

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

ARAP BAHARININ TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

KAYA ELDEMİR

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ve İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

ARAP BAHARININ TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

KAYA ELDEMİR

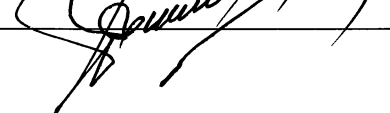
Danışman: Yrd. Doç. Dr. M. İbrahim Bozkurt

İstanbul, 2016

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506212008 no'lu Kaya ELDEMİR'in hazırladığı "Arap Baharı Sürecinin Türk Dış Ticaretine Etkisi" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 26.05.2016 tarihinde saat 16:00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ..Kabul.. ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Yard.Doç.Dr. İ. Murat BOZKURT (Danışman)	olumlu	
Doç. Dr. Muzaffer KOÇ	olumlu	
Yard. Doç. Dr. Murat BAYAT	olumlu	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 27.05.2016 tarih ve 2016/7-38 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Sınav evrakları 3 iş günü içinde ıslak imzalı üç kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖZET

ARAP BAHARI SÜRECİNİN TÜRK DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ

ELDEMİR Kaya

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yard. Doç. Dr. İ. Bozkurt

Nisan 2016

2010 yılında başlayan ve 2011 senesinde olgunlaşan Arap Dünyası'ndaki isyanlar dünya ülkelerinin dikkatlerini buraya çekmişti. Çünkü bu bölgede mevcut ülkeler azımsanmayacak nüfusuyla gelişmiş ülkeler için ciddi bir pazar durumundadır. Konumu itibari ile stratejik bir bölge, en önemlisi ise yeraltı kaynakları açısından dünyanın hassasiyetle takip ettiği bir yer idi.

Arap Baharı ile Arap Dünyası'ndaki diktatör liderler birer birer devrilirken, Orta Doğu ile ilişkilerini bu liderler üzerinden yürüten Dünya liderleri ise bu olayı endişe ile takip etmişlerdir. Zira Orta Doğu ile ticareti olan ülkeler için bu endişe verici bir durumdu. Bu çalışma ile Arap Baharı'nın Türkiye'nin Orta Doğu ile olan dış ticaretini nasıl etkilediği resmi kurumlardan elde edilen veriler ile incelenmiştir. Araştırma 2002-2013 dönemini kapsayan, Arap Baharı öncesi ile Arap Baharı yılları karşılaştırılarak isyanların had safhada yaşandığı Tunus, Mısır, Libya, Suriye üzerinde yapılmıştır. Araştırma 2002-2013 dönemini kapsamaktadır.

Araştırma sonucunda Arap Baharı'nın Türkiye için hem kayıpları hem fırsatları beraberinde getirdiği görülmüştür. Zira Orta Doğu ile ticaretinde geçici düşüşler yaşamasının yanında yeni yönetimlerle geliştirilen ilişkiler, ciddi kazanımların önünü açmıştır.

ABSTRACT

THE EFFECT OF THE ARAB SPRING PROCESS ON TURKISH FOREIGN TRADE

ELDEMİR Kaya

Master Thesis

Thesis advisor: Yard. Doç. Dr. İ. Bozkurt

Maturing uprising in the Arab world began in the year 2010 and 2011, drew the attention of the world's countries here. Because, a valuable significant market for developed countries living on this region with the huge population. In the region which is a important strategic location, it was the most important place in terms of natural resources in the world followed with precision.

In the Arab world, with Arab Spring their dictators toppled leaders one by one its relations with the Middle Eastern world leaders carrying out these leaders have followed with concern the events are. Because the situation was alarming for countries that trade with the Middle East world. In this thesis, the Arab Spring and Turkey's foreign trade with the Middle East world and how it affects the data obtained from government agencies were investigated. The thesis contains the year of he Arab Spring revolts in previous years compared experiencing the extreme Tunisia, Egypt, Libya, Syria has been on. The thesis covers the 2002-2013 period.

As a result of the Arab Spring and brought losses to Turkey it was seen as opportunities. Because there was a temporary decline in trade with the Middle East. On the other hand, significant gains in the front of the framework developed relations with the new state was established.

İçindekiler

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO DİZİNİ	viii
ŞEKİL DİZİNİ	x
HARİTA DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. DIŞ TİCARET KAVRAMI ve TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ.....	3
1.1. Ticaret Kavramı.....	3
1.2. Dış Ticaret.....	3
1.3. Dış Ticaretin Önemi	4
1.3.1. İhracatın Önemi.....	5
1.3.2. İthalatın Önemi.....	5
1.4. Dış Ticareti Ülkeler Açısından Önemli Kılan Nedenler	6
1.4.1. Arz-talep dengesizlikleri	6
1.4.2. Ürün çeşitliliği.....	7
1.4.3. Kişisel ve toplumsal zevk ve tercihlerin karşılanması	8
1.4.4. Fiyat farklılıkları	9
1.4.5. Sermaye temini.....	10
1.5. 2002 Öncesi Türkiye Ekonomisi.....	11
1.6. 2002 Sonrası Türkiye Ekonomisi.....	19
1.6.1. Büyüme.....	19
1.6.2. Enflasyon	23
1.6.3. Turizm gelirleri.....	24
1.6.4. Döviz rezervi	25
1.6.5. Doğrudan yatırım oranları	26
1.7. Türkiye Dış Ticareti	26
1.7.1. Coğrafi bölgelere göre türkiye dış ticareti	27

1.7.2. Ekonomik gruplara göre türkiye dış ticareti	28
1.7.3. Türkiye'nin ihracat ve ithalat rakamları.....	29
İKİNCİ BÖLÜM	33
2. TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE ORTA DOĞU'NUN YERİ ve ÖNEMİ	33
2.1. Orta Doğu Tanımı	33
2.2. Orta Doğu'nun Sınırları	34
2.3. Küresel Ticarete Orta Doğu'nun Yeri	36
2.4. Türkiye Orta Doğu İlişkilerinin Gelişim Süreci	37
2.4.1. Türkiye açısından Orta Doğu'nun önemi.....	40
2.4.2. Türkiye Orta Doğu dış ticaret verileri ve analizi	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	47
3. ARAP BAHARI VE TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ	47
3.1. Arap Baharı Süreci	47
3.2. Arap Baharı'nın Çıkışını Hazırlayan Nedenler	48
3.2.1. Ekonomik nedenler.....	48
3.2.2. Siyasi nedenler.....	48
3.2.3. Sosyal ve teknolojik nedenler.....	48
3.3. Arap Baharı'nın Kronolojisi	49
3.4. Arap Baharı'nın Yaşandığı Ülkelerle Olan Ticari İlişkiler	52
3.4.1. Türkiye-Tunus dış ticareti	52
3.4.2. Türkiye Mısır dış ticareti	60
3.4.3. Türkiye-Libya dış ticareti.....	68
3.4.4. Türkiye-Suriye dış ticareti	75
3.5. Arap Baharı'nın Türkiye Petrol Piyasasına Etkisi	83
3.6. Arap Baharı'nı Yaşayan Ülkelere Komşu İllerde Dış Ticaretin Durumu	85
3.6.1. Arap Baharı'nın Gaziantep'in dış ticaretine etkisi	87
3.6.2. Arap Baharı'nın Hatay dış ticaretine etkisi	88
3.6.3. Arap Baharı'nın güney doğu illerindeki taşımacılık sektörüne etkisi.....	93
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	102

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BDDK	Bankacılık Denetleme ve Dzenleme Kurulu
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
H	İhracat
IMF	International Monetary Fund
MENA	Middle East and North Africa
MSP	Milli Selamet Partisi
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T	İthalat
TEFE	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TİM Türkiye İhracatçılar Meclisi

TL Türk Lirası

TÜFE Tüketici Fiyatları Endeksi

TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu

TABLO DİZİNİ

Tablo 1: Türkiye 2002-2013 GSYİH ve Değişimi

Tablo 2: Türkiye 2023 Hedefleri

Tablo 3: İhracatın İthalatı Kaşılama Oranı

Tablo 4: En Çok İhracat Yapılan İlk 20 Ülke

Tablo 5: En Çok İthalat Yapılan İlk 20 Ülke

Tablo 6: Orta Doğu Dış Ticaret Verileri

Tablo 7: Orta Doğunun Genel Ürünler Başlığında Küresel Ticaretteki Payı

Tablo 8: Kuzey Afrikanın Genel Ürünler Başlığında Küresel Ticaretteki Payı

Tablo 9: Orta Doğu Ve Kuzey Afrika'nın Türkiye'nin Toplam İthalatında Payı

Tablo 10: Orta Doğu Ve Kuzey Afrika'nın Türkiye'nin Toplam İhracatında Payı

Tablo 11: Tunus Ülke Göstergeleri

Tablo 12: Tunus Dış Ticaret Rakamları

Tablo 13: Türkiye-Tunus Dış Ticaret Verileri

Tablo 14: Türkiye'nin Tunus'a İhracatı

Tablo 15: Türkiye'nin Tunus'tan İthalatı

Tablo 16: Mısır Genel Göstergeler

Tablo17: Mısır ihracat ithalat rakamları

Tablo 18: Türkiye-Mısır Dış Ticaret Verileri

Tablo 19: Türkiye'nin Mısır'a İhracatı

Tablo 20: Türkiye'nin Mısır'dan İthalatı

Tablo 21: Libya Göstergeleri

Tablo 22: Libya İhracat İthalat Rakamları

Tablo 23: Türkiye Libya İthalat İhracat

Tablo 24: Türkiye'nin Libya'ya İhracatı

Tablo 25: Türkiye'nin Libya'dan İthalatı

Tablo 26: Suriye Göstergeleri

Tablo 27: Suriye İthalat İhracat Verileri

Tablo 28: Türkiye Suriye Dış Ticareti

Tablo 29: Türkiye Petrol Tüketimi

Tablo 30: İthal Enerjinin Türkiye'ye Faturası

Tablo 31: Suriye Irak Sınırında Bulunan Illerin İhracat Rakamları

Tablo 32: Suriye Irak Sınırında Bulunan Illerin İthalat Rakamları

Tablo 33: Hatay'ın Suriye'ye Olan İhracatı

Tablo 34: Arap Baharı Döneminde Hatayın Suriye'ye İhracatı

Tablo 35: Hatay'ın Taşımacılık Ve Araç Sayısı

ŞEKİL DİZİNİ

Şekil1: 2001-2013 Türkiye GSYH Büyüme

Şekil 2: Türkiye Ekonomisinde Enflasyon

Şekil 3: Turizm Gelirleri

Şekil 4: Döviz Rezervi

Şekil 5: Doğrudan Yatırım Oranları

Şekil 6: Coğrafi Bölgelere Göre 2012 Yılı Türkiye Ticareti

Şekil 7: Ekonomik Bölgelere Göre 2012 Yılı Türkiye Ticareti

Şekil 8: Coğrafi Bölgelere Göre 2012 Yılı Küresel Mal Ticareti

HARİTA DİZİNİ

Harita 1: Orta Doğu haritası

GİRİŞ

Tunus'ta Muhammed Buazizi adında üniversite mezunu bir gencin seyyar satıcılık yaptığı arabasına zabıtalardan tarafından el konması hadisesi, ilk bakışta sıradan bir olaydı. Fakat gencin verdiği tepki ve toplumdan gelen yankı bu olayı yüzyılın olayı yapmıştır. Buazizi'nin karşılaştığı bu olay, artık ülke sorunlarının tahammül sınırlarını aştığını göstermişti. Tepki olarak Buazizi, 17 Aralık'ta kendisini yakarak yönetimi protesto etti. Buazizi çok geçmeden hastanede vefat etti. Ardından Buazizi ile aynı hissiyatı paylaşan binlerce Tunuslu sokaklara dökülerek yönetimi protesto etti. Protestolar kısa zamanda çevre ülkelerde de yankı buldu. Çünkü o ülkelerin halkları da aynı şartlara maruz kalıyorlardı.

Arap Baharı'ndan doğrudan etkilenen ve bir şekilde halka karşı taviz vermek zorunda kalan bir çok ülke olmuştur. Bu ülkeler; başta Tunus, Mısır, Libya, Suriye olmak üzere Cezayir, Lübnan, Ürdün, Sudan, Suudi Arabistan, Yemen, Fas, Bahreyn, Umman ve Moritanya'dır. Bunlardan Tunus, Mısır, Libya kanlı çatışmalardan sonra iktidar değişimi gerçekleşmiştir. Suriye ise iç savaşa girmiş ve toplumun sosyal hayatını derinden etkileyen bu iç savaş hala son bulmamıştır. Bununla birlikte yapılan protestoların bazıları ise, daha fazla insan haklarına kavuşmak için küçük çaplı olarak gerçekleşmiştir.

Arap Baharı, çatışmaların yaşandığı bölge ülkelerini siyasi açıdan alanda etkilediği gibi toplumsal ve ekonomik alanda da etkilemiştir. Ekonomik olarak etkilediği alan, kendi ile sınırlı kalmamış; Orta Doğu ile ticareti olan ülkeleri de etkilemiştir. Türkiye bu noktada en çok etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Zira AB'den sonra en çok dış ticaretin söz konusu olduğu bölge Orta Doğu'dur.

Bu çalışmada ise Arap Baharı'nın en sancılı ülkeleri olan Tunus, Mısır, Libya ve Suriye ele alınmıştır. Çalışmanın konusunu Arap Baharı'nın Türkiye dış ticaretine etkisi oluşturmaktadır. Çalışma, Türkiye'de yeni bir hükümetin göreve başladığı 2002 yılı ile Arap Baharı'nın ilk üçüncü senesi olan 2013 yılları arasında sınırlandırılmıştır.

Çalışma, giriş bölümü dahil olmak üzere dört bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünün hemen ardından gelen birinci bölümde, ticaretle ilişkili bazı kavramlar açıklanmış ve Türkiye'nin Cumhuriyet'le başlayan yeni ekonomik hayatından 2002'ye kadar karşılaştığı

ekonomik problemlere yer verilmiştir. Yine bu bölümde Türkiye'nin küresel ticaretteki konumu ve Türkiye'nin dış ticaret rakamları tablolar yardımı ile ele alınmıştır.

İkinci bölümde Orta Doğu kavramı ve sınırları haritalar yardımı ile açıklanmıştır. Orta Doğu'nun küresel ekonomi içerisindeki yeri, tablolar ve şekiller yardımı ile ele alınmıştır. Yine bu bölümde Orta Doğu'nun Türkiye açısından önemine değinilerek, Türkiye-Orta Doğu dış ticaret rakamları tablolar eşliğinde sunulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise 'Arap Baharı ve Türkiye dış ticaretine etkileri' başlığı altında ele alınmıştır. Burada Arap Baharı süreci, çıkış nedenleri, hangi ülkeleri etkilediği ortaya konulmuştur. Yine bu bölümde, Arap Baharı'nın en sert geçtiği ülkeler olan Tunus, Libya, Mısır ve Suriye ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmış ve yaşanan olayların Türkiye'nin bu ülkelerle olan dış ticaretine etkisi tablolar eşliğinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DIŞ TİCARET KAVRAMI ve TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ

1.1. Ticaret Kavramı

Ticaret, üretimle tüketim arasındaki bağı oluşturan dolaşım faaliyetine verilen genel bir addır.¹ Bir başka ifadeyle ürünlerin ekonomik değer taşıyan başka ürünlerle değiştirilmesi, kar amacı güdümlük alış ve satışı anlamındadır.² Çeşitli üretim bölgelerinden çıkan çeşitli ürünlerin insanlar arasında değişimi çok eski zamanlardan beri yapılmaktaydı. Sonraları bu iş için bir aracıya ihtiyaç duyuldu. İnsanlar arasında doğan bu yeni iş bölümüne, ticaret; bu işi yapana da tüccar dendi. Bu nedenle ticaret genelleşmiş değişim olarak tanımlanır. Böylesi bir değişim işleminde zamanla değişime konu olan ürünler çoğalmış ve neredeyse sonsuz bir değişim kombinasyonu çıkmıştır. Bu da değişimde genel eşdeğer, yani para kullanımını zorunlu kılmıştır. Bu gereksinim neticesinde altın, gümüş, inci gibi maddeler ortak değişim aracı olarak bazı dönemlerin ihtiyacını karşılamıştır. Ticaret ilk olarak Akdenizde’de Giritliler ve Fenikeliler arasında gelişmiştir. Daha sonraları Yunanlılar bunları izlemiştir.³

1.2. Dış Ticaret

Dış ticaret, bir ülkedeki kamu ve özel kuruluşların diğer ülkelerle yaptıkları mal ve hizmet alım satımına verilen addır. Uluslararası ekonomik işlemlerde en önemli yeri tutmaktadır. Dış ticaret, ihracat ve ithalat olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin yabancılara satılarak başka ülkelere gönderilmesine ihracat denir. İthalat ise, kelime kökeni itibarıyla Arapça olan “idhal” kelimesinden gelmektedir. Bu kelime içine alma dahil etme anlamındadır. İthalat ise, bir ülkenin başka ülkelerden mal ve hizmet satın alması işlemidir. Esasında önceleri dış ticaretin konusunu, dünya ülkeleri arasındaki mal ticareti oluşturmuş ise de son yıllarda internet başta olmak üzere kitle iletişim kanallarındaki gelişme ve bilginin evrensel hâkimiyetini dünya üzerinde hissettirmesi ile birlikte hizmetler

¹ TABAKOĞLU, Ahmet, **İslam İktisadına Giriş**, 2.baskı, İstanbul: Dergah yayınları,2007,s.304

² Ticaret nedir <http://www.msxlab.org/forum/ekonomi/321614-ticaret-nedir.html>

³ HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Ekonomi Sözlüğü**, 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s. 404

de, dış ticarete önemli bir konuma oturmuştur. Hatta iletişim kanallarının gelişmesi ve doğal olarak bilgiye olan ihtiyaç bu paralelde artmaya devam ederse, yakın bir gelecekte hizmet ticareti dış ticaretin önemli bir kısmını oluşturacağı açıktır. Günümüzde hizmet sektörü, teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmelerle birlikte giderek çeşitlenirken, ekonomik alandaki payını da artırmaktadır.

1.3. Dış Ticaretin Önemi

Klasik iktisatta serbest dış ticaretin önemini savunanlardan Adam Smith ve David Ricardo, her ülkenin doğal yeteneklerine göre en uygun mallarda ihtisaslaşması gerektiğini söylemekteler. Böylece verimlilik artacak, ülkeler zenginleşecek ve dünya refaha erecekti. Adam Smith, dış ticaretin özgürce yapılabilmesini savunduğu bu teorisine ‘Mutlak Üstünlükler Teorisi’ adını vermişti. Bu teoriyi ise şöyle örneklendirmekteydi. Örneğin; 1 birim kumaş için Türkiye’de 50 birim işgücü, Almanya’da ise 25 birim işgücü gereksin. Almanya’da bir birim ayakkabı için 75 birim işgücü, Türkiye’de ise 25 birim işgücü gerekli olsun. Bu durumda Türkiye ayakkabı, Almanya ise kumaş üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptirler. Öyleyse her ülke mutlak üstün olduğu malın üretimine kaynaklarını aktarmalı diğerinden çakmelidir. Türkiye, kumaş üretimindeki kaynağını ayakkabı üretimine aktarsa 3 birim ayakkabı üretecek; Almanya ise ayakkabı üretimindeki kaynağını kumaşa aktarsa 4 birim kumaş üretecektir. Böylece ülkeler avantajlı oldukları malları kendileri üretmek, diğerlerini ise dışarıdan almak suretiyle zenginleşmiş olacaklardır. Örneğin son durumda Türkiye’de 3 birim ayakkabı, Almanya’da 4 birim kumaş üretilmiş olacaktır. Bu malların birer birimi karşılıklı olarak değiştirilirse, Türkiye’de 2 birim ayakkabı 1 birim kumaş, Almanya’da ise 3 birim kumaş bir birim ayakkabı olacak ki; bu durum daha yüksek bir üretim düzeyine işaret etmektedir.⁴ Ricardo ise, Smith’ten farklı olarak ülkede birden fazla üründe üstünlük olsa bile dış ticaretin yine ülkeler açısından karlı olacağını ortaya koymuştur. Bu teorisine de “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi” demiştir. Ricardo’ya göre dış ticaretin, hem gelirin bölüşümünde hem de toplumsal reel gelirin artışı üzerinde olumlu etkileri vardır.

---

⁴ Küçükkalay, A. Mesud, **İktisadi Düşünce Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul: Beta yayınları, 2011, s.240

1.3.1. İhracatın Önemi

Ülkeler için ekonomik büyümenin temel belirleyici öğelerinden olan ihracatın önemi, Klasik Teori'ye kadar dayanır. Adam Smith ve David Ricardo tarafından dış ticaretin ekonomik büyümede önemli rol oynadığı düşüncesi ortaya atılmıştır.⁵

Ekonomik büyümeyi temin etmesi noktasından ihracatın, ülkelerin ekonomileri üzerinde önemli etkisi vardır. “İktisatçılar arasındaki yaygın kanı, ihracatın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği yönündedir. Bu görüş ekonomi literatüründe “ihracata dayalı büyüme” (export-led growth; ELG) hipotezi olarak bilinir.”⁶ İhracata dayalı büyümeye göre ihracat artışı, üretimi üretim de istihdamını gerektirmektedir. Üretimin artmasının şartı ise hiç şüphesiz ihracatı gerektirmektedir. Çünkü ülke içi Pazar, kısıtlı bir kesime hitap etmektedir. Asıl geniş pazar ise dış dünyadır. Bunu sağlamak için de uluslararası rekabet kabiliyetini artırmak gerekmektedir.

1.3.2. İthalatın Önemi

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmının gelişme hızı, ithalata odaklıdır. Yurt içinde elde edilemeyen ara mallarının temini ve yeni teknolojilerin sağlanması amacıyla gerçekleştirilen ithalat, ekonomik büyümeyi sağlayan önemli bir faktördür. Gelişmekte olan ülkelerdeki üretim darboğazlarının ortadan kaldırılması için yurt dışından temin edilen teknolojik özellikteki ara malı ithali, içeride üretim için gereklidir. İthalat ile teknoloji ve bilginin taşınması da sağlanmaktadır. Ayrıca dış ticaretle birlikte ortaya çıkan

---

⁵ Babalola, S., J., “Exports, Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Empirical Application for Nigeria” [İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme: Nijerya İçin Bir Ampirik Uygulama], **International Journal of Economics and Finance**, 4(4), 2012, s. 96, E. T. : 2 Temmuz 2012, <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijef/article/view/15916/10678>

⁶ Saatcioğlu, C., Karaca, O., “Türkiye’de İhracat İle Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1980 Dönüşümünün Etkisi”, **İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi** - Yönetim Dergisi, sayı: 49, 2004, s. 31, Erişim tarihi: 06 Mart 2012, <http://www.iie.istanbul.edu.tr/ydsy/MakaleGoster.aspx?m=327>

rekabetin, AR-GE harcamalarını ve eğitime yapılan yatırımlardaki kaliteyi yükselttiği de diğer bir avantajıdır.⁷

1.4. Dış Ticareti Ülkeler Açısından Önemli Kılan Nedenler

1.4.1. Arz-talep dengesizlikleri

Arz–talep dengesizlikleri, genel anlamıyla arz miktarındaki dengesizlik (üretim boyutundaki fazlalık) ve talep miktarındaki dengesizlik (tüketim boyutundaki aşırılık ya da gereklilik) olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür.

Ekonomik yaklaşımlardan Neo-klasik yaklaşıma göre, ülkelerin dış ticarete yönelmelerinin temelinde iki neden yatmaktadır. Bunlar, arz ve talep koşullarındaki farklılıklardır. Arz koşullarının farklılığının kaynağında ise üretim teknolojilerinde ve faktör donanımlarındaki farklılıklar bulunmaktadır. Üretken kaynaklar ülkeler arasında eşit bir şekilde dağıtılmadığından, ülkelerin faktör yapılarında da farklılıklar meydana gelmektedir.⁸ Ülkeler arasında mevcut yer altı ve yer üstü kaynakların farklılığı, kullanılan teknolojinin seviyesi, iş gücünün verimliliği, kullanılan teknik bilginin boyutu, ekonomik sistemin gelişmişliği gibi faktörler ülkeler nezdinde farklılıklar yaratmaktadır. Bu durum, üretimde kullanılan kaynak verimliliğini etkilemektedir.

Geleneksel yaklaşıma göre, böyle bir durumda dış ticaret devreye girmektedir. Dış ticaretle ülkeler, göreceli olarak düşük maliyetlerle ürettikleri mal ve hizmetleri ihraç edip; pahalı olarak ürettikleri mal ve hizmetleri ise ithal etmek suretiyle kazanç sağlayacaklardır.⁹ Bu mantık çerçevesinde sürdürülen dış ticarete arz ve talep farklılıkları, dış ticaretin oluşmasında etken faktördür. Ülkelerin gelişmiş olup olmaması da arz talep farklılığının nedenlerindedir.

⁷ Yılmaz, M., “*Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme ilişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme*”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 8(1), 2010, s. 246, Erişim tarihi: 17 Şubat 2013, <http://www2.bayar.edu.tr/sosyal/dergi7/18Yilmazer.pdf>

⁸ Ayaş, N., Çeştepe, H., “*Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türk İmalat Sanayi Örneği*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 15(2), 2010, s.260, E.T. : 17 Mart 2012, <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2010-2-13.pdf>

⁹ Ayaş, N., Çeştepe, H., s. 261

Gelişmiş ülkeler (GÜ) üretimde teknoloji yoğun bir tablo çizerken, gelişmekte olan ülkeler hafif sanayi ve tarım ağırlıklıdır. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde temel girdiye yönelik talep ön planda iken, gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) ise üretilmiş ya da yarı üretilmiş ürün talebi öndedir. Sonuçta, ülkelerin gelişmişlik durumu ile ihtiyaç duyduğu ürün miktarı ve çeşidi paralellik göstermektedir. GÜ’de talep daha çok hammadde ve tarımsal ürünlere yönelik iken, GOÜ’de bu daha çok işlenmiş ya da yarı işlenmiş sanayi ürünlerine yöneliktir. Diğer taraftan gelişmiş ülkelerde, ülke nüfusunun talebinin üzerinde üretim gerçekleştirilirken; gelişmekte olan ülkelerde ise ülke talebini karşılamayan bir üretim söz konusudur.

Arz ve talebi etkileyen bir diğer unsur da ham maddeye sahip olmaktır. Örneğin; demir-çelik, madensel üretim, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları doğrudan kaynakların varlığıyla ilgilidir. Bu varlıklara sahip olan ülkelerin maliyetleri düşük olmakta ve bu da arz talebi etkilemektedir. Mal farklılıkları, küresel ticaretin artması ile birlikte sıklıkla uygulanan bir yöntem olmuştur.

1.4.2. Ürün çeşitliliği

Dış ticareti etkileyen faktörlerden biri de ürün çeşitliliğidir. Dış ticarete üretilen malların niteliği ve niceliği, uluslararası ticarete ülkenin dış ticaretteki konumunu belirlemektedir. Ürün çeşitliliği, rekabetçi ortamda benzer nitelikte üretilen ürünler arasından sıyrılarak, piyasaya hâkim olma amacıyla ürünün rakip ürünlere göre farklılaştırılarak üretilmesidir. Bu farklılaştırma çoğu kez ürünün niteliğinde olmakla birlikte; kullanımında, ambalajında, görünümünde, hacminde vb. de olabilmektedir. Birbirinin yerine ikame edilebilecek ürünlerde mal farklılıkları, genelde malın işlevinde, kullanım yapısında ve dış görünüşünde olabilmektedir.

Ülkelerin milli geliri içersinde dış ticaret payının artmasında, üretim ve yatırımlar öncelik taşımaktadır. Özellikle özel kesim tarafından yapılan yatırımlar öncelikli yer tutmaktadır. Özel kesim tarafından araştırma-geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine öncelik verilerek, üretimde mal çeşitliliğine gidilmesi ve markalaşmaya önem verilmesi gerekmektedir. Teknolojiye dayalı ürünlerde piyasa hâkimiyeti sağlama becerisi, ülkenin ekonomik performansının artmasına yol açacağı gibi, rakipler karşısında da ülke lehine

rekabet avantajı sağlayacaktır.¹⁰ Üretim süreçlerinde kullanılan bilginin ve teknolojinin paylaşılması, yayılması ve geliştirilmesi gibi yeni üretim metotlarının ortaya çıkarılmasına ve kullanılmasına yol açan AR-GE faaliyetleri de, ekonomik verimliliğe katkı sağlamaktadır.

Ürün çeşitliliği, hemen her sektörde bulunmaktadır. Örneğin; giyim, gıda, otomotiv, inşaat vb. ürünlerde çeşitliliğe gidilmesindeki amaç, farklı tercih ve gelir gruplarına hitap edebilmektir. Neticede, nitelikte veya nicelikte bazı değişiklikler yapılarak üretilen malların daha kolay pazarlanması sağlanabilmektedir.

İhracat sektörleri; araştırma geliştirme faaliyetleri, bilginin paylaşımı, teknolojinin geliştirilmesi ve kullanımı, beşeri sermaye birikimine katkıları ölçüsünde, ekonomik büyümeye neden olurlar. ARGE faaliyetlerinde bulunmayan, beşeri sermaye birikimine katkı sağlamayan, sadece ham madde veya enerji tedarikçisi konumunda kalan ihracat sektörlerine sahip ülkelerde ihracat artışı; verimlilik artışına, maliyetlerin düşmesine, pozitif dışsallıklara neden olmayacağından ekonomik büyümeyi netice vermeyecektir.¹¹

1.4.3. Kişisel ve toplumsal zevk ve tercihlerin karşılanması

Kişisel ve toplumsal zevk ve tercihler üretimi, şekillendirmektedir. Özellikle teknolojinin gelişip de iletişimin kolay olduğu çağımızda bu, daha da belirginlik kazanmıştır. Gelişen bu iletişim neticesinde, toplumlar birbirlerinden etkilenmekte ve bu da talep edilen ürünleri belirlemektedir. Üretilen her yeni ürün, ilk önce iç piyasaya yöneliktir. İç piyasayı aşan üretim fazlası için gerekli Pazar, dış dünyadan sağlanır. Dış ticaret, benzer tercihlere sahip ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Aynı coğrafyada bulunan ülkeler arasındaki etkileşimin daha fazla olması, kültür kaynaşmasını artırmaktadır. Bu durum, ortak veya benzer tüketim kalıplarının ortaya çıkmasını netice vermektedir.

Steffan B. Linder tarafından 1961 yılında "Tercihlerde Benzerlik Teorisi" adı altında bu yöndeki düşünce, teorik zeminde ele alınmıştır. Linder, Faktör Donatımı Teorisi' nin doğal kaynakların yoğunluğuna dayalı ilkel ürünlerin ticaretini açıklamasına rağmen sanayi

¹⁰ Karataş, M., Bekmez, S., "Türkiye'nin İktisadi Gelişmesinin Dış Ticaret ve Teknolojik İlerleme Açısından Değerlendirilmesi", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 12(2), 2005, s. 105-106, E:T. : 3 Mayıs 2012, <http://www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/2005-2.htm>

¹¹ Seymur, A., "İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eştümlenme ve Panel Nedensellik Analizleri", **Ege Akademik Bakış**, 11(2), 2011, s. 242, E.T. : 07 Mart 2012, <http://www.onlinedergi.com/eab/arsiv/arsivDetay.aspx?yil=2011&periyot=2>

mallarının ticaretini açıklamada yetersiz kalması nedeniyle, Tercihlerde Benzerlik Teorisi' ni ortaya atmıştır.¹² “Linder, tercihlerde benzerlik teorisinin işleyiş mekanizmasını şu şekilde açıklamıştır: Sanayi ürünleri ticareti, özellikle benzer tercihlere ve gelir düzeyine sahip ülkeler arasında yoğunlaşmaktadır. Başka bir ifade ile, zevkleri birbirine benzer ülkeler arasında daha canlı ticaret ilişkileri kurulmaktadır”.¹³ Linder ‘e göre dış ticaret, benzer gelişmişlik seviyelerindeki ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Yani zengin bir ülkenin mallarını yine zengin bir ülke talep edecektir.

Günümüzde kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması ile dünya tek bir pazar haline gelmiştir. Diğer taraftan ticaretin kolaylaştırılması fikrinin daha geniş kesimlerce kabul görmesi ve uluslararası hukuksal mevzuatlarla korunması, serbest dolaşımı kolaylaştırmıştır.

Sonuç olarak ülkelerin gelişmişlik durumuna, kültürel yapısına, dini inancına, yaşadığı toplumsal çevre şartlarına ve benzeri birçok faktöre göre toplumsal tercihler değişmektedir. İster üretim ve gelişmişlik durumu olsun, ister sosyal toplum tercihi olsun günümüz dış ticaretinde üretim yapan firmaların üretim kararlarının oluşmasında, ulusal tercihler kadar uluslararası tercihler de etkilidir.

1.4.4. Fiyat farklılıkları

Fiyat farklılığı, dış ticaretin en önemli sebeplerinden biridir. Fiyat farklılıkları ise, temelde maliyetten kaynaklanmaktadır. Günümüzde bir malın üretimi için gerekli girdiler çok farklı olabilmektedir. Bir malın üretim aşamasından başlayarak, son tüketiciye ulaşmasına kadar geçen süreçte ürünün üzerine birçok maliyet binmektedir. Üretim maliyetlerini meydana getiren faktörler; üründe kullanılan emek, teknoloji ve sermaye olarak genellenebilmektedir. Bununla birlikte; işgücünün niteliği ya da niceliği, ürünün hammaddesinin bolluğu ya da kıtlığı, hammaddenin üretim yerine olan uzaklığı ya da yakınlığı, üretim için devlet desteğinin varlığı ya da yokluğu, ürünün piyasadaki rekabet yapısı, pazarlama ve ambalajlama giderleri, stok masrafı gibi birçok faktör, maliyetleri

¹² Deviren, N. V., “Yeni Dış Ticaret Teorileri”, **Mevzuat Dergisi**, Yıl 7, Sayı 81, 2004, Erişim tarihi: 5 Ağustos 2012, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm>

¹³ Atik, H., “Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz”, **Ankara Üniversitesi SBF DERGİSİ**, 61(2), 2006, s.34, E.T. : 25 Şubat 2012, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/441/4934.pdf>

doğrudan ya da dolaylı olarak artırmaktadır. Bunun müşahhas bir örneği Çin'dir. Çin mallarının dünyanın hemen her yerinde pazar bulması, üretim maliyetlerinin düşük olması dolayısı ile üretilen malın ucuz olmasından kaynaklanmaktadır.

Malın üretim aşamasında kullanılan girdi maliyetlerine ek olarak depolama, saklama, taşımadan doğan maliyetler de, ürünün pazardaki pozisyonunu belirlemektedir.

1.4.5. Sermaye temini

Dış ticaret aynı zamanda ülkelerin sermaye temin ettikleri faaliyettir. Ülkeler, sınırları dışına mal ve hizmet satımı ile döviz elde etmektedirler. Dış ticaretin ülke üzerindeki kısa etkisi, ülkenin döviz stoku üzerinedir. Ülkeler dış ticaret yoluyla döviz kazanabildikleri gibi, döviz kaybına da uğrayabilmektedirler.

Üretim faktörleri içerisinde gerekli bir kalem olan finans, bir çok ülke için problem teşkil etmektedir. Özellikle bu problemle GOÜ daha ziyade karşı karşıyadır. Özellikle GOÜ'de ortaya çıkan finans ihtiyacı üç yolla karşılanabilir. Bunlardan birincisi uluslararası finans kuruluşlarından borçlanma; ikincisi Doğrudan Yabancı Yatırımı (DYY) ülkeye çekme; üçüncüsü ise ihracat öncelikli dış ticarettir.

Bunlardan birincisi olan uluslararası finans desteği, ülkelerin ekonomi sistemini tamamen bu kurumların kontrolünde bırakmayı netice verdiği için bu ekonomiyi daha da sıkıntıya sokmaktadır. Ayrıca IMF'nin dünyadaki uygulamalarında da görüldüğü gibi, bu yöntemin ciddi bir faiz maliyeti vardır.¹⁴ İkincisi olan doğrudan yabancı yatırım çekmek ise, o ülkede pek çok faktörü beraber gerektirmektedir. Örneğin; risklerden arındırılmış sağlam bir ekonomi, yine sağlam bir hukuksal düzen, bürokraside şeffalık ve kolaylık gibi şartları gerektirmektedir ki, bunlar zaten GOÜ'in ana problemleridir.¹⁵ Neticede bu yöntemlerden en kolayı, ihracat ile sağlanan sermaye olarak görünmektedir.

¹⁴ Türkiye IMF kredilerinden bir çoğu ile önceki kredilerin faizlerini ödemiştir.

¹⁵ Çakmak, Hüseyin 'Türkiye'nin Coğrafi Yakınlığa Bağlı Dış Ticareti Ve Büyüme Üzerindeki Etkisi (1980-2011) (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum, 2014

1.5. 2002 Öncesi Türkiye Ekonomisi

2002 Öncesi Türkiye'nin ekonomik karnesi, düşük notlarla dolu bir karneydi. Çünkü krizlerden kendini hiç kurtaramamıştı. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze kadar, varlıklarını bir canavar gibi sömüren, ekonomik büyümesini yavaşlatan bir çok kriz yaşamıştır. Bunların nedenleri, gerek içerden gerekse dışarıdan kaynaklanmıştır. Bu sebepler arasında, dengesiz kamu harcamaları, darbeler, ekonomik yapıların kırılabilirliği, küresel ekonomik buhranlar, savaşlar, petrol fiyatlarındaki beklenmedik yükselişleri saymak mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik krizle ilk olarak 1929'da İnönü Hükümeti döneminde tanışmıştır. Türkiye, bu dönemde Dünya'da başlayan ve Büyük Buhran olarak adlandırılan küresel krizden etkilenmiş ve ciddi bir döviz bunalımı yaşamıştır. Neticede Türkiye Ekonomisi, dışa kapalı ve devlet eliyle sanayileşme deneme sürecine girmiştir.¹⁶

İkinci Dünya Savaşının yaşandığı yıllar olan 1940- 1945 yılları arasında, Türkiye savaşa girmemişti ama savaşı iliklerine kadar hissetmişti. Bu dönem yine İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığında, Refik Saydam Hükümeti'dir. Bu dönemde ekonomik gelişme süreci kesintiye uğradı. Savaşın Türkiye'ye sıçrama ihtimaliyle Türkiye, bütçesini savunma harcamalarına ayırmıştı. Bu dönemde Varlık Vergisi ve Toprak Mahsülleri Vergisi konulmuştu ki; bu, o dönem ekonominin temelini oluşturan tarım ve köylü üzerinde ciddi bir yük olmuştur. Türkiye devalüasyonla da, bu dönemde tanışmıştır. 7 Eylül 1946'da Türk Lirası (TL) %115.4 oranında devalüe edilerek ihracatı artırmak hedeflenmiş ama beklenen olmamış, hedeflere ulaşamamakla birlikte, 1948 tam bir ekonomik krize dönüşmüştür.¹⁷

Savaş sonrası Adnan Menderes Hükümeti ile ekonomik politikalar gevşetilmişti. Dış sermayeye açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş bu dönemde başlamıştı. 1951 yılında bütçe açık vermeye başlamış ve bu durum, 1963'e kadar 12 yıl boyunca devam etmişti. Bu dönemde Kore savaşı bitmiş fakat bu savaş, dünyada hammadde fiyatlarının yükselmesine neden olmuştu. Kredili İthalat uygulamasına geçilmiş ve bunun neticesinde ticari nitelikli dış borçlar ödenemez hale gelmişti. Dış borç ve kamu açıkları artmıştı.

¹⁶ **Sabah Gazetesi**, Foto Galeri, *Türkiye'de Ekonomik Krizler*, (01 Ocak 2015)

<http://www.sabah.com.tr/fotohaber/ekonomi/turkiyede-ekonomik-krizler?tc=34&page=1>

¹⁷ <http://www.sabah.com.tr/fotohaber/ekonomi/turkiyede-ekonomik-krizler?tc=34&page=3>

Plansız yatırımların da etkisiyle enflasyon, yüzde 20'lere fırlamış, ithalat güçlükleri de eklenince Türkiye, 1954 krizi diye adlandırılan ekonomik krizi yaşamıştı.

1950'li yıllarda benimsenen dışarıdan sermaye ithaline dayalı serbestleşme programı, 1958 krizini hazırlamıştı. Zira tarih 1958'i gösterdiğinde Türkiye, günü gelmiş 256 milyon dolar tutarında dış borçla karşılaşmıştı. Bunun yanında bir de "kambiyo krizi" ile karşılaşmıştı. Ağustos ayında Türkiye IMF ile bir istikrar programı uygulamayı kabul etti ve 4 Ağustos 1958'de %221.4 oranında devalüasyona gidildi. Dış ticaret açığı büyüdü. 1958 yılında 55.3 milyon dolar olan bütçe açığı, 1959'da 266.7 milyon dolara yükseldi. 1959 yılında Türkiye, hayat pahalılığında Brezilya'dan sonra dünya ikincisi olmuştu.¹⁸

Türk sanayisi 1963'ten sonraki dönemde, "ithal ikamesi" politikasıyla ciddi gelişim göstermişti. Bu dönemde GSMH yılda ortalama yüzde 6,8, imalat sanayi ise yüzde 10'un üzerinde büyüdü. Ancak yatırımlar, yüksek maliyetli dış borçlar yardımıyla yapılıyordu. Bu 1977- 1979 arasında, ciddi bir ödemeler dengesi sorununu ortaya çıkaracaktı. Enflasyon 1979'da %79'a ulaşmıştı. 1969'da Türkiye hafif de olsa bir ekonomik krizle sarsıldı. IMF programı yine devreye konuldu ve 1970'te Türk Lirası, %66,6 oranında devalüe edildi. 1971'de ise Türkiye'nin siyasi hayatına bir müdahale daha yapılarak darbe gerçekleştirildi.

14 Ekim 1973'te yapılan seçimlerde, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milli Selamet Partisi(MSP) Kulisyon Hükümeti kurulmuş ve Ecevit başbakan olmuştu. Bu dönemde dış arenada Arap- İsrail savaşları başlamışken iç sorun olarak karşımıza Kıbrıs sorunu çıkmaktaydı. Kıbrıs'ta Yunan'lar, Kıbrıs'lı Türklere zulüm ve katliam uygulamaya başlamışlardı. Duruma çözüm bulamayan Türkiye, en nihayet adaya asker çıkardı ve Türklerin hakların koruma altına aldı. Bu haklı savunma dünyada tepkilere neden oldu ve neticede başta Amerika olmak üzere batının ambargosuyla karşı karşıya kaldı. Bu ambargo zaten ekonomi için ciddi bir yük oluşturmuşken, bir de buna petrol fiyatlarının bir anda dört katına çıkması eklendi. Arap ülkeleri aralarında anlaşarak, petrolün fiyatını 1973'te 2,5 dolardan 11,6 dolara çıkarmışlardı. Neticede Türkiye'nin dış ticaret açığı, 769 milyon dolardan 2,3 milyar dolara çıkmış ve bütçe 303 milyon dolar açık vermişti. Türkiye ciddi bir döviz darboğazına girerek kendini ekonomik kriz içinde bulmuştu. Bunu aşabilmek için

¹⁸ AKPINAR A. TOLGA, *Türkiye'de Ekonomik Krizler-1946-1954 ve 1958*, **Sinestezi E Dergi** <http://sinestezi.wordpress.com/2009/02/03/turkiye-de-ekonomik-krizler-1946-1954-ve-1958-krizi/> (15 şubat 2015)

dışarıdan yüksek faizli borçlar alınmıştı. Hükümet ise, sorunların çözümüne dönük ciddi politikalar yerine, günü kurtarmayı amaçlayan politikalar üretmekteydi.¹⁹

1978 yılına kadar genelde hükümetler, içerideki refahı artırmanın, ithalat yapmanın ve borçları ödemenin yolunu yeni borçlar alarak buluyorlardı. Bu borçlar, gerekli yerlerde de kullanılmıyordu. İthalat artmıştı, halk tüketime teşvik ediliyordu. Düşük gelirli vatandaş lüks mallar talep ediyordu. Bu dönemde bir çok malda uygulanan devlet sübvansiyonları da ithalatı artırmıştı. Otomobil fabrikalarının önünde kuyruklar oluşmuştu. İçeride yedek parçaları olmayan makinalar ve dışarıdan farklı markalarda traktörler satın alınıyordu. Dönem hükümetleri, düşük faizli kredileri çoğu yersiz olan ve ekonomideki yaraları sarmayan sübvansiyonlarda kullanmışlardı. Bu politikalar neticesinde 1970 yılında 1,8 milyar dolar düzeyindeki borç, 1977 yılına gelindiğinde 10 milyar doları bulmuştu. 1978’de toplam borç içerisindeki oranı %52’ye ulaşan kısa vadeli borçlar, beraberinde krizi getirmişti. En nihayet 1978’de kriz patlak vermişti.

1978 bu gelişmelerle kapatmışken, 1980 yılında Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) üyeleri, petrol fiyatını ikinci kez yüzde 150 oranında artırdı. Petrolde meydana gelen bu şok yükseliş, Türkiye’de işsizliği yüzde 20’lere yükseltti. Enflasyon tavan yaparak yüzde 63.9’a yükseldi. Pek çok temel tüketim maddesi karborsaya düştü. Benzin, tüp, ampul bulmak alt gelirli için neredeyse imkansız hale gelmişti. Zaten sorunlu olan Türkiye gündemine, şimdi bir de kıtlık eklenmişti. Hükümet TL’sını devalüe ederek çözüme gitmeye çalıştı. Türk Lirası, %48,6 oranında devalüe edildi. Bu arada yeni seçimlerle hükümet değişmiş, Ecevit gidip yerine Demirel gelmişti. Yeni Hükümet, bu durumdan kurtulmak, enflasyonu kontrol altına almak, dış kaynak açığını kapatmak, kıtlıkları önlemek ve ekonomiyi yeniden işler hale getirmek için Özal ve Demirel’in 24 Ocak kararları diye anılan 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri uygulamaya koymuştu.

Özellikle 1980-1983 yılları arasında yürürlüğe konan ve IMF ile imzalanan “*stand-by*” anlaşması çerçevesinde belirlenen önlemleri şöyle sıralamak yerindedir:

---

¹⁹ AKPINAR A. TOLGA, *Türkiye’de Ekonomik Krizler-1969-1974-1978 ve 1980 Krizleri*, **Sinestezi E Dergi** <http://sinestezi.wordpress.com/2009/02/20/turkiye-de-ekonomik-krizler-1969-1974-1978-ve-1980-krizleri/> (15 şubat 2015)

Para arzını kısıarak serbest faize geçilmesi, Türk Lirasının %32,7 oranında devalüe edilmesi, kamu giderlerini kısmak, bütçe açıklarının azaltılması, KİT ürünlerine zam yapabilme yetkisi vermek, fiyat kontrollerini azaltmak ve sübvansiyonların minimum düzeye çekilmesi, döviz kurunda günlük sisteme geçmek, esnek kur politikası uygulamak, ekonomi model olarak ihracata dayalı sanayileşmeyi benimsemek ve ihracata ciddi destek vermek, yabancı sermaye girişini destekleyecek önlemler getirmek.²⁰

İstikrar programı kapsamında idari organizasyona ilişkin düzenlemeler içeren bazı kurumlar kurulmuştur. Bunlar; Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon ve Para Kredi Kurulları, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Daire Başkanlıkları kuruluşlarıdır.

1980 sonrası dönemde 24 Ocak Kararları neticesinde ihracat oranları arttı. 1978 yılında 2,3 milyar dolar olan ihracat miktarı, 1983 yılında 5,7 milyar dolara ulaşmıştır. Fakat aynı yıl bütçe açığı, %150 artarak 2,5 milyar dolara ulaşmış; dış ticaret açığı ise, 3,6 milyar dolar olarak gerçekleşmişti. 1986 yılında kamu harcamalarındaki yükseliş nedeniyle, ekonomik dengesizliğin oluşması, ihracat gelirlerinin düşmesi ve işçi dövizlerinden gelen gelirin azalması gibi faktörlerden dolayı TL devalüe edildi. Bu krizi aşmak için Turgut Özal, 1985- 1989 yıllarında V. planı uyguladı. Özal'ın bu dönemi, önceki dönemlere kıyasla daha çözüme dönük yıllar olmuştur.

1988 yılına gelindiğinde yıllık büyüme oranındaki istikrarsızlık, sektörlerin büyümesini etkiledi. Diğer taraftan ithalat politikasındaki serbestlikle, istisnai mallar dışında hemen her malın ithalatının serbest bırakılması sanayicileri cezbedi. Sanayiciler kendileri üretim yapmak yerine, dışarıdan mal ithali yoluna gittiler. Bu gibi sorunlar neticesinde, 1984 yılında 375 lira olan dolar, 1989 yılı sonunda 2.141,7 liraya yükseldi. 1984 yılında 20 milyar dolar olan dış borç, beş yıl sonrasında 1989 yılında 41 milyar dolar olarak gerçekleşmişti. Kamu açıklarındaki artış ve mali piyasalardaki dalgalanma sonucunda faizler yükseldi. Döviz rezervi azaldı.

---

²⁰ Deviren, N. V, *Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin Gsmh, Dış Ticaret Ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi*, **Mevzuat Dergisi**, Yıl:8, Sayı:9 <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm> (08 şubat 2015)

1989'da Türkiye'de stagflasyon yaşandı. Kriz henüz tam atlatılmamış iken, Berlin Duvarı yıkıldı. Ardından Irak krizi ve SSCB dağılması geldi.²¹ Bu olaylar, Dünyada ve Türkiye'de ekonomi politikalarında çok köklü dönüşümlere neden oldu. "Rekabet" ve "sermayenin küreselleşmesi", "sosyal devleti" tahtından etmişti. 1989 yılında Türkiye artık dışa açık serbest piyasa ekonomilerinden biriydi. İstikrar politikaları uygulandığı sırada 17,4 milyar dolar olan dış borç stoku, 1989 yılında tehlikeli bir yükselişle 41,7 milyar dolara, 1990 yılına gelindiğinde ise 49 milyar dolara çıktı. Kısa vadeli borçların, toplam borçlara oranı yüzde 19'u buldu. Ticari bankaların döviz açığı giderek arttı. Dış ticaret açığı 1990 yılında 9,3 milyar dolara ulaştı. Türkiye yeniden, yeni bir krize girdi.

90'lı yıllara gelindiğinde, Türkiye tabir yerindeyse sürekli bir koma haline girmişti. Çünkü krizler sıklıkla yaşanmaya başlamıştı. 1991 yılında yaşanan finansal kriz, Körfez krizini tetiklemişti. 1990'da toplam sermaye girişi olan 4 milyar doların %75'i olan 3 milyar dolarını, kısa vadeli borçlar teşkil etmekte idi. Dış borç stoku 8 milyar dolara kadar artış gösterirken, kısa vadeli borçlardaki artış ise 4 milyar dolara yaklaşmıştı. Körfez krizi neticesinde turizm gelirleri düşmüş, yabancı sermaye ülke dışına kaçmış ve Irak'la olan petrol ticareti durmuştur. Büyük çaptaki sermaye girişi, TL'yi aşırı değerlendiren ihracatı azaltıp, ithalatı yükseltti. 1991'de Körfez krizi çıktı ve Türkiye'yi riskli bir ülke konumuna getirdi. Sermaye, durumdan endişelenerek çıkmaya başladı. 2.6 milyar doları aşan sermaye kaçıışı, ekonomiyi durgunluğa soktu. Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) yüzde 52,4 artarken, Toptan Eşya Fiyatları Endeksi TEFE artışı yüzde 64'e ulaştı. Büyüme hızı yüzde 0,3'e düştü.²² Böylece 89'da Yıldırım Akbulut döneminde başlayan kriz 1991'de Mesut Yılmaz Hükümeti'nde de sürmüştü.

1994 yılı, Türkiye'yi bekleyen yeni bir krizin habercisi olmuştur. Tansu Çiller'in Başbakan olduğu bu dönemde kriz kısa süreli ama etkisi, çok şiddetli olmuştur. İçeride zaten üst üste iki yıldır devam etmekte olan dengesizliklerin üzerine, Avrupa para piyasasındaki kargaşanın eklenmesi krizi tetikledi. Cari açık da 1 milyar dolardan 6,4 milyar dolara fırladı. Dış borç stoku, 12 milyar dolar artış gösterdi. Kısa vadeli borçlar, 18,5 milyar dolara fırlayarak tarihi bir rekor kırdı. Toplam net sermaye çıkışı 4,2 milyar dolara vardı. Faiz

²¹ **Sabah Gazetesi**, Foto Galeri, *Türkiye'de Ekonomik Krizler*, (01 Ocak 2015)

<http://www.sabah.com.tr/fotohaber/ekonomi/turkiyede-ekonomik-krizler?tc=34&page=26>

²² AKPINAR A. TOLGA, *Türkiye'de Ekonomik Krizler-1986-1988-1989-ve-1991Krizleri*, **Sinestezi E Dergi**

<http://sinestezi.wordpress.com/2009/03/18/turkiye-de-ekonomik-krizler-1986-1988-1989-ve-1991-krizleri/>

hadleri Hazine bonolarında yüzde 400'ü aşarken, TEFE yüzde 121, TÜFE yüzde 106'e yükselerek üç haneli rakamları görmüş oldu. GSMH da yüzde 6'ya varan daralma olurken işsizlik yüzde 20'ye vurdu. Krizde yarım milyon kişi işinden oldu.

1997 yılına gelindiğinde ise, ekonomide gidişat değişmemişti. Dış borç, dış açık ve cari açık giderek yükselmişti. Ekonomide durum böyle iken Erbakan Hükümeti ve Ordu fikir çatışması içindeydi. Ülkede ordu laikliğe vurgu yaparak hükümeti uyarıyordu. En nihayet 28 Şubat kararlarının etkisiyle Temmuz ayında gerçekleştirilen darbe ile Erbakan hükümeti düşürüldü. Yerine Yılmaz-Ecevit İktidarı geldi ve ekonomi alanında anti-enflasyonist kararlar denendi, ancak bu denemeler de muvaffakiyetsizlikle neticelendi.

1998'de Asya-Rusya krizi nedeniyle, Dünya üretiminde ve ticaretinde daralma oldu. Kriz, Türkiye'yi enflasyonu düşürmek amacıyla harcamaları kısıttığı ve istikrar programı uyguladığı sırada yakaladı. Bu dönemde krizin tetikçisi, 6 milyar doları aşan sıcak paranın kriz nedeni ile çıkması oldu. Mali kuruluşlar dışında bütün kesimler yüzde 5-6 daralmaya girdi. GSMH da yüzde 6,4 düşüş oldu. Yine bu dönemde TEFE yüzde 63'e fırladı. Reel faizler yüzde 37'ye ulaşarak rekor seviyeyi görmüş oldu. Dış borç stoku 103 milyar dolara, iç borç stokunun GSMH ya oranı yüzde 32'ye çıktı. Yüksek faizli vadesi kısa borç birikimi, 1999 sonunda Hazine'yi iç borçları artık döndüremeyeceği bir noktaya getirmişti.²³

16 Ocak 1999'da Bülent Ecevit Başbakanlığında ülkeyi 18 Nisan seçimlerine götürmesi için bir azınlık hükümeti kuruldu. Bu dönemde Kenya'da Abdullah Öcalan'ın yakalanması ile borsa yükselişe geçmiş ve ekonomide bir canlılık gözlenmiştir. Akabinde 18 Nisan'da seçimler yapılmış ve DSP-MHP-ANAP Hükümeti kuruldu. Yeni hükümet Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK)'nu kurdu ve bankacılığı özel bir yapıya kavuşturdu. Ekonomide tam olumlu hava esmeye başlarken, Türkiye 17 Ağustos 1999 depremi ile sarsıldı. Deprem yalnızca Marmara Bölgesini yıkmakla kalmamış ülke ekonomisini de yıkmıştı. Zira bölge ülkenin sanayi merkezi idi. Yaklaşık 16 milyon insan, gerek doğrudan gerek dolaylı olarak depremden etkilenmişti. Bu nedenle Türkiye'nin yakın tarihinde gördüğü en önemli olaylardan biridir. 99 Marmara Depremi gerek büyüklük, gerek etkilediği alanın genişliği ve konumu, gerekse sebep olduğu maddi kayıplar açısından son

---

²³AKPINAR A. TOLGA, *Türkiye'de Ekonomik Krizler-1994-1998-1999-ve-2001Krizleri*, **Sinestezi E Dergi**
<http://sinestezi.wordpress.com/2009/04/04/turkiye-de-ekonomik-krizler-1994-1998-1999-ve-2001-krizleri/>

yüzyılın en büyük depremlerinden biridir. Kamu ve özel sektörün toplam kaybı, 657,9 trilyon liradır. Bu zararın 295,9 trilyon lirası fizikî hasar, 355,4 trilyon lirası ise üretim kaybıdır²⁴. Aralık 1999'da hükümet bu krizi aşmak için IMF ile stand-by anlaşması imzaladı.

1999'da yapılan Stand-by anlaşmasının ardından niyet mektubunun kamuoyuyla paylaşılması, mali piyasaları canlandırmış, borsa rekor kırmıştır. Fakat Kasım 2000'de bankacılık sektöründeki yolsuzlukların ortaya çıkmasıyla, halk bankalardaki paralarını yastık altında saklamayı tercih etti. Neticede bankalarda açık oluşmaya başladı ve bu açığı kapatabilmek için bankalar piyasadan döviz toplamaya başladı. Piyasadaki bu durumdan endişe eden yabancı yatırımcılar ülkeden çıkmaya başladılar. Sadece 27- 28 Kasım'da ülkeden çıkan para, 3 milyar dolar oldu. Piyasada TL sıkıntısı başladı. Repo faizi, gecelik %200 gibi rekor bir seviyeye yükseldi. IMKB endeksi yılın en düşük seviyesine indi. 1 Aralık Cuma günü endeks %26 oranında düştü ve 7977 oldu. Gecelik repo faizi %1700 oldu. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) sadece dövizin karşılığında TL vereceğini açıkladı. IMF istenenden çok krediyi verdi. Bunun neticesinde ekonomide bazı güzel gelişmeler yaşandı. Enflasyon % 62,9'dan, % 32,7'e geriledi. Büyüme % -6,4 iken % 6,1 oranında gerçekleşti.²⁵

Kamu harcamalarını kısmak amacıyla, 2001 yılbaşından itibaren Ecevit Hükümeti, tüm kamu personelinin atamalarını durdurdu. 2000 yılında meydana gelen mali krizden dolayı ekonomiye dış ülkeler ve yatırımcılar tarafından duyulan güvensizlik, kamu bankalarının kaynak kıtlığı çekmesine neden oldu. Ocak ayında hazine bu kıtlığı aşmak için, 6.750 milyon dolar civarında tahvil satışı yaptı. Ülkedeki istikrar politikaları ve daralan iç talep nedeniyle, enflasyon oranı %30'un altına indi.²⁶ Fakat hala yüksek miktarda döviz sıkıntısı çekilmekteydi. Cari açık artmıştı. Ödenmesi gereken günü gelmiş borçlar vardı. Ülkede ekonomiye güvenilmiyor ve sürekli bir kriz havası hakimiyetini sürdürüyordu.

---

24 **Uluslararası Medikal Kurtarma Ekipleri Derneği**, *Deprem Toplum Üzerinde Yarattığı Deprem* E.T. :03.06.2014 <http://www.umke.org/depremin-toplum-uzerinde-yarattigi-zelzele>

²⁵ AKPINAR A. TOLGA, *Türkiye'de Ekonomik Krizler-1994-1998-1999-ve-2001Krizleri*, **Sinestezi E Dergi** <http://sinestezi.wordpress.com/2009/04/04/turkiye-de-ekonomik-krizler-1994-1998-1999-ve-2001-krizleri/>

²⁶ <http://sinestezi.wordpress.com/2009/04/04/turkiye-de-ekonomik-krizler-1994-1998-1999-ve-2001-krizleri/>

Ayrıca Türkiye birçok defa olduğu gibi, bu dönemde de ‘STAND-BY’ anlaşmasıyla karlı çıkmamıştı. STAND-BY anlaşmasının ardından devreye giren istikrar programı ile döviz kuru çapaya bağlanmış. Cari işlemler açığı giderek büyüdü ve yıl sonunda 9,8 milyar dolara çıkarak tarihi bir rekor seviyeye ulaşmış oldu. Dolar çapası nedeniyle toplam kısa vadeli borçlar 28,9 milyar dolara çıkarken, toplam dış borç stoku, 114,3 milyar dolara yükselmişti. Yabancı bankalar, vadesi gelmemiş kredilerini geri çekmeye başlayınca, gecelik faizler tırmandı ve Türkiye tarihine "Kara Çarşamba" olarak geçen 22 Kasım 2000'de para krizi patladı.

Kriz, 2000'nin son üç ayında kendini iyiden iyiye hissettirmiş, 2001'de ekonomiyi kasıp kavurmuştur. Bu dönemde 13 banka ve pek çok aracı kurum batmış ve ödeme güçlüğü ile karşılaşan bankalar vadesi dolmayan kredileri çağırmaya başlamıştı. Kasımda baş gösteren bu olayların üzerine, bir de 19 Şubat 2001'de yöneticiler arasındaki sürtüşme nedeniyle ki bu olay köşkte yapılan MGK toplantısında Cumhurbaşkanı Ahmet Nejdet Sezer'in Başbakan Bülent Ecevit'e Anayasa kitabını fırlatmasıyla ve bu tartışmanın basına açıklanmasıyla ekonomi alt üst oldu. 3,5 milyar dolarlık net sermaye çıkışıyla döviz fiyatları ve faizler tırmanışa geçti. TL'den kaçış başlamıştı. Krizin hemen öncesinde 670 bin TL olan dolar Nisan'da 1.161.000'e kadar yükseldi. Merkez bankası döviz rezervleri, 5,3 milyar dolar azalarak 22,6 milyar dolara kadar geriledi. Gecelik faiz oranı % 7.500'e çıktı. Hazine % 114 oranında borçlandı. Merkez Bankası, IMF onayıyla dövizde dalgalı kura geçti. Bu uygulamayla TL'nin değeri %40 civarında düştü. Devletin borcu da 29 katrilyon TL arttı. Ülkede döviz borcu olan vatandaş büyük sıkıntıya girerken, esnaflar battı, işsizlik arttı.²⁷ 2001 krizinde GSMH % 9,5, sanayi sektörü %7,5 oranında küçülmüştür.²⁸

Hükümet, krizi çözmek için çareler ararken çözüm olarak, o dönem Dünya Bankası'nda Orta Doğu ve Kuzey Afrika Başkan yardımcılığını yürüten Dr. Kemal Derviş'i Türkiye'ye davet etti.²⁹ Kemal Derviş, 22 yıl görev yaptığı Dünya Bankası'ndan ayrılarak 3 Mart 2001'de Bülent Ecevit hükümeti'nin Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı oldu. Derviş,

²⁷http://www.sabah.com.tr/fotohaber/ekonomi/turkiyede-ekonomik_krizler?tc=34&page=32

²⁸ Eşiyok, B. Ali, *İktisadi Dönemler İtibariyle Kalkınma (1923-2004)*, **Türkiye Kalkınma Bankası**, Ankara, 2006

²⁹ Wikipedi Özgür Ansiklopedi, Kemal Derviş (12 Aralık 2014) http://tr.wikipedia.org/wiki/Kemal_Dervi%C5%9F

ekonominin başına geçer geçmez ilk iş olarak ekonomi yönetimindeki kurmaylarını değiştirdi. Derviş, 14 Mart 2001 tarihinde 3 aşamalı kurtuluş planını açıkladı.

1.6. 2002 Sonrası Türkiye Ekonomisi

Türkiye 2002 seçimiyle başladığı yeni dönemde, ekonomideki yapısal reformlara büyük önem vermektedir. Bu dönemde özelleştirme süreci hızlandırılmış, kamu maliyesine düzen getirilmiş, ayrıca mali piyasalardan başlamak üzere tarım, sosyal güvenlik, enerji ve iletişim sektörlerinde önemli reformlar yapılmıştır.

Reformlar neticesinde ekonomik kurumların altyapısı güçlendirilmiş, Özerk kurumlar oluşturularak, uluslararası piyasalarda meydana gelebilecek dalgalanmalara karşı ekonomi, daha dayanıklı hale getirilmiştir. Sermaye piyasalarında yapılan düzenlemelerle çoğu bürokratik engel de kaldırılmıştı.

1.6.1. Büyüme

2001 krizi etkisiyle 2001'i %5,7 küçülerek kapatan ekonomi, dış ticarete de %11,6'lık bir azalma yaşamıştır. 2002'de de hızlı bir yükseliş yaşamıştır. Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı ciddi orandaki küçülmenin ardından 2002-2007 döneminde, yılda ortalama %6,8 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Özellikle, 2004 ve 2005 yıllarındaki büyüme oranları oldukça yüksek düzeylerde (sırasıyla %9,4 ve %8,4 olmak üzere) gerçekleşmiştir. 2007 yılından itibaren büyüme hızı yavaşlamış, 2008 yılında baş gösteren küresel ekonomik krizin etkisiyle 2008 yılında oldukça düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir. 2009 yılına kadar bu büyüme, dalgalanmalarla devam etmiştir. 2009 yılı birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de küçülme yılı olmuştur. Türkiye bu yılda, bir önceki yıla oranla % 4,7 küçülmüştür.³⁰ 2001'de yaşanan kriz, Türkiye'nin kendi ekonomisinden kaynaklanan milli bir krizdi. 2009'da yaşanan kriz ise, tamamen uluslararası ekonomiden kaynaklı ve tüm dünya ekonomileri gibi Türkiye'yi de etkileyen bir nitelikteydi. 2009 küresel krizi ile birlikte, ekonomide % 4,7'lik bir daralma yaşanırken; dış ticarete ise % 27,2'lik bir azalma meydana gelmiştir.

---

³⁰ ACAR, Fatih, *Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)*, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt 1, sayı 2, Ekim-Aralık 2013

Tablo 1: Türkiye 2002-2013 GSYİH ve Değişimi

Yıllar	Gsyih (milyar dolar)	Büyüme/ Değişim %
2013	821.9	4.1
2012	786.3	2.1
2011	774	8.8
2010	731.6	9.2
2009	616.7	-4.8
2008	742.1	0.7
2007	648.8	4.7
2006	526.4	6.9
2005	481.5	8.4
2004	390.4	9.4
2003	304.9	5.3
2002	230.5	6.2

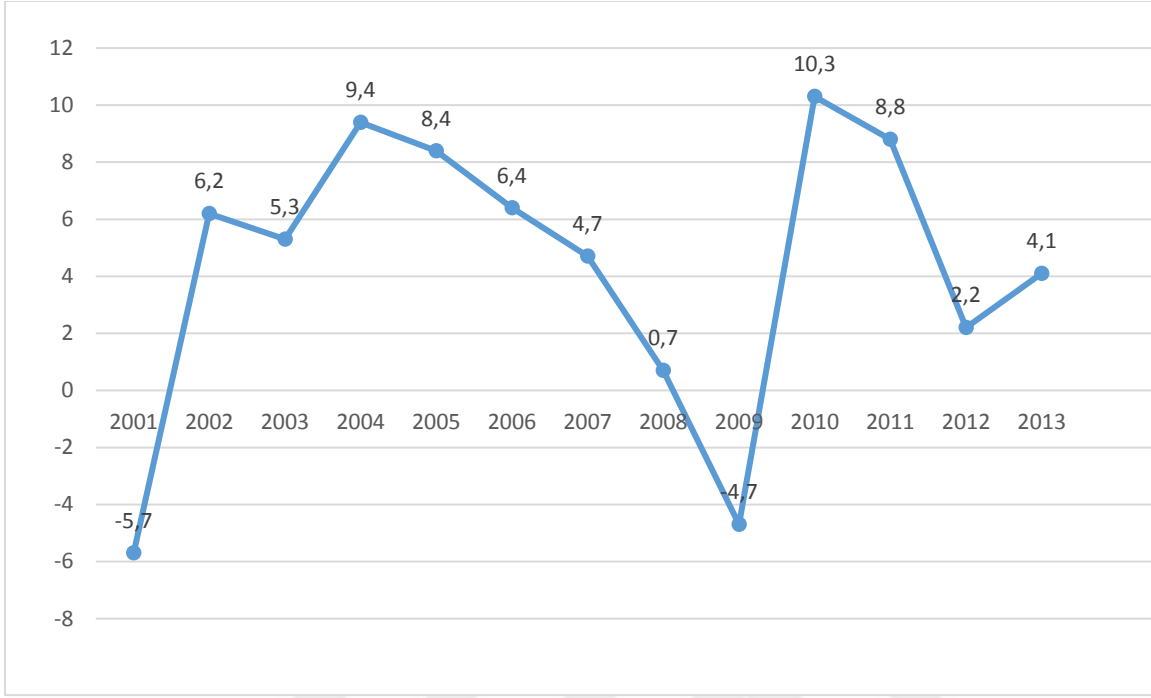
Kaynak: ACAR, Fatih, *Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)*, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt 1, sayı 2, Ekim-Aralık 2013

2002 yılından itibaren hızlı bir yükseliş gösteren Türkiye ekonomisi, 2002 -2013 yılları arasında yıllık ortalama %5.1 büyüdü. Türkiye, 2002’de cari fiyatlarla dünyanın en büyük 21. Ekonomisi iken, 2013’te 17. büyük ekonomisi olmuştur.³¹ Mezkur oniki yılda, GSYİH 3.6 katına yükselmiştir. Yine mezkur dönemde Türkiye ekonomisi, reel olarak % 68.8 büyümüştür. Bu büyümeye imkan tanıyan nedenlerden biri de, verimli özelleştirme politikasıydı. 1986 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 64,9 milyar dolar düzeyindeydi. Bu miktarın 50,5 milyar dolarlık kısmı ise, 2003-2013 döneminde elde edilmiştir.³² 2023 yılı hedefleri çerçevesinde 2 trilyon Dolar GSYH ve 25 bin Dolar kişi başı milli gelir hedeflenmiştir.

³¹ ACAR, s. 3

³² Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye’de Özelleştirme, (10 aralık 2014)
<http://www.oib.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>

Şekil1: 2001-2013 Türkiye GSYH Büyüme(%)

Kaynak: ÇSGB, Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)

Türkiye Ekonomisi inişli çıkışlı bir büyüme sergilese de potansiyel büyüme oranı, 1923'den bu yana büyüme hızı ortalaması, yüzde 5 olarak hesaplanıyor. Buna karşın son oniki yıldaki büyüme oranı o kadar da büyük görünmemesi ve özellikle son üç yılki büyüme bu oranın altında kalması (2012'de yüzde 2,2, 2013'de yüzde 4,1, 2014'de yüzde 2,8'e) büyüme modellerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin geçmiş büyüme modeli, bütçe açıklarına, kamu borçlanmasına ve altyapı yatırımlarına dayalı bir büyüme modeliydi. Ekonomi, bu modelle uzunca bir süre devam ettikten sonra modelin meydana getirdiği enflasyonu taşıyamaz hale gelmişti.³³

Türkiye son oniki yılda hızlı bir büyüme trendi sergilerken, ciddi de bir cari açık problemiyle karşılaşmıştır. Avrupa Birliği (AB) tarafından da sıkça önüne getirilen sorunlardan biri olmuştur. Aslında bu da büyüme stratejisinin bir sonucuydu. Zira bu dönem hedef, ekonomide cari açığa rağmen büyüme olarak belirlenmişti. 2011 yılında cari açık 77 milyar Dolar ve cari açığın GSYH içindeki payı yaklaşık yüzde 10 olarak gerçekleşmiştir.

³³ EĞİLMEZ Mahfi, *Türkiye Ekonomisi Göstergeleri*, E.T. : 08.09.2014
<http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/turkiye-ekonomisi-gostergeleri-ve-ideal.html>

Cari açığın GSYH içindeki payının büyümesinin nedeni, ara malı ithalatına bağımlılık nedeniyle artan ithalattır. 2011 yılında 240 milyar Dolar olarak gerçekleştirilen ithalatın 54 milyar Dolar'ını enerji ithalatı oluşturmuştur.³⁴

İhracatın ithalatı karşılama oranı, 2002 yılında %69 iken, bu oran son oniki yılda bazı iniş çıkışlar seyrederek 2009 yılında en yüksek oranına yani %72 ye ulaşmıştır. Ardından yine düşüş yaşamıştır. Diğer taraftan cari açığın, uzun bir dönem Türkiye'nin problemi olarak kalacağı görülmektedir. Zira Cumhuriyetin 100. Yılı olan 2023 hedeflerinde, ulaşılması beklenen rakamlar şöyle zikredilmektedir:

Tablo 2: Türkiye 2023 Hedefleri

ÖLÇÜT	2011	2015	2019	2023
Dünya ekonomileri içinde Türkiye'nin sıralaması	17,0	14,0	12,0	10,0
İhracatın toplam GSYH içindeki payı (%)	17,6	20,0	22,0	25,0
İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)	56,9	64,3	71,8	80,0
İthalat (milyar \$)	236,9	321,5	448,4	625,0
İhracat (milyar \$)	134,8	206,8	321,9	500,0
Yıllık ihracat artış oranı (%)	18,0	11,7	11,7	11,7
Toplam Dünya İhracatında Türkiye'nin Payı (%)	0,8	1,1	1,2	1,4

Kaynak: TİM 2023 İhracat Stratejisi Kitabı

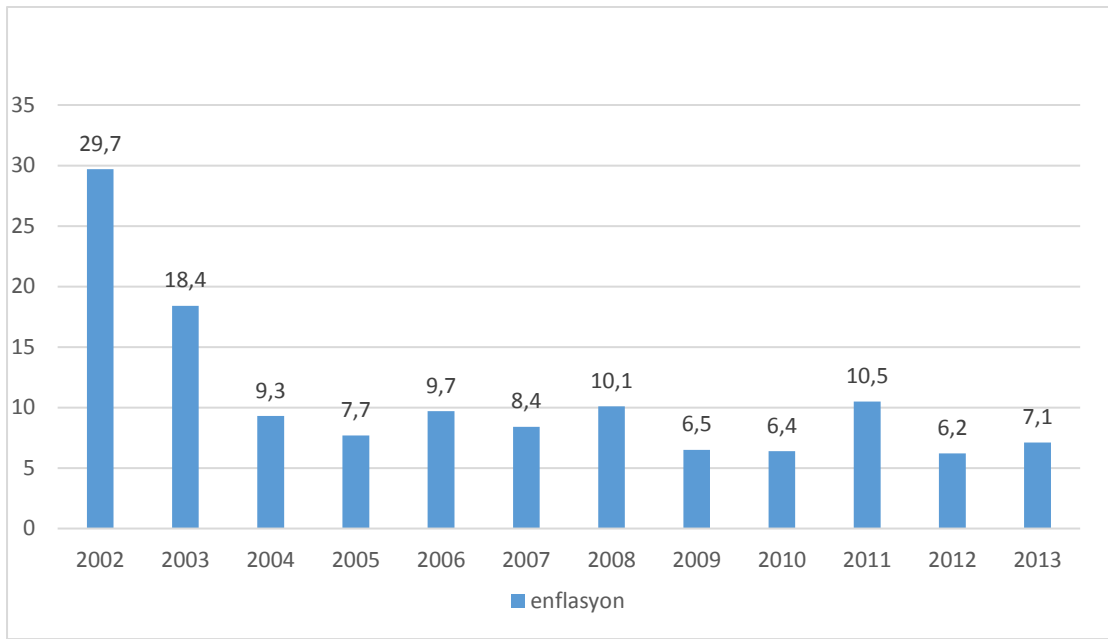
Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, 2023 hedeflerinde de cari açık devam etmekle beraber ihracatın ithalatı karşılama oranının %80'e çıkması beklenmektedir.

³⁴ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Dünya’da ve Türkiye’de Enerji Görünümü Raporu”, 2012. http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Dunyada_ve_Turkiyede_Enerji_Gorunumu.pdf

1.6.2. Enflasyon

1980 yılında % 107.2'lik enflasyon oranını gören Türkiye için, yukarıdaki tablo gayet iyimsen bir tablo sergilemektedir.³⁵ Enflasyon, 2002'den itibaren bazı iniş çıkışlar olmakla beraber sürekli azalma eğilimi göstermiştir.

Şekil 2: Türkiye Ekonomisinde Enflasyon

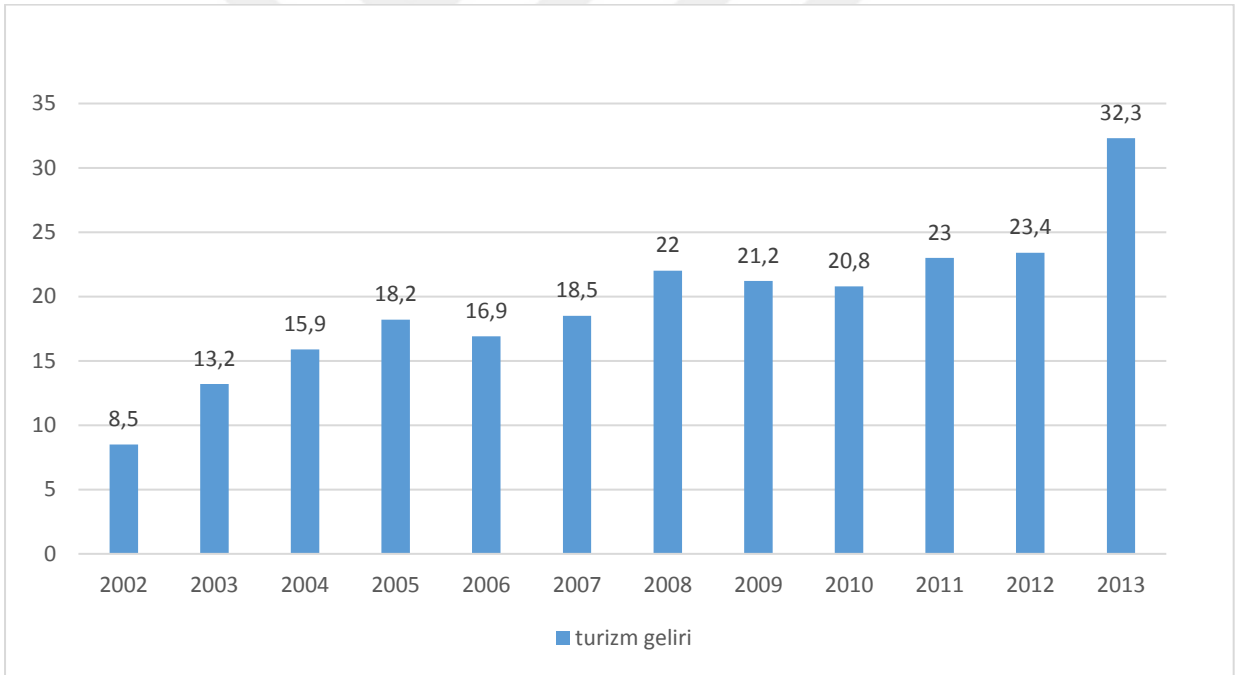
Kaynak: ACAR, s.3

³⁵ 1980'den Günümüze Türkiye'de Enflasyon Serüveni, Nüve Forum, (14 Şubat 2015)
<http://www.nuveforum.net/789-ekonomi-tarihi/19462-1980-den-gunumuze-turkiye-enflasyon-seruveni/>

1.6.3. Turizm gelirleri

Turizm gelirleri, ülkeler açısından önemli bir döviz girdisidir. Diğer taraftan istihdama ciddi katkıları vardır. Aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi, Türkiye'nin turizm gelirleri 2002 ve sonrasında sürekli artan bir eğilim göstermiştir. En nihayet 2013'ü 32,3 milyar dolarlık bir gelirle kapatmıştır.

Şekil 3: Turizm Gelirleri (milyar dolar)

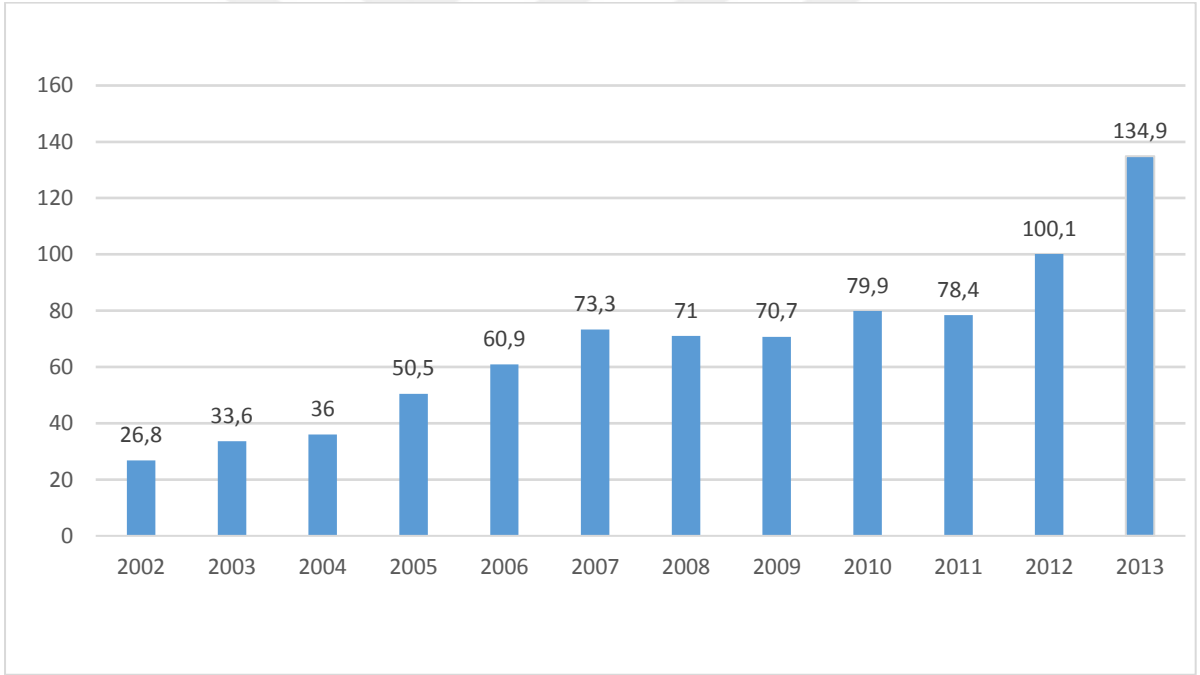

Kaynak: ACAR, s.3

1.6.4. Döviz rezervi

2002 yılına kadar özellikle kriz dönemlerindeki ekonomik istikrarın bozulması ve güven ortamının sarsılmasıyla Merkez Bankasından çekilen paralar neticesinde, rezervler suyunu çekmiş, iyice azalmıştı. 2002 ile başlayan süreçte 26,8 milyar \$ olan Merkez Bankası döviz rezervi, 2013 yılında 134,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 4: Döviz Rezervi(milyar \$)

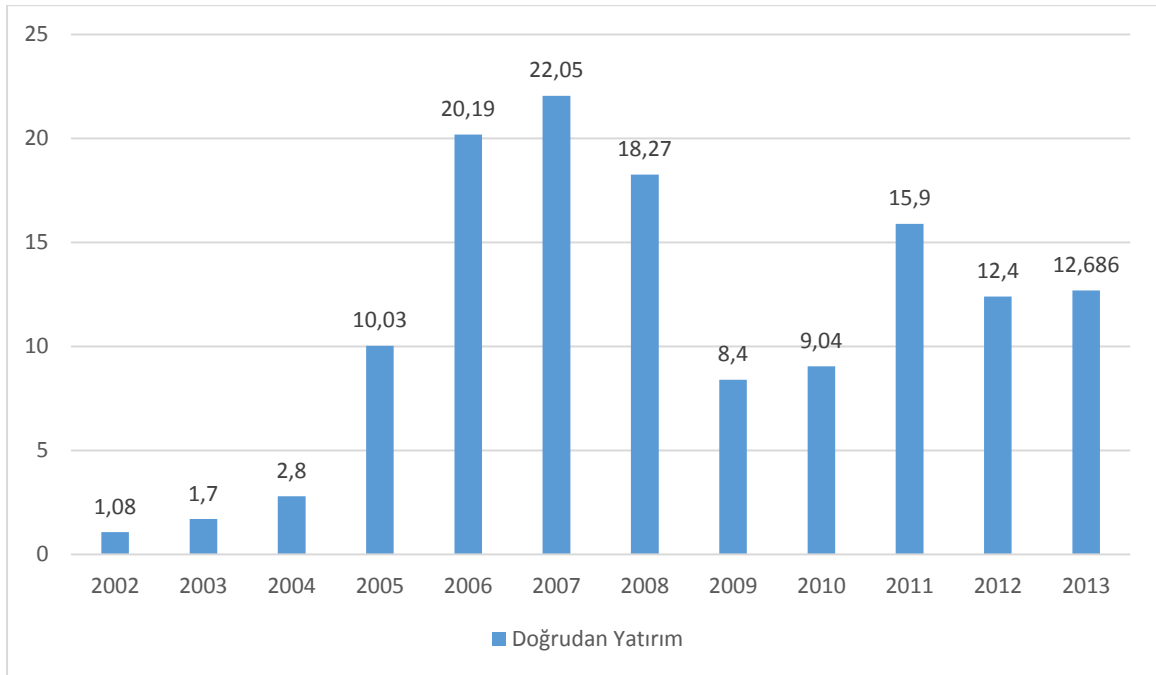

Kaynak: ACAR, s.4

1.6.5. Doğrudan yatırım oranları

Ülkeler açısından son derece önemli olan doğrudan yatırım miktarı, Türkiye’de 2002 yılı ile birlikte bir yükseliş yakalamış ve bunu sürdürebilmiştir. Özellikle ekonomik istikrar ve güven ortamıyla birlikte 2004 yılından sonra, doğrudan yatırım miktarında önemli artışlar yaşanmıştır. Ancak tüm ekonomik göstergelerde olduğu gibi, 2009 yılından itibaren bu yatırım miktarında da önemli düşüşler görülmektedir.

Şekil 5: Doğrudan Yatırım Oranları(milyar \$)

Kaynak: ACAR, s.4

1.7. Türkiye Dış Ticareti

Dünya Ticaret Örgütü’nün (DTÖ) verdiği rakamlara göre dünya mal ihracatı, 2012 yılında 18,3 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, 153 milyar dolarlık ihracat ile Diğer Avrupa bölgesi ihracatının % 13’ünü, dünya ihracatının ise % 1’ini gerçekleştirmektedir.³⁶

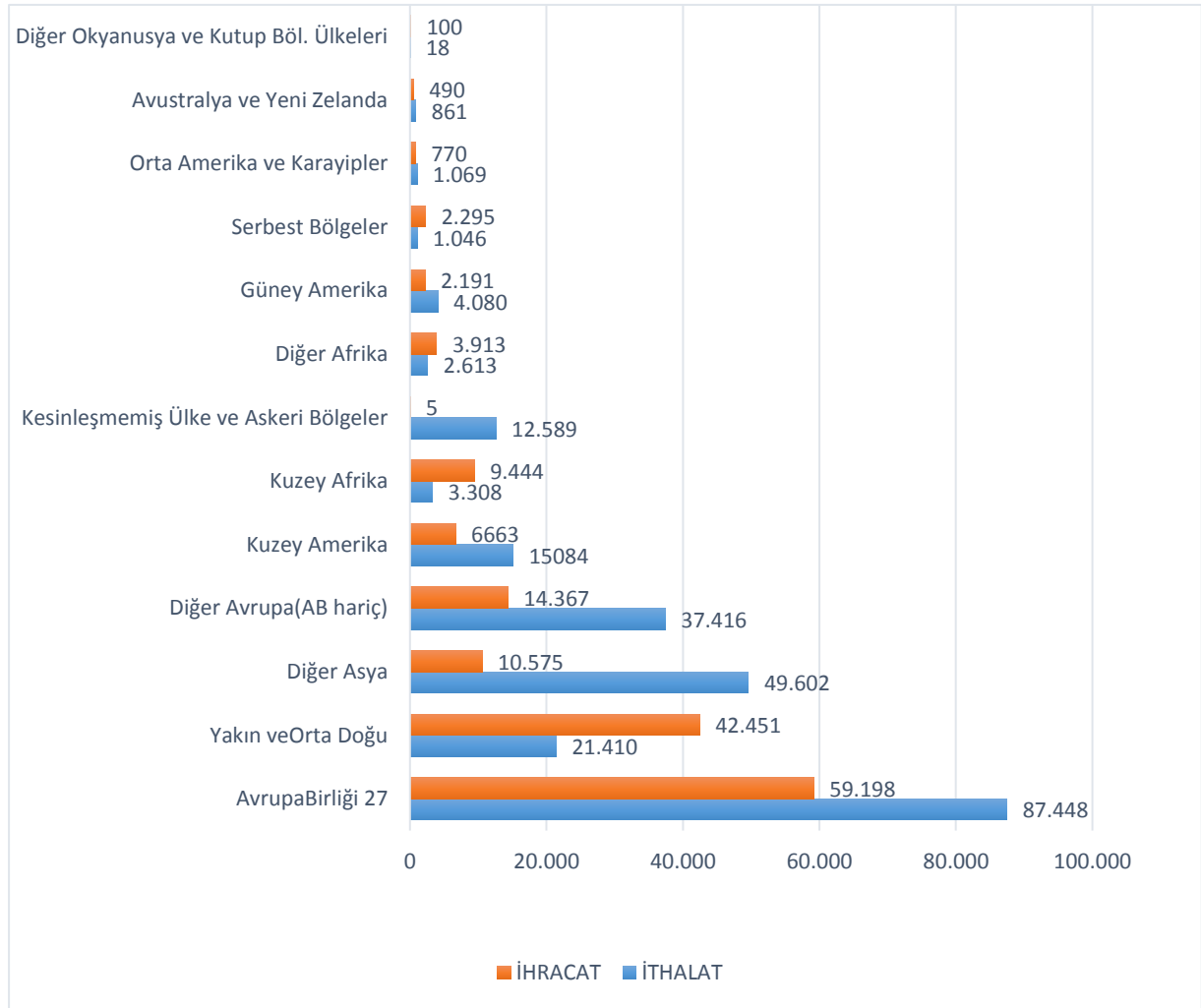
³⁶ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2007-2012 Dünya ve Türkiye Dış Ticareti Değerlendirme Raporu, 30.12.2013, ANKARA, s. 17

1.7.1. Coğrafi bölgelere göre Türkiye dış ticareti

Türkiye, bulunduğu konum itibriyle güzel bir pazarın tam ortasında yer alıyor. Zira bir tarafta zengin bir bölge olan Avrupa, diğer tarafta sanayiden yoksun ve kalabalık bir nüfus alanı olan Orta Doğu ve Afrika. Türkiye konumunu değerlendirebilirse dış ticaretini özellikle ihracatını güçlü kılabilir bir konumdadır.

Şekil 6: Coğrafi Bölgelere Göre 2012 Yılı Türkiye Ticareti (Milyon\$)

Kaynak: TÜİK Coğrafi Bölgelere Göre Dış Ticaret

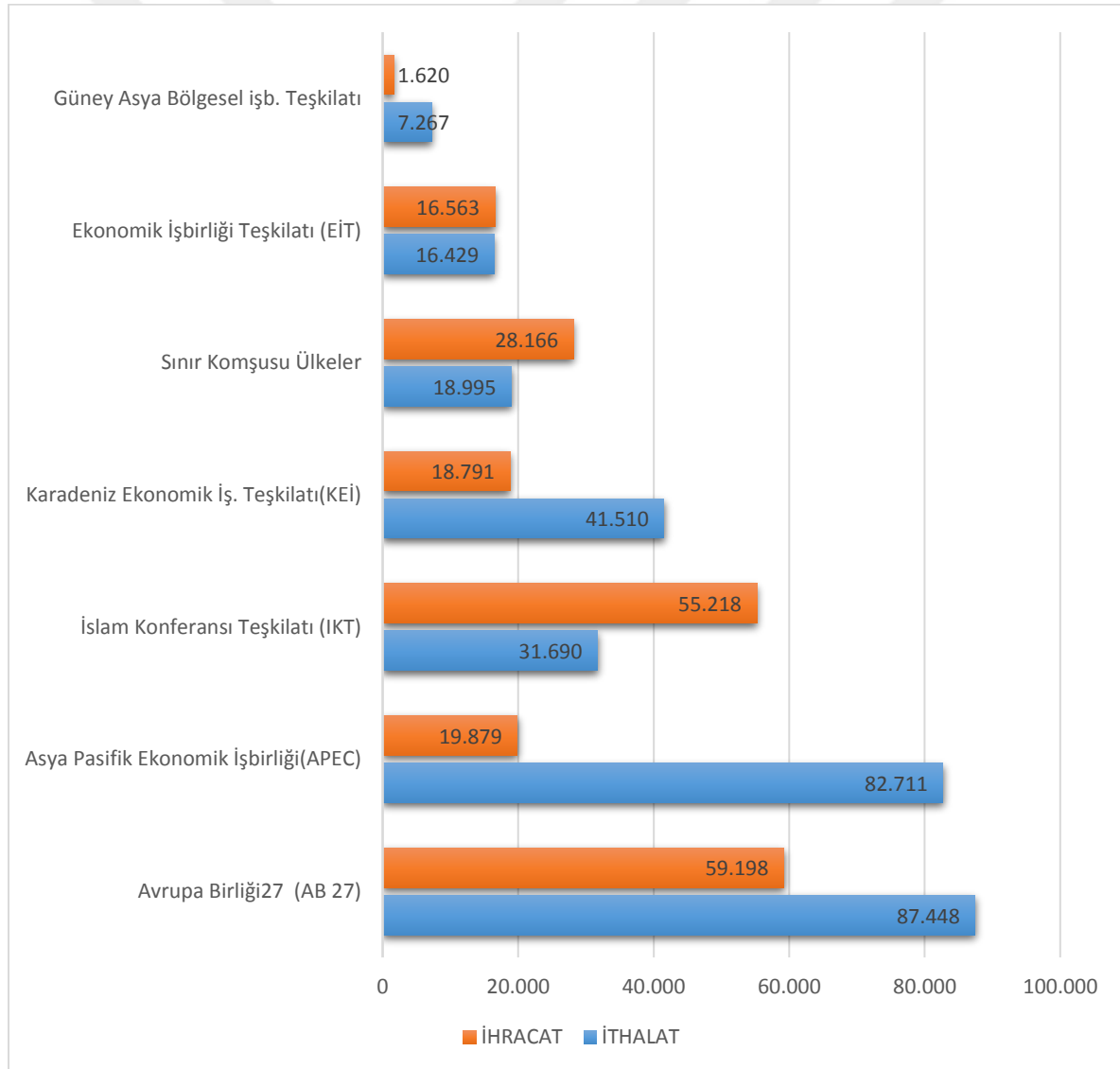
Yukarıdaki tabloda zikri geçen bölgelerle olan ticaret değerlendirildiğinde Türkiye, en yüksek oranla ihracatının % 39'unu Avrupa Birliği'ne, % 28'ini Yakın ve Orta Doğu'ya, % 9'unu Diğer Avrupa'ya, % 7'sini Asya'ya, % 6'sını Kuzey Afrika'ya, % 4'ünü Kuzey

Amerika'ya, % 3'ünü Diğer Afrika'ya % 1'ini Güney Amerika'ya, % 1'ini ise Orta Amerikaya yapmıştır.

Tablo ithalat açısından değerlendirildiğinde ise Türkiye, en yüksek oranda ithalatının % 37'sini Avrupa Birliğinden , % 21'ini Asya'dan, % 16'sını Diğer Avrupa'dan, % 9'unu Yakın ve Orta Orta Doğu'dan, % 6'sını Kuzey Amerika'dan, % 2'sini Güney Amerika'dan, % 1'ini Kuzey Afrika'dan, % 1'ini ise Diğer Afrika'dan yapmıştır.

1.7.2. Ekonomik gruplara göre Türkiye dış ticareti

Şekil 7: Ekonomik Bölgelere Göre 2012 Yılı Türkiye Ticareti (Milyon \$)

Kaynak: TUIK Ekonomik Bölgelere Göre Dış Ticaret

Türkiye 2012 yılında ihracatının % 39'unu Avrupa Birliği'ne, % 36'sını İslam İşbirliği Teşkilatı'na (İİT), % 18'ini Sınır Komşusu Ükelere, % 13'ünü Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği'ne (APEC), % 12'sini Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na (KEİ), % 11'ini Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na (EİT), % 1'ini ise Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı'na (SAARC) gerçekleştirmiştir.

Tablo ithalat yönünden incelendiğinde ise, 2012 yılında ithalatın % 37'si Avrupa Birliği'nden, % 35'i Asya Pasifik Ekonomik İşbirliğinden, % 18'i Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatından, % 13'ü İslam İşbirliği Teşkilatından, % 8'i Sınır Komşusu Ükelerden, % 7'si Ekonomik İşbirliği Teşkilatından, % 3'ü ise Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatından yapılmıştır.

1.7.3. Türkiye'nin ihracat ve ithalat rakamları

Dış ticarete ihracatın ithalatı karşılayabilmesi önemli bir olgudur. Zira dış ticarete ihracatı ithalatından fazla olan ülkeler döviz rezervi açısından artıya geçerken, ithalatı ihracatından fazla olan ülke için ise döviz kaybı söz konusudur. Bu ise ülkede cari açığı meydana getirmektedir. Türkiye, bu açıdan olumsuz bir durum sergilemektedir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, Türkiye'nin dış ticareti sürekli açık vermektedir. Bu oran her sene dalgalanmalar yaşamakla beraber, ağırlıklı olarak % 60'larda seyretmektedir. En iyi halini ise 2009'da göstermiştir. Yıllar içerisinde yaşanan bu dalgalanmaların en büyük sebeplerinden birisi de, Türkiye'nin enerjide tamamen dışa bağımlı olmasıdır. Sürekli değişen enerji fiyatları, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu bu dalgalanmayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Tablo 3: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Yıllar	İHRACAT (Bin dolar)	Değişim %	İthalat Bin dolar	Değişim %	Dış ticaret dengesi Bin dolar	Ticaret hacmi Bin dolar	İhracatın ithalatı karşılama oranı %
2002	36 059 089	5,1	51 553 797	4,5	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	11,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	64,7
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 498	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	- 71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	-105 934 807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	- 84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	- 99 858 613	403 463 887	60,3

Kaynak: Tuik Dış Ticaret İstatistikleri

2002 yılında Türkiye'nin ihracatı 36 milyar dolar iken, 2008'de 132 milyar dolar seviyesini gördü. Fakat 2009 yılındaki küresel finans krizi ile birlikte 102 milyar dolara gerilemiş, son 3 yıldır ise pozitif bir büyüme ile 2012 yılında 152 milyar dolara ulaşmıştır. 2013'te ise yaklaşık olarak bu çitayı korumuştur. Türkiye'nin ithalatı ise, 2002'de 51 milyar dolar iken, 2007 yılında 170 milyar dolara yükselmiş, 2009 yılında 141 milyar dolara gerilemiş, daha sonraki artışlarla 2011 yılında 241, 2013 yılında ise 251 milyar dolara ulaşmıştır.

Bu dönemde ithalatta görünen iki büyük değişiklik; 2009 yılındaki % 30'luk sert azalış ile 2011 yılındaki % 30'luk sert artıştır. Bu sert hareketler, büyük oranda hammadde

(ara mallar) ithalatındaki değişimden kaynaklanmıştır. 2012 yılında ihracatta görülen artışın aksine ithalatın % 2 oranında azalması ise, bir diğer dikkat çekici husustur.

1.7.4. Türkiye'nin en çok ticaret yaptığı 20 ülke

Tablo 4: En Çok İhracat Yapılan İlk 20 Ülke(Milyon Dolar)

	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006
Almanya	3 702	3 124	3 950	1 479	9 793	2 951	1 993	686
İrak	11 948	10 822	8 310	6 036	5 123	3 916	2 844	2 589
İngiltere	8 785	8 693	8 151	7 235	5 937	8 158	8 626	6 814
Rusya	6 964	6 680	5 992	4 628	3 189	6 483	4 726	237
İtalya	6 718	6 373	7 851	6 505	5 888	7 818	480	752
Fransa	6 376	6 198	6 005	6 054	6 211	6 617	5 974	604
ABD	5 640	5 604	4 584	3 762	3 240	4 299	4 170	060
BAE	4 965	8 174	3 706	3 332	2 896	7 975	3 240	985
İspanya	4 334	3 717	3 917	3 536	2 818	4 047	4 579	720
İran	4 192	9 921	3 589	3 044	2 024	2 029	1 441	066
Çin	3 600	2 833	2 466	2 269	1 600	1 437	1 039	693
Hollanda	3 538	3 244	3 243	2 461	2 127	3 143	3 018	539
Mısır	3 200	3 679	2 759	2 250	2 599	1 426	902	709
Arabistan	3 191	3 676	2 763	2 217	1 768	2 201	1 486	983
Azerbayca	2 960	2 584	2 063	1 550	1 400	1 667	1 047	695
Libya	2 753	2 139	747	1 932	1 795	1 074	643	489
İsrail	2 649	2 329	2 391	2 080	1 522	1 935	1 658	529
Romanya	2 616	2 495	2 878	2 599	2 201	3 987	3 644	350
Belçika	2 573	2 359	2 451	1 960	1 795	2 122	1 735	381
Ukrayna	2 189	1 829	1 729	1 260	1 004	2 187	481	121

Kaynak: Tük dış ticaret istatistikleri

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere, Türkiye'nin en büyük 20 ihracat pazarının altısı, Orta Doğu ülkesidir. Burada Irak başı çekmekle birlikte BAE, İran, Mısır, Suudi Arabistan, Libya diğer önemli pazarlardır. Özellikle Irak, Türkiye'nin ciddi anlamda dış ticaret fazlası verdiği bir ülkedir.

Tablo 5: En Çok İthalat Yapılan İlk 20 Ülke(Milyon Dolar)

	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006
Rusya	25 064	26 625	23 952	21 600	19 450	31 364	23 508	17 806
Çin	24 685	21 295	21 693	17 180	12 676	15 658	13 234	9 669
Almanya	24 182	21 400	22 985	17 549	14 096	18 687	17 539	14 768
İtalya	12 884	13 344	13 449	10 139	7 594	10 682	9 751	8 649
ABD	12 596	14 130	16 034	12 318	8 575	11 975	8 166	6 260
İran	10 383	11 964	12 461	7 645	3 405	8 199	6 615	5 626
İsviçre	9 645	4 304	5 018	3 153	1 999	5 588	5 268	4 014
Fransa	8 079	8 589	9 229	8 176	7 091	9 022	7 849	7 239
İspanya	6 417	6 023	6 196	4 840	3 776	4 548	4 342	3 832
Hindistan	6 367	5 843	6 498	3 409	1 902	2 457	2 299	1 579
İngiltere	6 281	5 629	5 840	4 680	3 473	5 258	5 477	5 137
G. Kore	6 088	5 660	6 298	4 764	3 118	4 091	4 369	3 556
BAE	5 384	3 596	1 649	698	667	691	470	352
Ukrayna	4 516	4 394	4 812	3 832	3 832	6 106	4 519	3 059
Yunanista	4 206	3 539	2 568	1 541	1 131	1 150	1 057	1 045
Belçika	3 843	3 690	3 959	3 213	2 371	3 150	2 868	2 476
Romanya	3 592	3 236	3 801	3 449	2 257	3 547	3 112	2 668
Japonya	3 453	3 601	4 263	3 297	2 781	4 026	3 703	3 216
Hollanda	3 363	3 660	4 004	3 156	2 543	3 056	2 655	2 160
Polonya	3 184	3 058	3 496	2 620	1 817	1 977	1 646	1 436

Kaynak: Tük Dış Ticaret İstatistikleri

Yukarıdaki tabloda Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı 20 ülkeye yer verilmiştir. Bu göstergelere bakıldığında, ihracatta ciddi ortaklarımız arasında olan altı Orta Doğu ülkesinden sadece İran ve BAE'nin adı geçmektedir. Orta Doğu ülkeleri, sanayiden yoksun ve enerjiye dayalı ekonomileri dolayısıyla Türkiye karşısında net ithalatçı konumundalar. Yukarıdaki tabloda görünen İran'dan ciddi miktardaki ithalatın neredeyse tamamını, enerji kalemi oluşturmaktadır. Bu anlamda Orta Doğu, Türkiye'nin cari açığını kapatabilmesi için stratejik bir pazardır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE ORTA DOĞU'NUN YERİ ve ÖNEMİ

2.1. Orta Doğu Tanımı

Bölgeler sınıflandırılırken, ortak özellikleri nazara alınarak sınıflandırmaya tabii tutulur. Milletler, diller, dinler, ekonomik yapılar bunlar önemli belirleyici özelliklerdir. Mesela İslam Dünyası, Latin Amerika gibi.

Fakat Orta Doğu ele alındığında, bu özelliklerden hemen hiçbirisiyle ayrılmamış olduğunu görürüz. Zira 20. yüzyıla kadar böyle bir bölgeden bahsedilmemekteydi. Çünkü etnik yapı olarak sadece Arapların yaşadığı bir bölge değildir. Diğer taraftan bölge ülkelerinin maddi yapıları, birbirinden tamamen farklıdır. Bir tarafta halkın çoğunluğunun açlık sınırının altında yaşadığı Yemen, Mısır gibi ülkeler; diğer tarafta ise dünyanın en refah ülkeleri olan Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler bulunmaktadır.

Genişletilmiş Orta Doğu kavramı ise, daha vahim bir tablo çizmektedir. Çünkü bir tarafta Hint ve Atlas Okyanusuna ulaşan sınırları, diğer tarafta Akdeniz, Kızıldeniz, Karadeniz, Basra Körfezini, Ege Denizini ve Hazar Denizini içine alan bir bölgeyi ifade etmektedir. Bu ise içerisinde üç kıtayı barındıran, tek tanrılı dinler başta olmak üzere bir çok dini ve mezhebi barındıran ve Araplar, Farisiler ve Türkler başta olmak üzere bir çok milleti barındıran bir bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır.

Orta Doğu gerek jeopolitik konumu ki doğu ile batıyı birbirine bağlayan ve dünyanın en önemli su yollarının bulunduğu kilit bir bölgedir. Gerekse yeraltı zenginlikleri açısından ki dünya petrolünün %55 civarı burada bulunmakta, çok yüksek miktarda ise doğalgaz

barındırmaktadır. Bu ise 20. yüzyıl başından beri vazgeçilmez iki enerji kaynağını teşkil etmektedir.³⁷

Bölgenin önemi, ABD’de Rockefeller Kardeşler Fonu olarak bilinen örgütçe hazırlanan raporda, emperyalizm için vazgeçilmez bir bölge olarak ifade edilmektedir. Raporda bu şöyle ifade edilmiştir: Avrupanın enerji ve hammadde kaynaklarının tehlikeye girmemesi için Afrika, Orta Doğu ve Asya’yı, emperyalizmin sıkı kontrolü altında bulundurmak gereklidir.³⁸

2.2. Orta Doğu’nun Sınırları

Orta Doğu, coğrafi olarak çok net sınırları olan bir bölge değildir. Bunun nedeni yukarıda Sedat Laçiner’in de söylediği gibi emperyalistlere göre ve dönemlere göre çıkarların değişmesinden kaynaklanmaktadır. Orta Doğu tanımı, Batılıların ve özellikle İngiltere’nin ben merkezietçi düşüncesinden doğmuştur. Cemil Meriç, Orta Doğu tanımının emperyalist Batılıların kendi çıkarları doğrultusunda ortaya çıktığını, fakat zamanla diğer toplumlar tarafından da benimsenerek kullanıldığını ifade etmiştir. Orta Doğu’nun sınırları, İngiltere tarafından kendi menfaatleri doğrultusunda çizilmiştir. Bundan anlaşıldığı üzere, doğal bölge ayrımlarından herhangi birine göre (yani etnik, kültürel, dini vs.) ayrılmamıştır. Bölge sınırlarını belirleyen, İngiltere’nin çıkarları olmuştur. Orta Doğu kavramının öncülü, Fransızlar tarafından Osmanlı Devleti’nin toprakları için kullanılan “Yakın Doğu” tabiri olmuştur.

İngiltere’nin 19. Yüzyılda Hindista’nın zenginliklerini farketmesi ve akabinde Hindistan ve Çin’e yerleşmesi, oraya ‘Uzak Doğu’ kavramını kullanmasına neden olmuştur. O bölgeye Uzak Doğu denilmesi ve Fransızların Osmanlı topraklarına yakın doğu tabiri, İngilizlere, uzak doğuya geçişteki bölgeyi isimlendirme gereğini doğurmuştur. Bu bölge, ‘Orta Doğu’ olarak adlandırılmıştır.

Sonuç olarak, Orta Doğu’yu İngiliz çıkar bölgesi olarak tanımlamak doğru olacaktır. Bu ayırt edici özelliği dışında, çevre bölgelerden ayıran çok belirgin bir bölge özelliği

³⁷ Turan, Ömer, *Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu*, **Step Ajans Yayınları**, İstanbul, 2002, s.16-17.

³⁸ Değer, M. Emin, *Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke Ya da Oltadaki Balık Türkiye*, Çınar Araştırma Yayınları, İstanbul, 1994, s. 92.

göstermemektedir. Bu acı bir tabloydu zira, bölgeye binlerce kilometre uzaklıkta bir ülke, bölgenin doğal dinamiklerini göz ardı ederek bölgeyi isimlendirmekte ve şekillendirmekteydi.

İkinci dünya savaşından sonra, bölgenin tanımını ve misyonunu belileme görevini, Amerika devralmıştır. Fakat bölge halkı için değişen bir şey yoktu, artık bölgenin zenginliklerinde söz sahibi olan Amerika'ydı. Bölge halkı ise yine sömürülmekteydi.³⁹

Orta Doğunun sınırları, İngiltere'nin haritaları ile çizilmiştir. Bu haritalardan birisi de, F. J. Moberly'nin Irak Seferi sırasında verdiği Orta Doğu haritasıdır. Genel olarak haritaya baktığımızda Kafkasya, Azerbaycan, Küçük Asya, Anadolu, Türkiye, Suriye, Kıbrıs, Irak, Huzistan, İran Arabistanı, Fars, Kuveyt, Bahreyn Adaları, Katar, Arabistan, El Ahsa, Mısır, Hicaz, Necid Çölleri gibi bölgeleri görürüz.

Harita 1: Orta Doğu haritası

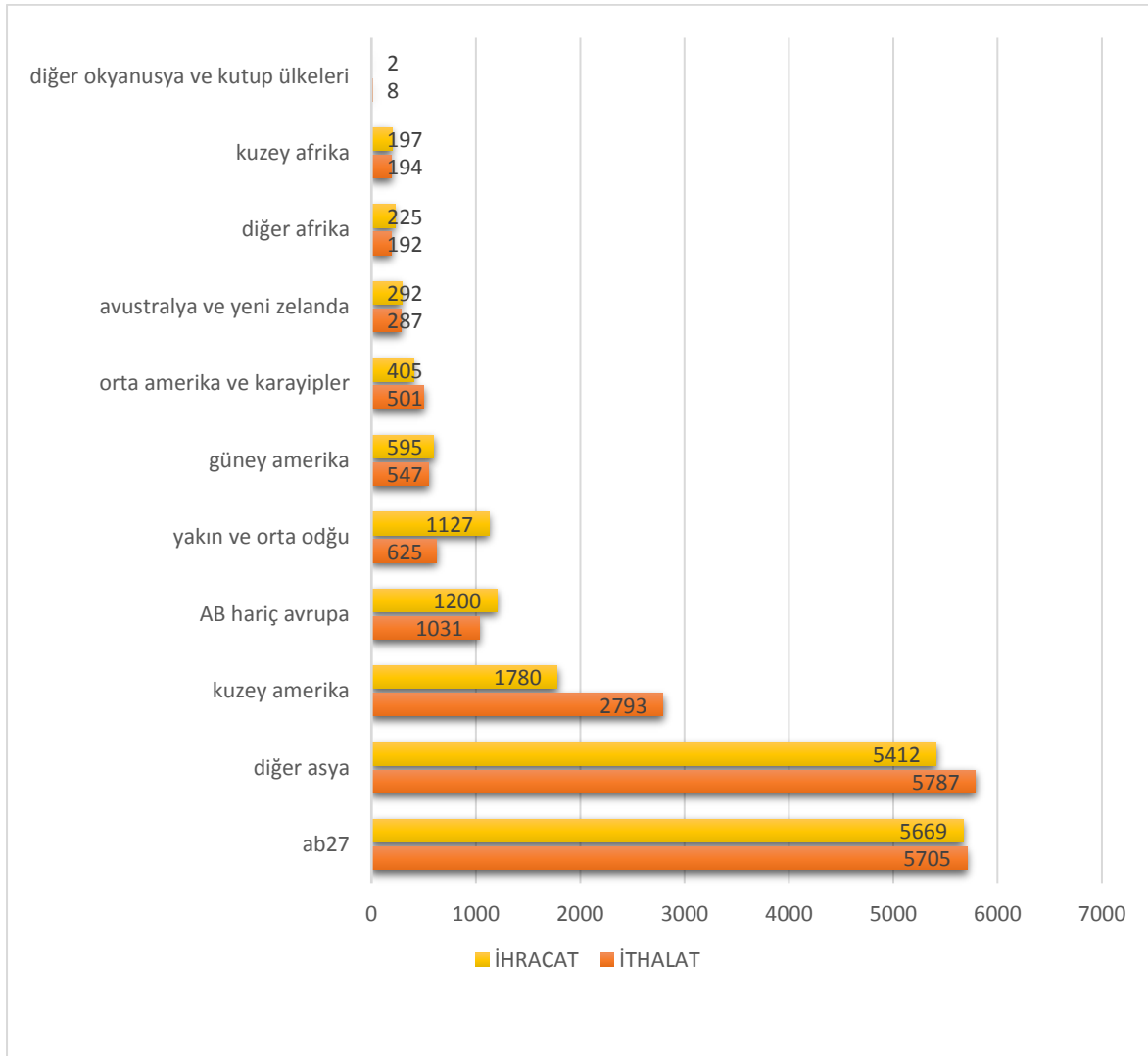
Kaynak: Moberly'nin haritası dikkate alınarak yeniden çizilmiştir. (Çizen: Öğr. Gör. Ömer Okur, Erciyes Üniversitesi Mustafa Çıkrıkçıoğlu MYO, Kayseri)

³⁹ LAÇİNER Sedat, *Orta Doğu Diye Bir Yer Varmı, Tartışma Platformu*, Usak Analiz , s. 154 www.usak.org.tr/.../GYI6FMajJQzAE2kA4O5bOUNkO77VJu.pdf

Bu haritaya göre İngiltere, Orta Doğu'nun güneyine bir hat çekmiştir. Bu hat, Batıdan Doğuya doğru Mısır, Bahr-i Ahmer (Kızıl Deniz), Hicaz, Necid Çölleri, Basra Körfezi ve Umman Denizi'ni kapsamıştır. Kuzeyde ise, Batı Trakya'dan başlayarak Karadeniz, Kafkasya Dağları ve Hazar denizini bir hat şeklinde belirlemiştir. Batıda da Ege ve Akdeniz sınırı oluşturulurken, doğuda İran'a ait Meşhed'in daha aşağıda da Kirman'ın doğusuna doğru bir alan çizmişlerdir.

2.3. Küresel Ticarete Orta Doğu'nun Yeri

Şekil 8: COĞRAFİ BÖLGELERE GÖRE 2012 YILI KÜRESEL MAL TİCARETİ(MİLYAR \$)

Kaynak: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2007-2012 Dünya ve Türkiye Dış Ticareti Değerlendirme Raporu, 30.12.2013, ANKARA, s. 21

2012 yılında küresel mal ihracatının % 34'ünü Avrupa Birliği (5,67 trilyon dolar), %

32'sini Diğer Asya (5,41 trilyon dolar) ve % 11'ini Kuzey Amerika (1,8 trilyon dolar) oluşturmaktadır. 2007 yılında küresel ihracattan % 40 pay alan Avrupa Birliğinin payının beş yılda düzenli olarak düşerek %34'e ulaşması ve aynı süreçte Diğer Asya'nın ihracattan aldığı payı % 29'dan % 32'ye çıkartması; Çin, Hindistan, Tayland, Endonezya, Vietnam ve Hong-Kong gibi gelişmekte olan Asya ülkelerinin ihracatlarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Orta doğu ve Kuzey Afrika ise, küresel ihracatta (1,3 trilyon dolar) yaklaşık % 7,6'lık bir paya sahiptir. Orta Doğudaki bu rakamın çoğunu, enerji kalemleri oluşturmaktadır.

2012 yılında küresel mal ithalatının % 33'ünü Diğer Asya (5,8 trilyon dolar), % 32'sini Avrupa Birliği (5,7 trilyon dolar) ve %16'sını Kuzey Amerika (2,8 trilyon dolar) oluşturmaktadır. 2007-2012 döneminde Avrupa Birliği'nin küresel ithalattan aldığı pay % 40'tan % 32'ye düşerken, Diğer Asya'nın payı %26'dan %33'e yükselmiştir. Küresel ticarete Avrupa Birliği'nin gerisinde yer alan Diğer Asya bölgesinin artık Avrupa Birliği ile başabaş konumda olduğunu söyleyebiliriz. Küresel ithalatta ise Orta Doğu'nun payı (0,9 trilyon dolar) %5 civarındadır.

2.4. Türkiye Orta Doğu İlişkilerinin Gelişim Süreci

Türkiye, Orta Doğu'ya coğrafi olarak ortak yerleşim alanları, kültürel bağlar, Osmanlı bünyesinde uzun yıllar beraber yaşamış olmanın verdiği yakınlık ve de aynı dinin mensubu olmak cihetinden sıkı sıkıya bağlıdır. Ama bugüne kadar uygulanan yanlış politikalar ve batıyla yakınlaşım derken Orta Doğuya sırt çevirmek hatta bazen düşman olmak gibi uygulamalar neticesinde bir o kadar uzak kalınmıştır.⁴⁰

Cumhuriyetin başlangıcından itibaren Türkiye, Orta Doğu'ya yönelik olarak mesafeli bir politika yürütmüştür.⁴¹ Türkiye, burada bir ikilem yaşamaktadır. Bir yandan bu kadar ortak yönüyle bölgeden kopması zor olmakla beraber, diğer yandan tamamen batı merkezli yerleştirilen dış politika ile bölgeyi ihmal etmektedir. Bölgede yaşanan her gelişme, Türkiye'nin gündemine oturmakta ve Türkiye siyasetine yön vermektedir.

⁴⁰ GÖZEN, R. (2007) “*Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri*”, **Çukurova Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi**, E.T. : 10.10.2014 http://strateji.cukurova.edu.tr/ORTA_DOGU/04.htm

⁴¹ BOLAT, D. (2012) “*Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Genel Çizgisi ve Bu Politikada Etkili Olan Faktörler*”, **Akademik Makalem**, E.T. : 18.08.2014, <http://akademikmakalem.com/2012/01/27/turkiyenin-orta-dogu-politikasinin-genel-cizgisi-ve-bu-politikada-etkili-olan-faktorler/>

Cumhuriye'tin başından itibaren benimsenen ideolojik görüşler de bölgeden uzak düşmeye sebep olmuştur. Zira Cumhuriyetin kuruluşu ile Türkiye, İslam dini ile olan bağlarını tamamen koparmak istemiştir. Bunun yerine İslam dini ile çok da bağdaşmayan milliyetçilik, her yönden batılılaşma, batı kültürünü benimseme gibi değerleri benimsemek istemesi de bölge ile olan hemen hemen tüm ortak bağları koparmıştır. Ve böyle bir devlet ideolijisi, Türkiye'yi bölgeden uzaklaştırmıştır.⁴²

Arap Baharı sırasında yaşanmakta olan gelişmeler, bu farklı motivasyonlar arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamayı zorunlu kılarken, komşularla sıfır sorun politikasının çok da kolay birşey olmadığını göstermektedir.

Türkiye'nin Orta Doğu politikasında, dış etkenler de çok önemli olmaktadır. Zira 1980-1988 arası dönemde başlayan hareketlilikle, bölge politikasına ABD de dahil olmuştur.⁴³

Türkiye, 1990 sonrası süreçte Körfez Krizinin başlamasıyla bölge politikalarını şekillendirmeye çalışmış ancak gerek politikacılar, gerekse iç siyasi nedenlerle krizin çözümünde pasif kalmıştır.

Körfez Savaşı'nı ve gerek Orta Doğu Barış sürecini şekillendiren ise, başta Amerika olmak üzere batılı aktörler olmuştur.⁴⁴

Soğuk savaş sonrası dönemde ise Türkiye, daha aktif bir oyuncu olma çabaları göstermiştir.⁴⁵

2000'li yıllara doğru artık Türkiye, daha aktif ve bölge ile daha yakın ilişkiler kuran bir ülke olmuştur.⁴⁶

---

⁴² DURAN, H. (2008) “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Dış politika Anlayışı ve İlkeleri*”, Editör: BIYIKLI, Mustafa, **Türk Dış Politikası -Cumhuriyet Dönemi-** Cilt:1, Bilimevi, ss. 35-52

⁴³ BAL, İ. (2001) *Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul

⁴⁴ ÖZCAN, D. (2011) “*Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası*”, *TASAM*, E.T. : 13.04.2014,

http://www.tasam.org/tr/icerik/2357/soguk_savas_sonrasi_donemde_turkiyenin_orta_dogu_politikasi

⁴⁵ EROL, M. S. (2007) “*11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve “Dört Tarz-ı Siyaset”*”, **Akademik Bakış**, Cilt:1, Sayı:1, Ankara, s.34

⁴⁶ EKİNCİ, A. C, LAÇİNER, S (2011) *11 Eylül Sonrası Orta Doğu*, **Usak Yayınları**, Ankara, s.46.

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, Türkiye'nin bölgeye bakışını değiştirmiş; 1991 Mart'ında patlak veren insani kriz, Türkiye'nin sınırlarına akan mülteciler, sonrasında Madrid Barış Konferansı ile başlayan ve Oslo'da filizlenen Filistin sorununa çözüm bulunabileceğine olan inanç, söz konusu değişime ivme kazandırmıştır.⁴⁷

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na göre; Türkiye, “tek, bütünsel bir kategoriye indirgenemeyecek çoklu bölgesel kimlikleri olan merkezi bir ülke” konumundadır.⁴⁸ Böyle bir süreç ve dönüşüm içerisinde Türkiye'nin Orta Doğu'da ve eski Osmanlı coğrafyasında artan etkisi, yeni Osmanlıcılık gibi fikirlerin de tartışmaya açılmasına yol açmıştır.

AK Parti'nin 2002 yılının sonlarından itibaren ‘komşularla sıfır sorun politikası’ tüm eleştirilere rağmen 2011 yılına kadarki süreçte, büyük bir başarı göstermiştir.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın demokrasiden yoksun olması, eskiden beri siyaset bilimcilerin anlamaya çalıştıkları bir konu olmuştur. Önceleri bunun İslam dininin bir sonucu oldu düşünülmüştü. Fakat daha sonraları demokrasi ile İslamı bağdaştıran ülke örneklerinin çokluğu, bu tezi çürüterek bunun daha ziyade Arap Toplumlarının yapısından kaynaklandığı sonucu ağırlık kazanmıştır.

Bu dönüşümün en güzel örneklerinden biri, Alfred Stepan ve Graeme B. Robertson tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmanın başlığı ise son derece açıklayıcıdır: “An ‘Arab’ More Than a ‘Muslim’ Democracy Gap”.⁴⁹

Bu çalışmada, 16 Müslüman ve Arap Devleti, 29 müslüman fakat Arap olmayan Türkiye, Endonezya, Malezya, Senegal, Arnavutluk gibi ülkeler ele alınmış. İncelenen ülkeler Freedom House'un verileri ile karşılaştırılmış, sonuçta ise problemin Müslümanlık değil Arap kültürü kaynaklı olabileceği ortaya koyulmuştur. Benzer bir şekilde, L. Diamond, 2008 Freedom House verilerini kullanarak, Freedom House endeksinde en kötü not olan 7'ye, 16

⁴⁷ AKGÜN, M., PERÇİNOĞLU G. ve GÜNDOĞAR, S. S. (2009) *Orta Doğu'da Türkiye Algısı 2009*, TESEV Yayınları, İstanbul

⁴⁸ DAVUTOĞLU, A. (2008) “*Turkey's Foreign Policy Vision: An Assesmen of 2007*”, *Insight Turkey*, Volume: 10, Number: 1.

⁴⁹ Alfred Stepan ve Graeme B. Robertson, “*An ‘Arab’ More Than an ‘Muslim’ Democracy Gap*”, *Journal Of Democracy* 14, 2003, ss. 30--44.

Arap devletinin ortalamalarının 5,53 ile endeks ortalamaları 4,70 olan 30 Müslüman devletten daha yakın olduğunu ortaya koyarak aynı sonuca parmak basmıştır.⁵⁰

Bu çalışmalardan çıkan neticeye yani Arap siyaset kültürünün otokrasi ve pasif halk profilinden ibaret olduğu neticesi ise bir çokları tarafından eleştirilmiş ve kabul edilmemiştir.⁵¹

Arap toplumlarında demokrasi eksikliğini izah etmek için kullanılan başka görüşler de mevcuttur.

Petrol ve doğalgaz zengini olan ülkelerin ki bunun örneği Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri ve Libya gibi vatandaşlarını doğal kaynak gelirlerinden nemalandırmak suretiyle bir çeşit rant devleti oluşturarak vatandaşlarının demokrasi ihtiyaçlarını minimum düzeye indirdikleri,⁵² diğer taraftan bu coğrafyada sivil toplumun devletler karşısında çok zayıf olmaları, sivil inisiyatif gösterememeleri; yine bu coğrafyada orta sınıfın yeterince güçlü olmadığı tezi gibi, birbirleri ile örtüşen birçok tez bulunmaktadır.

2.4.1. Türkiye açısından Orta Doğu'nun önemi

Ak Parti'nin iktidara geldiği dönemde ortaya atılan 'Komşularla Sıfır Sorun' odaklı dış politikanın oluşmasında en etkili bölge Orta Doğudur. Zira Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle Orta Doğu'ya hep bir kaos ortamı hakim olmuştur.

Bu politikanın en büyük hedefi, Osmanlı'nın yıkılışından itibaren savaş ve istikrarsızlık bölgesi olan Orta Doğu'yu güvenli bir bölge haline getirebilmektir. Orta Doğu'yu Türkiye için önemli kılan bir faktör, Türkiye'nin güvenliğinin ve ulusal çıkarlarının daha çok bu bölgeden kaynaklanan gelişmelerden etkilenmeye başlamasıdır.⁵³

Böylece Türkiye, bütün enerjisini kendi iç problemlerine ve kalkınmasına verebilecekti. Bölgesel istikrarın geliştirilmesi ve korunmasında komşularla sıfır sorun

⁵⁰ Larry Diamond, "Why are there no Arab democracies", *Journal of Democracy*, 21(1), 2010, s. 94.

⁵¹ Lisa Anderson, "Democracy in the Arab World: A Critique of the Political Culture Approach", Rex Brymen (et al) (der.) *Political Liberalization and Democratization in the Arab World Theoretical perspective*, Boulder: Lynne Rienner, 1995, s. 89.

⁵² Michael Ross, "Does Oil Hinder Democracy", *World Politics*, 2001, ss.325---61; Terry Lyn Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Boom and Petro---States*, Berkeley: University of California, 1997

⁵³ Oğuzlu, Tarık, "'Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?'" *Turkish Studies*, Cilt 9, Sayı 1, 2008, ss. 3-20.

politikası, çok önemli bir adımdır. Zira 40 yıldır Türkiye'nin enerjisini sömüren terör problemi bile, komşu ülkelerden beslenmektedir.

Yine istikrarın ve barışın olmadığı bir bölge de, Türkiye'nin askeri harcamaları artmakta ve kalkınmaya harcanması gereken maddi ve zihni güç, askeri ve siyasi stratejilere harcanmaktadır.

Diğer taraftan Sıfır sorun yaklaşımı ve Türkiye'nin Orta Doğu'daki rolünün daha aktif bir görünüm kazanması Türkiye'nin AB karşısındaki konumunu da olumlu etkilemekte ve Türkiye'nin olası AB üyeliğini kolaylaştırmaktadır. Bu politika, bir taraftan AB'nin Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya güvenli bir açılım yapmasına imkan tanırken, diğer taraftan da bölgedeki olumsuzlukların giderilerek AB'ye giriş sürecinde Türkiye'nin önünde bir engel olarak görülmesini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Kantian bir güvenlik atmosferine sahip olan Avrupa Birliği'nin üyeler için aradığı aynı değerleri, Türkiye'nin de temin edebilmesi gerekmektedir. Bunun için Türkiye'nin Orta Doğu'daki barış atmosferine katkı yapabilmesi ve kendi etrafında Kantian değerleri temin edebilmesi gerekmektedir. Yani Türkiye, Orta Doğu'daki Hobbesian güvenlik atmosferini bir an önce Kantian değerlerle uyumlu hale getirmelidir.⁵⁴

Arap Baharı neticesinde yönetimleri devrilen ve değişimlerin yaşandığı Orta Doğu'da sıkça gündeme gelen rol model ülke arayışları ve bu söylemler içerisinde Türkiye'nin adının sıkça geçmesi yerinde bir söylemdir. Zira Türkiye, Orta Doğu'nun nüfus açısından Mısırdan sonra ikinci büyük gücü. Ekonomik olarak en sağlam ve en büyük ekonomisi. Askeri anlamda yine en büyük gücünü oluşturmaktadır. En önemlisi İslamiyetle demokrasiyi büyük oranda mezc etmiş, demokratik bir İslam devletidir. Bu özellikleri nazara alındığında, Orta Doğu'ya liderlik söylemlerinde en önemli aktördür. Osmanlı'dan gelen bağlar değerlendirildiğinde, bu söylemi gerçekleştirmede büyük kolaylık sağlayacağı göz ardı edilmemelir.

Orta Doğu'nun şu anki profili, şekillendirilmeye açık bir bölge profilidir. Türkiye'nin bölgeye liderlik ihtimalini mümkün kılan şeylerden birisi bölgede kartların tekrar karılmaya

---

⁵⁴ OĞUZLU, *Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal Bir Analiz*, **Orta Doğu Analiz**, Haziran 2012 - Cilt: 4 - S: 42 s.10

başlaması, diğeri ise Türkiye'nin maddi imkanlarının bölgeye destek verebilecek düzeyde olmasıdır.⁵⁵

Orta Doğu'nun Türkiye için önemini ortaya koyan bir diğere neden, Türkiye'nin özelde AB ve ABD ile genelde ise batı ile ilişkilerinde belirleyici olmasıdır. Türkiye'nin bölgede etkin bir rol oynaması, Avrupa Birliği ve Amerika'ya karşı elini güçlendirecektir. Burada üstlenilen rol, AB üyelik sürecini de etkileyecek kadar önem arz etmektedir.

Bölgeyi önemli kılan diğere sebep ise ekonomiktir. Türkiye, bölgenin en gelişmiş ve en yüksek üretim çeşitliliğine sahip ülkesidir. Buradan yola çıkarsak, bölgenin Türkiye için önemli bir pazar olabileceğini söylemek zor olmasa gerektir. Bölgenin Türkiye'ye olan yakınlığı ise, Türkiye'nin avantajıdır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin büyük bir kısmının üretimi ve ihracatı petrol ürünleri üzerinedir. İthal edilen ürünler ise, genelde mamül mallardan oluşmaktadır. Gıda maddeleri, içecek maddeler, ham maddeler, ithalat kalemlerinden bazılarıdır. İktisadi bakımdan alt yapılarının oluşmaması ve rekabet güçlerinin eksikliği nedeniyle, bölge ülkelerinin dış ticaretinde petrol ve doğalgaz harici ciddi bir sektör oluşmamıştır. Ayrıca birbirlerine benzer ürünler ithal ve ihraç etmeleri nedeniyle, kendi aralarındaki ticaretleri de sınırlı kalmıştır.

Diğere taraftan genelde petrol ihraç eden ülkeler, özelde ise Körfez ülkelerinde ciddi sermaye birikimleri olmaktadır. Körfez Ülkeleri petrol ve doğal gaz dışında bankacılık, gayrimenkul, telekomünikasyon, hava taşımacılığı, enerji, turizm, inşaat sektörlerinde yatırım yaparak, 1,5 trilyon dolarlık bir sermaye büyüklüğüne ulaşmışlardır. 11 Eylül 2001 sonrasında ABD'deki mal varlıkları sıkı bir şekilde denetime tabi tutulan Arap işadamları, bankalardaki varlıklarına el konulabileceği endişesiyle, Amerikan bankalarında bulunan 500 milyar dolarlık yatırımlarının büyük bir bölümünü ABD'den çekmeye başlamışlardır.⁵⁶

Bu sermaye, Türkiye için çok ciddi bir kaynak teşkil edebilir. Bu sermayenin bir kısmını Türkiye'ye çekebilmek demek, Türkiye için müthiş bir büyüme ivmesi yakalamak anlamına gelmektedir. Nitekim Başbakan Erdoğan, Orta Doğu turunda iken yanındaki

⁵⁵ OĞUZLU, *Türk Dış Politikasında Orta Doğu'nun Dayanılmaz Ağırlığı*, **Orta Doğu Analiz**, Eylül, 2012, cilt: 4, sayı: 45

⁵⁶ Salihi, Emin, (2010), *Türk Dış Politikasının Eksen Genişlemesinde Körfez Sermayesinin Etkisi*, E.T. : 10.03.2014 http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=759:tuerk-d-politikasnn-eksen-genilemesinde-koerfez-sermayesininetkisi&catid=77:ortadoğu-analizler&Itemid=150

gazetecilere “Libya ayağa kalksın, Afrika’da birlikte çok iş yaparız... Batı bankalarında Libya’nın 160-170 milyar doları var. Bir türlü serbest bırakmıyorlar. Bu parayı dünya finans sistemi içinde çevirip duruyorlar. Kaldıraç kullanarak neredeyse 1 trilyon dolarlık bir hareketlilik oluyor. Batı finans sistemi bundan büyük nemalar sağlıyor. Peki, nemasından hiç paranın asıl sahibi olan Libya’ya veriyor mu? Vermiyor. Türkiye olarak bunun normale dönmesini sağlamak durumundayız. Kardeşlerimize bu konuda sahip çıkacağız. Libya’nın yıkılan okullarını, karakollarını, adliye binalarını biz yapacağız. Bu bölgedeki müteahhitleri hızla devreye sokacağız. Ayrıca parlamento binasını biz inşa edeceğiz. Şimdiki parlamento binası, sinemadan dönme ve kirayla oturuyorlar, Onlara güzel bir parlamento binası yapacağız”⁵⁷ diyerek bu durumu gözler önüne sermiştir.

Ülkeler için doğrudan yabancı yatırımın öneminin tartışılmaz olduğu çağımızda, Türkiye’nin petrol ihracatçısı ülkelerde biriken ve daha çok Avrupa ve Amerika’ya yatırılan 1 trilyon doların üzerindeki müthiş bir kaynaktan nemalanması mümkün görülmektedir.

---

⁵⁷ BULUT, Yiğit, (2011), *Türkiye’nin Ne Yapığını Libya’da Çok Daha İyi Anladım*, Habertürk, 18 Eylül 2011 Pazar, E.T. :30.12.2014 <http://www.haberturk.com/yazarlar/yigit-bulut/670615-turkiyenin-ne-yaptigini-libyada-cok-daha-iyi-anladim>

Tablo 6: Orta Doğu Dış Ticaret Verileri (milyon dolar)

YIL	İHRACAT Milyon dolar	İTHALAT Milyon dolar	Dış ticaret hacmi Milyon dolar	Dış ticaret dengesi
2002	258.087	307.087	565.174	-49.000
2003	301.112	380.318	681.430	-79.206
2004	402.188	513.948	916.136	-111.760
2005	705.523	481,341	1.186.864	224.182
2006	855.061	568,774	1.423.835	286.287
2007	1.003.938	736.046	1.739.984	267.892
2008	1.310.192	948.577	2.258.769	361.615
2009	947.094	862.212	1.809.306	84.882
2010	1.161.535	928.885	2.090.420	232.650
2011	1.498.734	1.016.215	2.514.949	482.519
2012	1.612.045	1.121.499	2.733.544	490.546
2013	1.601.174	1.182.896	2.784.070	418.278

Kaynak: IMF Seçilen ülkeler ve konular için rapor

Orta Doğu; 3,456 trilyon dolarlık bir GSMH'ya, 345 milyonluk bir nüfusa, 2,7 trilyon dolarlık bir dış ticarete sahip dinamik bir bölgedir.⁵⁸

Tablo 7: Orta Doğunun Genel Ürünler Başlığında Küresel Ticaretteki Payı (2012)

	İHRACAT Milyon\$	Küresel Ticaretteki Payı %	İthalat Milyon \$	Küresel Ticaretteki Payı %
Enerji	872.954	0,29	42.028	0,01
Kimya	65.829	0,06	29.382	0,03
Altın ve Kıymetli	42.373	0,09	50.943	0,11
Kauçuk ve plastik	14.752	0,02	20.479	0,03
Bilgisayar ve	13.844	0,01	49.587	0,02
Makina ve	5.647	0	59.906	0,05
Gıda Ürünleri	5.539	0,01	42.324	0,05
Tekstil ve Deri	3.876	0	33.282	0,04
Elektrikli Teçhizat	3.760	0,01	31.909	0,04
Motorlu Kara	1.014	0	56.904	0,04
TOPLAM	1.127	7	622	4

Kaynak:2007-2012 Dünya Ve Türkiye Dış Ticareti Değerlendirme Raporu

⁵⁸ Dünya Bankası, E.T. :23.01.2015, <http://data.worldbank.org/topic/economy-and-growth>

Orta Doğu, küresel ticarete önemli bir enerji üreticisi ve ihracatçısıdır. Bunun dışındaki kalemler itibariyle, küresel ticaret için çok önemli bir konumu yoktur. İthalat açısından ise durum biraz daha farklıdır. Bölge, çoğunluğu genç olan kalabalık nüfusuyla önemli bir pazar konumundadır. Buna bir de bölgenin sanayiden yoksun olması eklenince bölge, önemli bir ithalatçı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin önemli ihracat kalemlerinden olan ana metal ve metal ürünleri ile gıda ürünlerinin önemli bir kısmı, Yakın ve Orta Doğu'ya ihraç edilmektedir. Motorlu kara taşıtları ile tekstil ve deri sektörlerinde de Yakın ve Orta Doğu'nun ihtiyacını karşılama imkanları araştırılabilir. Zira bu sektörlerde Türkiye'nin söz sahibi olduğu bilinmektedir.

Tablo 8: Kuzey Afrikanın Genel Ürünler Başlığında Küresel Ticaretteki Payı (2012)

	İHRACAT Milyon	Küresel Ticaretteki Payı %	İthalat Milyon \$	Küresel Ticaretteki Payı %
Enerji	137.501	0,05	24.215	0,01
Tekstil ve Deri	12.227	0,01	10.578	0,01
Gıda Ürünleri	4.980	0,01	17.332	0,02
Tarım ve Balıkçılık	4.154	0,01	15.308	0,03
Motorlu Kara Taşıtları	3.954	0	17.731	0,01
Ana Metal ve Metal Ür.	3.340	0	20.212	0,02
Elektrikli Teçhizat	3.929	0,01	9.214	0,01
Bilgisayar ve Elektronik	2.242	0	9.015	0
Kauçuk ve Plastik	1.494	0	8.758	0,01
Ağaç ve Ağaç Ürünleri	700	0	6.509	0,02
TOPLAM	197 milyar \$	1	194 milyar \$	1

Kaynak:2007-2012 Dünya Ve Türkiye Dış Ticareti Değerlendirme Raporu

Kuzey Afrika'nın küresel ticarete enerji dışında ciddi bir katkısı yoktur. Düşük ithalat kapasitesi de, bu bölge ile ticaretin geliştirilmesine engel oluşturan temel hususlardan biridir. Bunun doğal bir sonucu olarak Türkiye'nin bölge ile ticareti çok sınırlıdır. Yukarıdaki

tablo incelendiğinde aslında kimya, gıda, motorlu taşıtlar, tekstil ve deri kalemlerinde, Türkiye'nin bölge ticaretinden daha fazla pay alabilmesi mümkün görülmektedir.

2.4.2. Türkiye - Orta Doğu dış ticaret verileri ve analizi

Orta Doğu'nun Türkiye ithalatındaki payı, olması gerekenin altında seyretmektedir. Zira Türkiye'nin ithalatında enerjinin payı %20 yi geçmektedir. Bu da, son yıllarda yaklaşık 50-60 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Orta Doğu'nun ise en büyük ihracat kalemi, başta petrol olmak üzere enerji ürünleridir. Türkiye'nin enerji ithalinde ise Rusya başı çekmektedir. Burada enerji piyasası çeşitliliği açısından Türkiye'nin bölgede yeni enerji pazarlayıcıları bulması, stratejik önem arz etmektedir.

Tablo 9:Orta Doğu Ve Kuzey Afrika'nın Türkiye'nin Toplam İthalatındaki Payı

Yıllar	Orta Doğu'dan ithalat Bin\$	Toplam ithalat Bin \$	Yüzdellik pay %
2002	3.179.207	51.553.797	6,1
2003	4.399.617	69.339.692	6,3
2004	5.438.715	97.539.766	5,5
2005	7.650.618	116.774.151	6,5
2006	10.317.556	139.576.174	7,3
2007	12.434.194	170.062.715	7,3
2008	16.681.154	201.963.574	8,2
2009	9.371.678	140.928.421	6,6
2010	16.108.919	185.544.332	8,6
2011	23.781.468	240.841.676	9,8
2012	24.718.351	236.545.141	10,4
2013	25.722.530	251.661.250	10,2

Kaynak: Tuik Bölgelere Göre Dış Ticaret

Tablo 10: Orta Doğu Ve Kuzey Afrika'nın Türkiye'nin Toplam İhracatında Payı

Yıllar	Orta Doğu'ya ihracat Bin \$	Toplam ihracat Bin \$	Yüzdelik pay(%)
2013	45.616.410	151 802 637	30
2012	51.894.757	152 461 737	34
2011	34.635.577	134 906 869	25
2010	30.320.041	113 883 219	26,6
2009	26.608.584	102 142 613	26
2008	31.280.657	132 027 196	23,6
2007	19.111.005	107 271 750	17,8
2006	14.412.416	85 534 676	16,8
2005	12.728.628	73 476 408	17,3
2004	10.124.640	63 167 153	16
2003	7.041.784	47 252 836	14,9
2002	4.706.385	36 059 089	13

Kaynak: Tük Bölgelere Göre İhracat

Türkiye'nin ihracatında Orta Doğunun yeri, son on yılda hızla artmıştır. En son 2012'de 51 milyar dolarla % 34 'ü görmüşse de, 2013'te bir düşüşle 45 milyar dolarla % 30'a gerilemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAP BAHARI VE TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

3.1.Arap Baharı Süreci

2010 yılı kapanırken Tunus'ta başlayan şahsi bir protesto, zaman içinde Orta Doğu'nun geneline yayılmıştır. Zira Tunus'ta ayaklanmaya neden olan işsizlik, ülke kaynaklarının idari tabaka arasında paylaşılması ve baskıcı yönetim, hemen hemen tüm Orta Doğu'nun problemiydi. Arap baharı özü itibariyle, Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve insan hakları talebiyle başkaldırı ve isyanlarını ifade etmektedir.

Bu protesto ve ayaklanmalar Tunus'ta başlamış ve domino etkisiyle, diğer Arap ülkelerine yayılmıştır. Arap Baharı; Bahreyn, Cezayir, Fas, Irak, İran, Libya, Lübnan, Moritanya, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Umman, Ürdün ve Yemen gibi ülkelerde

görülmüştür. Bununla birlikte özellikle Mısır, Libya, Tunus ve Suriye gibi ülkelerde rejim değişikliği ve/veya iç savaş gibi kuvvetli sonuçlar üretirken, diğer ülkelerde farklı şekillerdeki isyan ve protesto hareketleriyle devam etmektedir.

3.2. Arap Baharı'nın Çıkışını Hazırlayan Nedenler

3.2.1. Ekonomik nedenler

Arap baharının başlamasında, bu ülkelerdeki başta işsizlik olmak üzere enflasyon, zor yaşam koşulları, gıda sıkıntısı ile petrol fiyatlarındaki artış ve azalışlar etkili olmuştur. Körfez kriziyle başlayan süreçten itibaren petrol fiyatları devamlı olarak artmış. Buna karşın halkın refahında ciddi bir değişim olmamıştır. Özellikle halkın sefalet içinde yaşamasına karşın diktatör devlet başkanlarının ve çevresindekilerin milyarlarca dolarlık serveti ve lüks hayatları, tabanın yıllardır biriken kinini kusmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan piyasanın devlet patronajının elinde olması, özel sektörü zayıf bırakmış, bu ise neticede genç işsizliğini getirmiştir. Bütün bu sayılanlar dikkate alındığında, bölgede böyle bir isyanın ortaya çıkması ihtimali uzak görülmemelidir.

3.2.2. Siyasi nedenler

Arap baharını netice veren siyasi nedenlerin başında, bölgenin demokrasiden yoksunluğu gelmektedir. Bölgenin neredeyse tamamı, krallıklar ve monarşik yönetimler ve diktatörlükler elinde yönetilmektedir. Geçmiş yönetimler, halklarını uzun yıllar baskıcı yönetim ve olağanüstü hal altında tutmuştur.

Diğer bir rahatsızlık ise, bölge ülkelerinde bürokrasinin yavaş işlemesi ve bürokratik sistemin belli grupların tekelinde kalmasının halkın tahammülünü zorlamasıydı. Zira bu yapılar belirli grupların işlerine öncelik verirken, halkın taleplerini göz ardı ediyordu. Ayrıca uzun süreli iktidarlar, yolsuzluk ve rüşvetin yerleşmesini ve kurumsallaşmasını netice veriyordu.

3.2.3. Sosyal ve teknolojik nedenler

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve dünyanın giderek bir köy haline gelmesi, yani dünyanın her yerinden en kolay bir şekilde haberdar olunması, insanların

birbirinden etkilenmesini netice vermiştir. Bölge halkı da, gelişmiş ülkelerdeki refahtan ve yaşamdan etkilenecek daha iyi bir hayat doğrultusunda isteklerde bulunmuşlardır. Diğer taraftan hiç bir zamanda olmadığı kadar organize olmanın, sesini duyurmanın kolay olduğu bir dönemde olunması, yani sosyal medya (facebook, tweter) aracılığıyla iletişimin hatta tanımadık kişilere ulaşmanın kolay olmasıdır. Bu sayılan nedenler, kitlelerin örgütlenmesini ve protestoların halka mal olmasını kolay kılmıştır.

3.3. Arap Baharı'nın Kronolojisi

18 Aralık 2010: Tunus'ta üniversite mezunu bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'nin kendisini yakarak intihar etmesi ülkede infiale sebep oldu, halk ayaklandı.

20 Aralık 2010: Tunus'ta hızla kitlesellenen protestolar Cezayir'e sıçradı.

14 Ocak 2011: Tunus'ta hükümet düştü, Ürdün'de gösteriler başladı

16 Ocak 2011: Tunus ve Cezayir'deki gösterilerden cesaret alarak Libya'da gösteri yapmaya başlayan kişiler gözaltına alınmaya başlandı.

17 Ocak 2011: Moritanya'da bir kişi kendisini yaktı, Umman'da küçük çaplı protestolar başladı.

18 Ocak 2011: Yemen'de protestolar başladı.

21 Ocak 2011: Suudi Arabistan'da bir kişi kendisini yaktı ve gösteriler başladı.

25 Ocak 2011: Mısır'da büyük gösteriler yapılmaya başlandı.

26 Ocak 2011: Suriye'de bir kişi kendisini yaktı.

28 Ocak 2011: Filistin'de protestolar başladı.

30 Ocak 2011: Fas'ta ve Sudan'da protestolar başladı.

1 Şubat 2011: Ürdün'de hükümet görevden alındı, Cibuti'de küçük çaplı bir protesto düzenlendi.

4 Şubat 2011: Bahreyn'de küçük çaplı bir protesto düzenlendi.

10 Şubat 2011: Mısır'da Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek protestolar üzerine yetkilerini yardımcısına devretti. Irak'ta küçük çaplı protestolar düzenlendi.

11 Şubat 2011: Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek istifa etti, ordu anayasayı askıya aldığını ilan ederek yönetime el koydu.

15 Şubat 2011: Libya'da gösteriler yeniden alevlendi, iç savaş başladı.

24 Şubat 2011: Cezayir'de 19 yıllık olağanüstü hal kaldırıldı.

3 Mart 2011: Muhalifler Libya'nın bir bölümünde kontrolü sağladı.

19 Mart 2011: Libya, BM kararı doğrultusunda bombalanmaya başladı.

3 Ağustos 2011: Mısır'da Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek yargılanmaya başladı. Suriye'de siyasal gerilim yükselmeye başladı.

21 Ağustos 2011: Libya'da muhalifler, başkent Trablus'a girdiler.

20 Ekim 2011: Libya'nın Sirte kentinde Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi, muhalifler tarafından vahşice linç edildi.

23 Ekim 2011: Tunus'ta parlamentonun oluşması için ilk defa özgür seçimler yapıldı, seçimden ılımlı İslamcı Ennahda Partisi galip çıktı.

31 Ekim 2011: NATO, Libya operasyonunu tamamladığını açıkladı. Suriye'de günde 25 kişinin öldürüldüğü sert olaylar yaşanmaya başladı.

28-29 Kasım 2011: Mısır'da özgür seçimlerin ilk turu yapıldı, ilk tur seçimlerinden Müslüman Kardeşler örgütünün desteklediği parti galip çıktı. Suriye'deki olaylar devam etti.

Arap Baharı'nın neticeleri:

Tunus: Yasemin Devrimi ile ülkenin diktatörü Zeynel Abidin Bin Ali'nin Suudi Arabistan'a kaçması, siyasal tutukluların salıverilmesi, demokratik seçimlerin yapılması ve ılımlı İslamcı Ennahda'nın zaferi.

Mısır: Büyük protesto gösterileri sonrası ordunun yönetime el koyması, Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in idam istemiyle yargılanmaya başlanması, ilk demokratik seçimlerin ilk turunda ılımlı İslamcı Özgürlük ve Adalet Partisi'nin zaferi.

Suriye: Ülkede yaşanan büyük olaylar ve ordunun yaptığı katliam nedeniyle Suriye'nin Arap Ligi ve Batı tarafından kınanması, ekonomik yaptırımlara uğraması, hükümetin istifa etmesi, Türkiye merkezli Hür Suriye Ordusu ve Suriye Ulusal Konseyi'nin faaliyete geçmesi.

Cezayir: 19 yıllık olağanüstü halin kaldırılması

Libya: Muammer Kaddafi'nin 42 yıllık iktidarı sonrası muhalifler tarafından vahşice katledilmesi, eski Adalet Bakanı Mustafa Abdül Celil'in başkanlığını yaptığı Ulusal Geçici Konseyi'nin yüzün üzerinde ülke tarafından tanınması.

Lübnan: Devlet çalışanlarının maaşlarına yapılan yüzde 40 zam.

Ürdün: Kral Abdullah'ın beklenen reformları yapamaması ve halkın duyduğu tepki nedeniyle iki defa hükümeti dağıtması.

Sudan: Devlet Başkanı Ömer El-Beşir'in 2015'te bir daha aday olmayacağını açıklaması.

Suudi Arabistan: 2015 yılındaki seçimlerde kadınların ilk kez oy kullanabileceğinin açıklanması.

Yemen: Artan olaylar nedeniyle 33 yıldır ülkeyi yöneten Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'in Körfez İşbirliği Konseyi'nin planını imzalayarak istifasını vermesi.⁵⁹

---

⁵⁹ ÖRMECI, Ozan, *Arap Baharı Ve Türkiye*, Uşak Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü,

3.4. Arap Baharı'nın Yaşandığı Ülkelerle Olan Ticari İlişkiler

3.4.1. Türkiye-Tunus dış ticareti

162.155 km² yüzölçümü olan Tunus, 2013 verilerine göre 10,89 milyon nüfusa, 47 milyar dolar GSYH'ya sahiptir.⁶⁰ Tunus, tarım, madencilik, turizm ve birçok imalat sanayide üretim yapabilen, Kuzey Afrika ülkeleri arasında en gelişmiş ekonomiye sahip ülkedir.

Tunus Cumhuriyeti , Kuzey Afrika'da Akdeniz'e sınırı olan batısında Cezayir, doğusunda Libya ve Akdeniz, Kuzeyinde de Akdeniz yer alan küçük bir ülkedir. Ülkenin güney kısmını Büyük Sahra Çölü kaplar. Tunus'un Cezayir'e olan sınırı 965 km, Libya ile ise 459 km'lik bir sınıra sahiptir.⁶¹

Osmalı döneminde Padişah tarafından atanan paşalar tarafından yönetilen ülke, dış saldırı ihtimaline karşı 3-4 bin civarında yeniçeri askeri tarafından korunmuştur. Osmanlı Devleti Tunus'a iç işlerinde çok fazla müdahil olmamıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin zayıflığından istifade eden Fransızlar, 1881'de Tunus'u işgal etmişlerdir. Tunus Paşası ile yaptıkları anlaşma neticesinde, 12 Mayıs 1881 tarihinde Tunus'u kendilerine bağlamışlardır. 1934 yılında Habib Burgiba tarafından kurulan Yeni Anayasa Partisi ile bağımsızlık hareketi başlamış oldu. Geçen sürede bağımsızlık söylemleri hız kazanmıştır. 1954 yılına gelindiğinde Fransa, Tunus bağımsızlık hareketi lideri ile görüşmelere başlamış ve 1956'da Bardo Antlaşmasının iptal edilmesi ile Tunus'un bağımsızlığı tanınmış oldu. 25 Temmuz 1957'de ise, krallık ilga edilerek Tunus Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edilmiş oldu. Tunus Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanı, Habib Burgiba olmuştur. Tam bir Atatürk hayranı ve ilk Cumhurbaşkanı olan Habib Burgiba, 1987 yılına kadar bu görevini sürdürdü.

7 Kasım 1987 tarihinde sessiz bir devrimle Başbakan Zeynelabidin Bin Ali, sağlık sorunlarını sebep göstererek Cumhurbaşkanı Burgiba'yı koltuğundan indirmiştir. 2 Nisan 1989'daki Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Bin Ali kazanmış, partisi ise parlamentodaki tüm sandalyeleri elde ederek tek başına iktidar olmuştur. Cumhurbaşkanı Bin Ali, başa geldikten sonra koltuğu uzun müddet elinde tutarak 1994, 1999 ve 2004'teki seçimlerde tekrar Cumhurbaşkanlığı görevine seçilmiştir.

⁶⁰ Dünya Bankası Ülke verileri, E.T. : 05.02.2015, http://data.worldbank.org/country/tunisia#cp_wdi

⁶¹ Coğrafya Gen, Tunus, E.T. : 22.05.2014 <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/tunus.htm>

Türkiye ile geçmişten beri çok fazla ortak yönü olan ülke olması ve hatta Habib Burgiba'nın Atatürk'ü kendine model kabul etmesine karşın, Türkiye'nin bu ülke ile olan siyasi, ticari ve kültürel ikili ilişkiler seviyesi, belki de olması gerektiği kadar kuvvetli bir düzeyde olmamıştır. Uzun yıllar Türkiye'nin Tunus ile ilişkilerini istenilen düzeyde yürütemediğini, hatta bir nevi ihmal ettiğini söylemek yerinde bir tesbit olacaktır. Hâlbuki Tunus, Osmanlı Devleti'nin burayı alması ile 250 seneden fazla bir süre Türk toprağı olmuştur. Osmanlı Devleti, Tunus da dahil olmak üzere Kuzey Afrika'yı topraklarına katarak Akdeniz dengeleri üzerinde ciddi güç kazanmış, diğer taraftan bu bölgeden Afrika'nın derinliklerine doğru dini, kültürel ve ticari bağlar kurmuştur. Dolayısıyla Tunus, Türkler ile geçmişte ortak tarihi, dini, kültürel, ticari ve coğrafi bağları olan bir ülke olmasına karşın, bu ülke ile ilişkilerin, Afrika kıtasının ve İslam Dünyasının genelinde olduğu gibi ciddi ihmale uğradığını söylemek yerinde bir tesbit olacaktır.

10 milyon nüfuslu olan Tunus, yeraltı kaynakları açısından zengin bir ülke olmadığı için, kendi ekonomisini oluşturan bir ülkedir. Bu noktadan diğer Orta Doğu ülkelerinin çoğundan iyi bir görünüm çizmektedir. Fakat yine de yetersiz bir ekonomiye sahiptir.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere nüfusuna göre vasat olan GSYH, son dönemde artarak orta halli bir düzeyde bulunan kişi başı gelir seviyesindedir. Fakat Tunus'un belki de en büyük problemi, çok yüksek düzeydeki işsizliktir. Üstelik işsizliğin çoğunu genç işsizliği oluşturmaktadır. Tunus'ta üniversite okuma oranının Orta Doğu ortalamasının üzerinde olması ve Tunus'un bu mezunlara istihdam oluşturamaması, yüksek oranda eğitimli genç işsizliği doğurmaktadır.

Tablo 11: Tunus Ülke Göstergeleri

Yıllar	GSYH	Değişim	Kişi başı gelir	İşsizlik
2002	23.142	1.7	2,373.779	15.263
2003	27.454	5.4	2,790.098	14.514
2004	31.184	5.9	3,139.619	14.237
2005	32,272	4.0	3,217.886	12,819
2006	34,377	5.6	3,394.251	12,511
2007	38,910	6.2	3,805.330	12,397
2008	44,855	4.4	4 342 676	12 442
2009	43 614	3.1	4,177.706	13,290
2010	44 054	2.6	4,176.880	13 048
2011	45,951	-1.9	4,305.065	18,889
2012	45,239	3.7	4,197.956	16,723
2013	46 995	2.2	4,316.795	15 330

Kaynak: IMF (Seçilen Ülkeler ve Konular İçin Rapor)

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/index.aspx>

3.4.1.1. Arap Baharı ve Tunus

Bin Ali dönemi, baskıcı despot yönetim şekli ile önceki dönem ve yine kendisi gibi görünüşte demokrat, hakikatta diktatör olan Habib Burgiba dönemini mumla aratmıştır. Bin Ali döneminde, hukuksuz tutuklama, basın özgürlüğü ihlali, hükümet karşıtlarına baskı ve işkence artık normal şeylerdendi.⁶² Tunus için gözlemciler tarafından kişisel özgürlüklerin bulunmadığı, dünyanın en dikta rejimlerinden biri olduğu vurgulanmıştır.⁶³ Bu baskı ortamına bir de ülkeyi sarsan büyük bir ekonomik kriz eklenince, şartlar iyice zorlaştırmıştır. Toplumsal ve bölgesel dengesizliklerin ön plana çıktığı bu süreç, sosyal bir patlamanın fitilini ateşlemek üzereydi. Halk yaşam koşullarını iyileştirebilmek ve temel insan hak ve hürriyetlerini elde etmek adına ve yolsuzluklara son vermek amacıyla bir harekete girişmiştir.

Arap Devriminin ateşini yakan, Tunus'ta polis memurunun tezgâhına el koyup tartakladığı Tunuslu genç Muhammed Buazizi'nin 17 Aralık 2010'da kendisini yakması

⁶² **Amnesty International Yearbook** 010, Tunisia, <http://www.amnesty.org/en/region/tunisia/report-2010> E T: 05.05.2011

⁶³ **Christopher Walker and Vanessa Tucker for Freedom House**, 'Tunisia: the Arab Spring's Pivotal Democratic Example', available at: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=694> E. T. : 05.11.2011.

hadisesi olmuştur. Buazizi'nin hastanede hayatını kaybetmesi üzerine, cenaze töreninde büyük bir kalabalık, rejimi protesto etmiştir. Gösteriler durdurulamamış olması ve halkla iktidar güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalarda çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi üzerine, 14 Ocak 2011'de Tunus Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali, ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ülkeyi terk etmesinde Ordu'nun desteğini çekmesi etkili olmuştur. Bin Ali Fransa'dan aldığı terbiye ile katı bir laik yönetici iken, kendini tehlikede görünce laikliğe düşman olan Suudi Arabistan'a sığınmıştır. Bin Ali'nin ardından başlayan geçiş sürecinde, eski Meclis Başkanı Fuad Mubzi geçici devlet başkanı olurken, Muhammed Gannuşi ise Başbakan olmuştur.⁶⁴

Fakat Başbakan Muhammed Gannuşi'nin Bin Ali'ye yakınlığı ve eski rejim yanlılarını yeni hükümette de tutmak ve onları ayıklamamak suçlamalarıyla kendi karşıtlarının sokaklarda yaptığı baskıya dayanamayıp 27 Şubat'ta istifa etmiştir. Bu istifanın ardından geçici Başkan Mubzi, eski kabinelerde bulunmamış olan Dış İşleri Bakanı olan Elbaci El Sebsi'yi hükümet kurma görevi ile görevlendirmiştir. Sebsi'nin ilk icraatı, Bin Ali'nin diktatörlüğünü yürüten güç olan polis teşkilatını ve güvenlik kurumlarını dağıtmak olmuştur. Eski rejim kalıntılarının tasfiyesi kapsamında, 9 Mart'ta Tunus Yüksek Mahkemesi tarafından Bin Alinin partisi olan Anayasal Demokratik Topluluk Partisi kapatılmıştır. Halkın eski rejime olan nefreti sebebiyle, eski rejimin önde gelen isimlerinin seçimlere katılamayacağı, 26 Nisan'da El Sebsi tarafından açıklanmıştır. Cumhurbaşkanı olan Mubsi ise, bu kararı onaylamıştır. Seçimlerin şeffaf ve özgür bir şekilde gerçekleşmesi amacıyla, 8 Haziran'da El Sebsi tarafından, seçimlerin 23 Ekim tarihine ertelendiği ilan edilmiştir.

23 Ekim 2011'de gerçekleşen Tunus'un ilk şeffaf seçimleri; El Nahda'ya 90 sandalye, Cumhuriyet Kongresi'ne 30 sandalye, Ettekatol'a 21 sandalye, Al Aridha Chaabia'ya 19 sandalye, PDP'ye 17 sandalye, bağımsızlara ise 40 sandalye kazandırmıştı.⁶⁵

3.4.1.2. Dış ticaret verilerinin analizi

Tablo 12: Tunus Dış Ticaret Rakamları (milyar \$)

⁶⁴ Ulutaş, Ufuk, Furkan Torlak, *Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi*, **Seta Analiz**, Cilt: 46, Kasım 2011, s:7

⁶⁵ AYHAN Veysel, *Tunus Kurucu Meclis Seçim Sonuçları: Bir Devrimin Ardından Kazananlar ve Kaybedenler*, **Dış Politika Analizleri**, Orsam, E.T. :25.12.2014, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2819>

	İhracat	İthalat
2002	6.871	8.981
2003	8.027	10.297
2004	9.685	12.280
2005	10.494	12.594
2006	11.694	14.202
2007	15.163	18.024
2008	19.319	23.194
2009	14.449	18.117
2010	16.427	21.005
2011	17.847	22.623
2012	17.008	23.102
2013	17.061	*

Kaynak: Tük (Uluslararası Seçilmiş Göstergeler)

* İşaretili verilere ulaşılamamıştır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Tunus'un hem ihracat hem ithalat seyrinin, küresel krizin olduğu 2009 dönemi hariç, sürekli bir yükseliş seyrinde olduğu gözlenmektedir. Fakat Arap Baharı'nın yaşandığı yıllar olan 2011, 2012, 2013 yıllarında ihracatın yerinde saydığı, ithalatın ise kayda değer bir değişiklik göstermediği görülmektedir.

Tablo 13: Türkiye-Tunus Dış Ticaret Verileri (1.000 Dolar)

Yıl	İhracat	Değişim%	İthalat	Değişim%	Hacim	Denge
2002	121 142	13,8	71 801	-1,6	192.942	49.341
2003	220 015	81,6	98 140	36,7	318.155	221.875
2004	256 162	16,4	100 410	2,3	356.572	155.753
2005	294 785	15,1	117 372	16,9	412.158	177.413
2006	324 893	10,2	150 094	27,9	474.987	174.799
2007	530 277	63,2	229 788	53,1	760.065	300.489
2008	778 098	46,7	365 381	59	1.143.480	412.717
2009	645 767	16,8	234 980	-35,7	882.062	412.102
2010	713 632	10,3	280 720	19,5	994.352	432.911
2011	802 302	12,4	249 790	-11	1.052.092	552.512
2012	796 738	-0,7	195 624	-21,7	992.372	601.124
2013	892 157	10,7	289 268	32,4	1.181.425	602.889

Kaynak: Tük Dış Ticaret İstatistikleri

Tunus ile ticaret hacminin gösterildiği yukarıdaki tabloda, 2002 yılından itibaren Türkiye'den Tunus'a yapılan ihracatta sürekli artış gözlenmektedir. Sadece 2009'da yaşanan küresel kriz döneminde, ciddi bir düşüş (yaklaşık 133 milyon dolar) görülmüştür. Arap Baharı'nın ikili ticarete, Türkiye'ye çok ciddi bir etkisi olduğunu söylemek güçtür. Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, isyanların şiddetlendiği yıl olan 2011'de ihracatta bir düşüş gözlenmemektedir. Aksine bir önceki yıla göre yaklaşık 89 milyon dolarlık artış söz konusudur. Yine 2012 yılına gelindiğinde, pek bir düşüşün yaşandığı söylenemez. 2013'te ise ihracatın yükselişe geçtiği görülmektedir. 2013 ihracatı, bir önceki yıla kıyasla yaklaşık 96 milyon dolarlık artışla kapanmıştır.

İthalatta ise yine 2002'den itibaren, sürekli bir yükseliş kendini göstermiştir. Burada da yine küresel krizin yaşandığı 2009 yılı bu yükselişi durdurmuştur. Ardından yükselişe geçen ithalatı ise, 2011'de Arap Baharı vurmuştur. 2010'da 280 milyon dolara ulaşan ithalat, 2011'de 250 milyon dolara gerilemiştir. Bu rakam, 2012'de daha da düşerek 200 milyon doların altına inmiştir. 2013'te tekrar toparlanma sürecine giren ithal ticareti, seneyi 290 milyon dolar sınırında kapatmıştır. Ancak hala 2008 döneminin çok altında kalmıştır.

Rakamsal bazda bu düşüşlerin Türkiye'ye çok bir etkisi olmayacağı düşünülse de, bu düşüşler neticesinde Türkiye –Tunus ticareti neredeyse 2006 yılındaki rakamlarına dönmüştür.

TİM tarafından 2023 ekonomik hedeflerine ulaşmak için, bazı hedef ülkeler ve ihracatı artırabilecek ürünler belirlenmiştir. Tunus'la ticaretin artırılması noktasında belirlenen bazı sektörler şöyledir: Tekstil ve hammaddeleri, hazır giyim, değerli maden ve mücevherat, demir ve demir dışı metaller, demir ve çelik, kara taşıtları, kimyevi maddeler, elektrik elektronik, makine ve aksamları, çimento ve toprak ürünleri, madencilik ürünleri, ihracatı artıracak fırsat ürünler olarak görülmüştür.

Tablo 14: Türkiye'nin Tunus'a İhracatı

Başlıklar	2009	2010	2011	2012	Pay (%)
1 MOTORLU KARA TAŞITLARI VB. AKSAM VE PARÇALARI	91,8	71,9	62,9	103,7	13,0
2 PAMUK, PAMUK İPLİĞİ VE PAMUKLU MENSUCAT	68,7	88,3	105,0	93,2	11,7
3 NÜKLEER REAKTÖRLER, KAZAN; MAKİNA VE CİHAZLAR	49,3	60,3	110,0	72,8	9,1
4 DEMİR VE ÇELİK	38,9	93,0	118,0	55,8	7,0
5 ÖRÜLMEMİŞ GİYİM EŞYASI VE AKSESUARLARI	27,7	52,4	41,4	53,3	6,7
6 ELEKTRİKLİ MAKİNA VE CİHAZLAR, AKSAM VE PARÇALARI	27,7	29,7	37,1	43,3	5,4
7 DEMİR VEYA ÇELİKTEN EŞYA	31,1	28,0	68,6	43,1	5,4
8 ÖRME GİYİM EŞYASI VE AKSESUARLARI	10,9	31,7	28,1	40,0	5,0
9 PLASTİK VE PLASTİKTEN MAMUL EŞYA	12,6	14,7	18,1	28,8	3,6
10 ÖRME EŞYA (GİYİM EŞYASI HARİÇ)	8,6	20,7	29,1	25,4	3,2
LİSTE TOPLAMI	367,3	490,7	618,2	559,4	70
TOPLAM	647,1	714,4	802,7	796,8	100

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Tunus Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Tunus Ülke Raporu, Tunus, 2013

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Arap Baharının ilk senesi olan 2011’de, motorlu kara taşıtları, örülmemiş giyim eşyası ve örme giyim eşyası kalemlerinde bir miktar düşüş görülmesine karşın, önceki yıla kıyasla toplamda iyi bir artış söz konusudur.

2012 yılına gelindiğinde ise pamuk, pamuk ipliği, nükleer reaktörler ve makine, demir ve çelik, demir çelikten eşya, örme eşya kalemlerinde düşüş gerçekleşmiş ve toplamda da önceki yıla göre düşüş göstermiştir. Tablodan görüldüğü üzere Arap Baharı döneminde Tunus’a olan ihracatında Türkiye çok büyük olmasa da düşüşler yaşamıştır.

Tablo 15: Türkiye’nin Tunus’tan İthalatı

Başlıklar		2009	2010	2011	2012	Pay %
1	GÜBRELER	117,1	151	112	68	34,8
2	MİNERAL YAKITLAR, MİNERAL YAĞLAR VE MÜSTAHSALLARI, MUMLAR	15,6	28,7	28,6	34,9	17,8
3	ANORGANİK KİMYASAL MÜSTAHSALLAR	20,8	22,6	26,6	24,3	12,4
4	ELEKTRİKLİ MAKİNA VE CİHAZLAR, AKSAM VE PARÇALARI	8,2	13,5	14,3	12,4	6,4
5	ÖRÜLMEMİŞ GİYİM EŞYASI VE AKSESUARLARI	8,6	8,5	12,4	10,5	5,4
6	NÜKLEER REAKTÖRLER, KAZAN; MAKİNA VE CİHAZLAR	25,6	14,7	5,6	6,1	3,1
7	MOTORLU KARA TAŞITLARI VB. AKSAM VE PARÇALARI	7,3	6,3	7,9	5,5	2,8
8	PAMUK, PAMUK İPLİĞİ VE PAMUKLU MENSUCAT	5,1	2,7	6,0	4,8	2,5
9	ÖRME GİYİM EŞYASI VE AKSESUARLARI	2,8	2,7	3,4	3,6	1,8
10	YENİLEN MEYVALAR, KABUKLU YEMİŞLER, TURUNÇGİL,KAVUN KABUĞU	4,0	4,2	4,9	3,3	1,7
LİSTE TOPLAMI		215,0	254,8	221,7	173,4	89
TOPLAM		235,0	280,7	249,8	195,6	100

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Tunus Ülke Raporu

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere Türkiye'nin Tunus'tan ithalatında, Arap Baharının ilk senesi olan 2011'de gübreler, nükleer reaktörler kalemlerinde düşüş yaşanırken, birçok kalemden ise değişiklik yaşanmamıştır. Toplamda ise önceki yıla kıyasla düşüş yaşanmıştır.

2012 yılında ise gübreler, kimyasal müstahsallar, elektrikli makine, örülmemiş giyim eşyası, motorlu kara taşıtları, pamuk, yenilen meyveler kalemlerinde düşüşler yaşanmıştır. Toplamda ise yine düşüş yaşanmıştır.

Türkiye'nin Tunus dış ticaretinde görünen o ki, Arap baharının etkisi 2011'den ziyade 2012'de daha ziyade hissedilmiştir.

3.4.2. Türkiye-Mısır Dış Ticareti

Mısır, 83.700 bin nüfusu ve bir milyon km²'yi aşan yüzölçümüyle Arap dünyasının önemli aktörlerinden biridir.⁶⁶ Petrol kaynakları açısından ise, kendi kendine yeterli bir ülke olarak kabul edilmektedir. Ham petrol kaynaklarının 4,6 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir. Ülkenin milli gelirinin % 10'unu, petrol sanayi oluşturmaktadır. Mısır'ın toplam ihracatının yaklaşık % 40'ını petrol ürünleri ve doğal gaz oluşturmaktadır.⁶⁷ Birleşmiş Milletler'in Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu'na göre, 2010'da Mısır, 169 ülke arasında 0,620 gelişmişlik değeriyle 101. sırada kendine yer bulmuştur.

Mısır ekonomisi; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Cezayir'den sonra Arap dünyasının dördüncü büyük ekonomisidir. Hizmet sektörü (kamu yönetimi, turizm ve Süveyş kanalı), GSYH'nin %50'sine karşılık gelmektedir. Tarım ve imalat sanayii de, ülkedeki önemli sektörlerdir.⁶⁸

Ülke, Hazır giyim sanayiinde iyi bir noktadadır. Zira Avrupaya yakınlığı ve ucuz iş gücü, bir çok uluslararası markanın da burada üretim yapmasını teşvik etmektedir.

Diğer önemli sanayi dalları ise; çimento sanayi, demir çelik, kimyasal sanayi ve ilaç sanayiidir. Gelir getiren diğer önemli başlıklar ise; turizm, doğal gaz, süveyş kanalından elde

⁶⁶ World Bank, *Ülkeler Raporu*, Mısır, <http://www.worldbank.org/en/country/egypt>

⁶⁷ Nazilli Ticaret Odası, Fatih SARIKAYA, *Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Kasım 2012

⁶⁸ İpekyolu Kalkınma Ajansı, Orta Doğu Durum Raporu, Ocak, 2011 ,s: 49

edilen geçiş ücretleri ve yoğunlukla körfez ülkelerde çalışan işçilerin ülkeye getirdikleri dvizedir.

Mısır, Amerika'nın önemli ticaret ortaklarındanır. Kalabalık nüfusuyla gıda ve tarım alanında sıkıntı çeken Mısır, ABD'nin en büyük buğday pazarıdır. Diğer taraftan tarım makineleri ve aletlerini da bu ülkeden ithal etmektedir.

Nüfusun çokluğu ve bunun önemli bir kısmının çalışma yaşında olması, işsizliği Mısır'ın en büyük sorunları arasına sokmuştur. Her yıl işgücüne katılan 500 bin ge nüfusa karşılık, yeteri miktarda istihdamın oluşturulamaması ise, Mısır'ın işsizlik sorununun giderek büyümesi anlamına gelmektedir. İşsizlik problemi, devlet istihdamı yüksek tutularak giderilmeye çalışılmaktadır.

Mısır'da halkın çoğunluğu, yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Devlet, bu problemi azaltmak adına ilaç, akaryakıt, yemeklik yağ gibi temel ihtiyaçlarda sübvansiyonlar uygulamaktadır. Bu ise, devlet açığının artmasını netice vermekte ve borçlar toplamının GSYH'yi geçmesine neden olmaktadır.

Mısır ekonomisi, geçirdiği çalkantılı dönemin de etkisiyle sıkıntılı bir dönemden geçmektedir. Dış borçlar tavan yapmakta, büyüme hızı yüzde 2 civarında seyretmekte bunların yanında kredi derecelendirme kuruluşları da ülkenin notunu sürekli olarak dşurmektedir. Ancak bazı tahminler, Mısır'ın dinamik nüfus yapısı sayesinde 2025 yılına gelindiğinde uluslararası ticaretin en hızlı büyüyen oyuncusu olacağını öngörüyor. Bu ngr ise, uzun vadeli düşünen yatırımcıların dikkatini çekmektedir.

Mübarek'in iktidarı altında olduğu dönemde Mısır ekonomisi, önemli bir ekonomik büyüme gösterdi. Satın alma paritesi hesabıyla 1981-2006 yılları arasında Mısır'daki kişi başına düşen GSYİH dört kat artmıştı. Fakat bu büyümeyle birlikte, aynı zamanda Mısır'ın modern tarihinde önemli bir eşişsizlik ortaya ıktı. Reel ücretlerde, üretim ve zenginlikte görülen artışa paralel bir artış görülmediği gibi, birçok durumda reel ücretler dş gösterdi. Örneğin Mısır'da asgari cret, Mübarek'in devrildiği ana kadar geçen 26 yıllık bir süre içinde hiç artırılmadı. Oysa emek üretkenliği, enflasyon ve özellikle de ücret mallarının fiyatları bu dönemde çok ciddi bir yükseliş gösterdi.

Mısır'da çalışma süreleri çok uzundur. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) göre, Mısırlı işçiler haftada 48 saat çalışmaktadır. Buna karşılık aldıkları ücretler, en temel ihtiyaçlarını karşılamaya bile yetmemektedir. Ayrıca patronların işçilerin ücretlerini ödememeleri de sık karşılaşılan bir durum. Uygulanan neo-liberal programlar, Mısır'da gücün egemen sınıfın elinde daha da fazla toplanmasını getirdi. Ülkenin zenginliği çok az sayıda bulunan insanların elinde yoğunlaşırken, düşük gelirli paylarının giderek küçüldüğüne tanık olmaktadır.

3.4.2.1. Mısır'da Arap Baharı

Mısır, 1922 yılında İngiltere mandasından kurtulmuştur ve 1953 yılında ise cumhuriyet ilan edilmiştir. Mısır, 1922 tarihinde Kral Fuad altında bağımsızlığını ilan etti. O dönemden bu yana Cemal Abdülnasır dönemi hariç, Batı'ya yakın durdu. İngiliz'lerin himayesi ve Süveyş Kanalı'nda askeri varlığı devam etti. Bu durum, 1952 Hür Subaylar Darbesi'ne kadar sürdü. O dönemde Mısır'da bağımsızlık ilan edilmiş olmasına rağmen, İngilizlerin egemenliğinin kırılmamış olması ve yaşanmakta olan ekonomik sıkıntılar, İslamcı ve milliyetçi hareketlerin muhalefeti giderek arttırmasına neden oldu.⁶⁹ O dönemden beri birçok yönetim değişikliği olmuş, en son ve en uzun yönetimini Hüsnü Mübarek döneminde yaşamıştır. Mübarek, Mısır'da 30 yıllık bir diktatörlük yönetimi yaşamıştır.

Mısır'da 7 Haziran 2010'da Halid Said isimli bir gencin cezaevinde polislerden gördüğü işkenceler neticesinde, hayatını kaybetmesi ve bu görüntülerin sosyal medya üzerinden paylaşılması, Mısır'daki ayaklanmaların başlangıcını oluşturur. Sosyal medya üzerinden organize olan guruplar, sokaklara dökülerek Mübarek'in görevini bırakmasını talep ettiler. Yaşanan çatışmalar ve ordunun Mübarek'in hilafına halka silah kullanmayacağını söylemesi ve halkın yanında yer alması ile Mübarek, 11 Şubat'ta görevinden çekilerek 30 yıllık diktatörlüğünü sona erdirmiştir.

Hüsnü Mübarek'in koltuğundan ayrılmasının ardından, geçici yönetimi oluşturan Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi (SKYK), bir buçuk yıl yönetimi elinde tuttukten sonra demokratik yollarla işbaşına gelen hükümete yetkilerini devretmiştir. Yeni hükümette Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi seçilmiştir.

⁶⁹ Akgün Mensur, Gündoğar Şenyücel Sabiha, *Mısır Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru*, Tesev (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı), s. 3, İstanbul, Ocak 2014

Siyasî uzlaşmazlıklar, Muhammed Mursi liderliğindeki iktidarın gücü tekeline alma yönündeki girişimleri, can kaybıyla sonuçlanan çatışmalar, anayasanın yapımı sürecindeki ciddi görüş ayrılıkları ve ekonomik sıkıntının derinleşmesi gibi istikrarı engelleyen sorunlar çözümlenememiştir. Mısır'da Mübarek sonrası yeniden yapılanma süreci sancılı geçmiş ve ülke bir türlü istikrara kavuşturulamamıştır. Hatta öyle ki, Şubat 2011 Devrimi'nin ardından Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Muhammed Mursi, devrimin ikinci yılında Devrim'e ihanet etmekle itham edilmiş ve kendisine karşı şiddet içerikli protesto gösterileri düzenlenmeye başlanmıştır.⁷⁰

En nihayet, 3 Temmuz 2013'te askerî bir darbe ile Müslüman Kardeşler yönetimi devrilmiş, lideri olan Muhammed Mursi ve diğer üst düzey yetkililer tutuklanmıştı. Mısır'da askerî darbe sonrasında Adli Mansur başkanlığındaki geçici yönetim göreve getirilmiştir.

Türkiye-Mısır ilişkileri; Mısır'ın bağımsızlığını kazandığı 1925'ten bu yana, inişli çıkışlı bir çizgi izlemiştir. İki ülke birbirlerini bazen dost, bazen düşman görececek kadar farklı ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır.

Arap Baharında Mübarek'in devrilmesi ve yerine ise demokratik bir seçimle Mursi'nin devlet başkanı olarak başa gelmesi ile ilişkilerde yeni bir süreç başlamıştır. Bu dönemde Türkiye-Mısır ilişkileri, tarihinin altın dönemini yaşamıştır. Türkiye, Mısır'daki demokratik seçimlere ve arkasından Mursi'nin Cumhurbaşkanlığına tam destek vermiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın 13 Eylül 2011'de Mısır'ı ziyareti sırasında Erdoğan, binlerce Mısırlı tarafından karşılanmıştır. Tabi ilişkilerin iyi olmasında sadece söylemler değil, aynı zamanda Türkiye'nin Mısır'a yaptığı maddi desteğin de etkisi büyüktür. Zira buna bir örnek olarak Türkiye, Mısır'a 2 milyar dolarlık kredi sözü vermiş⁷¹ ve bu kredinin 1 milyar dolarlık kısmını ödemiştir.⁷²

Tam da ilişkilerin en üst seviyeye çıktığı bu dönemde, Mısır bir darbe ile sarsıldı. Mısır Genel Kurmay Başkanı Abdul Fattah El Sisi liderliğinde yapılan darbe ile Mursi

---

⁷⁰ Konur Alp Koçak , *Mısır: Demokratikleşme Yolunda İki Adım İleri Bir Adım Geri*, **Yasama Dergisi**, S:23 ,Ankara, 2013, S: 10

⁷¹ Bloomberg Haberler, E.T. :19.11.2014 , <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1212907-turkiyeden-misira-2-milyar-dolar>

⁷² Ekovitrin Haber, *Türkiye'den Mısır'a 1 Milyar Dolar Kredi*, E.T. :03.07.2014, <http://www.ekovitrin.com/guncel/turkiyeden-misira-1-milyar-dolar-kredi-h33057.html>

görevinden alınıp, yapılan bir mahkeme ile de hapse atıldı. Uluslararası arenada Mısır'daki bu darbeye en şiddetli tepki ise, Türkiye'den geldi. Zira darbenin bir ülkeye neler kaybettiğini Türkiye çok iyi biliyordu. Diğer taraftan darbe, Mısır'la kurulan sıkı ilişkilerin bitmesi demektir. Türkiye en yetkili ağızlardan Mısır'da yaşanmakta olanın bir darbe ve halkın iradesine yapılan bir saygısızlık olduğunu ve Türkiye'nin bu durumu kabullenemeyeceği dile getirildi.⁷³

Takiben Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı Ankara'ya çağrıldı, fakat bir süre sonra muhtemelen diyalogu korumak adına geri gönderildi. Ancak içeride ve dışarıda Başbakan Erdoğan'ın Mısır'daki darbe yönetimine karşı sert söylemine Mısır, Türkiye Büyükelçisi'ni istenmeyen kişi ilan ederek karşılık verdi. Karşılıklılık ilkesi gereği Türkiye de, Mısır Büyükelçisi'nden ülkeyi terk etmesini istedi.

Tablo 16: Mısır Genel Göstergeler

	GSYH	GSYH %	İŞSİZLİK	KİŞİBAŞI GSYH
2002	85.843	3.186	10.050	1,300.647
2003	80.994	3.193	11.275	1,203.481
2004	78.799	4.092	10.526	1,143.668
2005	89.519	4.472	11.468	1,278.846
2006	107.375	6.844	10.917	1,505.957
2007	130.346	7.088	9.205	1,788.006
2008	162.435	7.156	8.676	2,183.268
2009	188.608	4.674	9.367	2,478.417
2010	218.763	5.147	9.210	2,811.865
2011	235.598	1.776	10.379	2,959.780
2012	262.256	2.215	12.372	3,221.816
2013	271.427	2.098	13.010	3,242.857

Kaynak: IMF (Seçilen Ülkeler ve Konular İçin Rapor)

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/index.aspx>

⁷³ Akgün Mensur, Gündoğar Şenyücel Sabiha, *Mısır Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru*, Tesev, s: 6, İstanbul

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Mısır'ın düşük milli gelir, düşük kişi başı gelir, potansiyelinin çok altında büyüme rakamları ve hemen bütün Orta Doğu'nun problemi olan yüksek işsizlik gözlenmektedir.

3.4.2.2. Dış ticaret verilerinin analizi

Tablo17: Mısır ihracat ithalat rakamları(milyar dolar)

	İhracat	İthalat
2002	4.687	12.879
2003	6.163	13.189
2004	7.683	18.895
2005	10.652	23.818
2006	13.694	28.984
2007	16.200	39.354
2008	26.246	49.608
2009	23.062	39.907
2010	26.438	45.145
2011	30.528	47.312
2012	29.409	52.350
2013	28.493	*

Kaynak: Tüik (Uluslararası Seçilmiş Göstergeler)

* işaretli verilere ulaşılamamıştır.

Mısır, Orta Doğu'da yeraltı zenginlikleri açısından fakir olan ülkelerden biridir. Yeraltı zenginlikleri açısından kendine yetebilir bir ülke olmakla birlikte bunlar, ciddi ihracat gelirlerine sebep olacak kadar büyük rezervler değildir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde ilk göze çarpan Mısır'ın ciddi cari açık problemleri ile karşı karşıya olduğudur. Mısır'ın ihracat gelirleri ithalat rakamlarının neredeyse yarısıdır. Diğer bir dikkat çekici nokta ise Arap Baharı'nın Mısır'ın dış ticaretine olumsuz bir etkisinin görülmemesidir.

2002 yılından itibaren verilen rakamlarda, Mısır'ın hem ihracatının hem ithalatının yükseliş seyrini devam ettirdiği görülmektedir. Yalnız 2009 küresel krizinde Mısır'ın gerek ithalatında, gerekse ihracatında ciddi düşüşlerin yaşandığı görülmektedir.

2012 ve 2013 ihracat rakamlarında ise yaklaşık birer milyar dolar gerileme görülmektedir. Bu ise Arap Baharı'nın çalkantılı dönemi içerisinde çok da önemli bir etki olarak görülmemektedir.

Tablo 18: Türkiye'nin Mısır'la olan dış ticareti

YIL	İHRACAT	İTHALAT
2002	326 389	118 173
2003	345 779	189 397
2004	473 145	255 242
2005	687 299	267 246
2006	709 353	392 524
2007	902 703	652 988
2008	1 426 140	886 237
2009	2 599 030	641 552
2010	2 250 577	926 476
2011	2 759 311	1 382 216
2012	3 679 195	1 342 051
2013	3 200 362	1 628 868

Kaynak: TÜİK ülkelere göre dış ticaret

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Türkiye'den Mısır'a gerçekleştirilen ihracatın küresel krizin de olduğu 2009 da dahil, her yıl yükselişte olduğu görülmektedir. Yalnız 2010 yılında küçük bir düşüş söz konusudur. Arap Baharı döneminde de yükselişin devam ettiği görülmektedir. Arap Baharı'nın ilk yılı olan 2011'de bir önceki yıla göre yaklaşık 550 milyon dolarlık bir artış gerçekleşmiştir. Mursi'nin başta olduğu 2012 yılı ise, neredeyse bir milyar dolarlık bir yükseliş yaşanarak tarihi bir rekor kırmıştır. 2013 ise, siyasi olayların etkisiyle düşüş yaşanan bir yıl olmuş ve önceki yıla göre yaklaşık 500 milyon dolarlık bir kayıpla 3,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Mısır'dan yapılan ithalat rakamları incelendiğinde ise, ihracat gibi her sene devam eden yükseliş görülmektedir. İthalat rakamlarının Arap Baharı'ndan etkilenmediği görülmektedir.

Tablo 19: Türkiye'nin Mısır'a İhracatı(milyon dolar)

Başlıklar		2009	2010	2011	2012	Pay (%)
1	MİNERAL YAKITLAR, MİNERAL YAĞLAR VE MÜSTAHSALLARI, MUM	201,6	253,6	878,2	1.526	41,5
2	DEMİR VE ÇELİK	1.266	546,6	575,9	518,9	41,5
3	NÜKLEER REAKTÖRLER, KAZAN; MAKİNA VE CİHAZLAR	147,7	152,7	131,8	180,8	4,9
4	PLASTİK VE PLASTİKTEN MAMUL Eş.	70,1	77,9	83,1	105,6	2,9
5	ELEKTRİKLİ MAKİNA VE CİHAZLAR, AKSAM VE PARÇALARI	55,7	70,4	85,7	99,1	2,7
6	DEMİR VEYA ÇELİKTEN EŞYA	78,3	103,2	115,9	98,3	2,7
7	ÇEŞİTLİ MAMUL EŞYA (KALEMLER, FIRÇALAR VB)	4,5	5,0	4,8	70,9	1,9
8	PAMUK, PAMUK İPLİĞİ VE PAMUKLU MENSUCAT	44,7	67,1	79,6	69,4	1,9
9	KAUÇUK VE KAUÇUKTAN EŞYA	37,2	49,5	41,2	67,3	1,3
10	ANORGANİK KİMYASAL MÜSTAHSALLAR, ORGANİK, ANORGANİK BİLEŞİKLER	29,1	43,6	56,2	65,9	1,8
LİSTE TOPLAMI		1.935	1.370	2.052	2.802	76,1
TOPLAM		2.619	2.261	2.759	3.680	100

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Kahire Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Mısır Ülke Raporu, Giza, 2013

Yukarıdaki tablo dikkatle incelendiğinde Arap Baharı'nın Mısır'da ateşlendiği yıl olan 2011'de, çok kayda değer bir düşüşün yaşanmadığı görülmektedir. İhracatın bir önceki yıla oranla yükselişte olduğu görülmektedir.

2012 yılı incelendiğinde ise sadece iki kalemde yaşanan küçük düşüşlerin yanında, önceki yıla oranla ciddi bir artış gözlenmektedir. Türkiye-Mısır ticaretinin 2012 yılı itibariyle, Arap baharı öncesi seviyesini yakaladığı ve hatta geçtiği gözlenmektedir.

Tablo 20: Türkiye'nin Mısır'dan İthalatı(milyon dolar)

Başlıklar		2009	2010	2011	2012	Pay %
1	PLASTİK VE PLASTİKTEN MAMUL EŞYA	60,3	87,8	168,8	194,0	14,5
2	MİNERAL YAKITLAR, MİNERAL YAĞLAR VE MÜSTAHSALLARI, MUMLAR	28,5	50,1	146,4	188,3	14,0
3	ANORGANİK KİMYASAL MÜSTAHSALLAR	65,1	115,9	171,5	161,4	12,0
4	PAMUK, PAMUK İPLİĞİ VE PAMUKLU MENSUCAT	50,6	95,6	105,7	85,1	6,3
5	DEMİR VE ÇELİK	97,7	67,8	130,8	77,6	5,8
6	ÖRÜLMEMİŞ GİYİM EŞYASI VE AKSESUARLARI	20,0	29,3	48,9	75,9	5,7
7	MUHTELİF KİMYASAL MADDELER	28,0	56,8	71,7	65,3	4,9
8	DOKUMAYA ELVERİŞLİ SUNİ VE SENTETİK LİFLER	31,9	55,4	67,9	61,6	4,6
9	SENTETİK VE SUNİ DEVAMSIZ LİFLER	29,5	50,7	69,1	61,2	4,6
10	ORGANİK KİMYASAL ÜRÜNLER	0,6	0,7	42,9	50,0	3,7
LİSTE TOPLAMI		412,1	610,2	1.024	1.020	76,0
TOPLAM		641,2	926,5	1.382	1.342	100

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Mısır Ülke Raporu

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Mısır'dan yapılan ithalatın 2011 yılında 2010 yılına kıyasla, tüm kalemler itibariyle yükselişte olduğu görülmektedir.

2012 yılında ise bazı kalemlerde küçük düşüşlerin olmasına karşın, toplama bakıldığında önceki seneye oranla aynı kaldığı görülmektedir.

3.4.3. Türkiye-Libya Dış Ticareti

Yüzölçümü 1 milyon 759 bin 540 kilometre kare (Türkiye'nin yüzölçümünün yaklaşık 2 katı) olan Libya, Afrika kıtasının dördüncü büyük ülkesi⁷⁴ olup, nüfusu 6,5 milyondur. Yüzölçümünün % 95'ini çöller oluşturmakta olup, nüfusun % 90'ı Trablus ve Bingazi'de yaşamaktadır.

⁷⁴ Ekonomi Bakanlığı, Trablus Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, Libya, Ülke Raporu, Trablus, 2013

Topraklarının tarıma elverişli olmaması, tarımın GSYH içindeki payının oldukça düşük kalmasına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak da Libya, gıda maddeleri ihtiyacının tamamına yakınına ithalat yoluyla karşılamaktadır. Bu durum, tarım sektörünü ve gıda ürünlerini stratejik sektörler haline getirmektedir.

Libya, 1951 yılında bağımsızlığını elde etti. 1969 yılında yaptığı darbe ile yönetime el koyan Albay Muammer Kaddafi, 2011 yılında çıkan iç savaş sonrası öldürülünceye kadar ülkeyi Üçüncü Yol adını verdiği bir otoriter rejim ile yönetti.

Tablo 21: Libya Göstergeleri

	GSYH	GSYH %	İŞSİZLİK	KİŞİ BAŞI GSYH
2002	20.471	-0,959	*	3,833.295
2003	26.186	13,016	*	4,829.097
2004	32.996	4,461	*	5,991.655
2005	47.335	11,870	*	8,460.980
2006	54.976	6,500	*	9,667.769
2007	67.690	6,354	*	11,706.868
2008	87.236	2,666	*	14,844.194
2009	63.069	-0,790	*	10,574.312
2010	74.804	5,023	*	12,357.801
2011	34.707	-62,076	*	5,839.700
2012	81.915	104,483	*	13,580.547
2013	65.516	-13,552	*	10.702.428

Kaynak: IMF (Seçilen Ülkeler ve Konular İçin Rapor)

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/index.aspx>

2008’de yaklaşık 90 milyar USD GSMH’sı olan ve kişi başı gelirin 14 bin dolar olduğu Libya’nın dış borcu bulunmamaktaydı. 2010 yılında enflasyon % 2,5 dir. Libya, olaylar başlamadan önce kredi derecelendirme kuruluşlarından da en yüksek not olan AAA alıyordu. Ancak, yönetim karşıtı gösterilerin yayılmasıyla birlikte kredi derecelendirme kuruluşları da not düşürmeye başladı. Toplam ihracatı 2009 yılında 37,1 milyar dolar olan Libya’nın 2010 yılında 47,8 milyar dolarlık ihracatı olmuştur.

İthalatı, 2009 yılında 22 milyar dolar, 2010 yılında da 25,3 milyar dolardır. Libya IMF raporuna göre 2009 yılında 9,4 milyar dolar, 2010 yılında da 15,5 milyar dolar cari fazla vermiştir. Gayri safi yurt içi hasılasının % 61,8'i kadar vergi toplayan Libya (dünyada 10. Sıradadır), 2010 yılında bütçe GSMH'nın % 9,6 sı kadar fazla vermiştir ve bu oranla dünyada sekizinci sırada yer almaktadır.⁷⁵ Fakat 2008'de görünen bu iyimser tablo, önce 2009 küresel kriziyle ardından da Arap Baharı ile yerini olumsuzluklara bırakmıştır. 2013'te GSMH 65 milyar dolara, kişi başı gelir 10 bin dolara gerilemiştir. Kişi başı gelirin aslında en yüksek olduğu Afrika ülkesidir ama gelir dağılımı bozukluğundan dolayı, halkın önemli bölümü yoksuldu.

Libya'nın en önemli gelir kaynağı petroldür. Zira petrol gelirleri, Libya ihracat gelirlerinin %95'ni teşkil etmektedir. Ve yine GSYH'nın yüzde 25'ini oluşturmaktadır. Libya, 5,1 milyar varillik petrol potansiyeli ile dünyanın en büyük 12. petrol ihracatçısıdır. Bu rakamla OPEC üyesi ülkeler arasında ise 5. sırada (Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak'tan sonra) gelmektedir.

3.4.3.1. Libya'da Arap Baharı

Libya'da isyanlar boyunca muhalif gruplar, Libya'nın bazı bölgelerini ele geçirmiş bunun yanı sıra bazı ordu mensuplarının Kaddafi'ye sırt dönerek muhaliflere destek vermesi Kaddafi'nin tepkisini çekmiştir.

Libya, Arap Baharında çok kanlı sahnelere tanık olmuştur. Gerek Kaddafi'nin isyancıları bastırmak için kullandığı orantısız güç, gerekse Kaddafi'nin yakalanarak isyancılar eliyle feci şekilde öldürülmesi bunun örnekleridir.

Arap Baharında Libya'yı Arap Baharının yaşandığı diğer Orta Doğu ülkelerinden ayıran önemli bir özellik, Birleşmiş Milletler çatısı altında müdahale yapılan tek ülke olmasıdır. Buna sebep olan gelişme ise, Kaddafi'nin isyancılara uyguladığı şiddet boyutlarının insanlık dışı olaylara sahne olmasıdır.

---

⁷⁵ CIA The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html>

3.4.3.2. Dış ticaret verilerinin analizi

Tablo 22: Libya İhracat İthalat Rakamları(milyar dolar)

	İhracat	İthalat
2013	44.000	*
2012	59.000	25.590
2011	18.000	11.200
2010	46.050	24.559
2009	37.162	22.002
2008	62.080	21.658
2007	46.970	17.701
2006	40.260	13.219
2005	31.358	11.174
2004	20.410	8.768
2003	14.647	7.200
2002	9.803	7.408

Kaynak: Tüik (Uluslararası Seçilmiş Göstergeler)

* İşaretili yılların verilerine ulaşılamamıştır

Libya, 6 milyon nüfuslu insan gücü açısından az bir güce sahip olmasına karşın, iyi ihracat gelinine sahip bir ülkedir. Fakat Libya'nın bu ihracat rakamları, sanayisinden veya üretiminden değil neredeyse tamamı yer altı zenginlikleri olan petrol ve doğalgaza dayanmakta idi. Libya, Avrupa'nın büyük petrol tedarikçilerinden biridir.

Libya, bütçesi ciddi şekilde fazla veren birkaç Orta Doğu petrol zengini ülkeden biridir. Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere, ihracat gelirleri dalgalı bir görünüm izlemekle beraber, hemen her sene ithalat rakamlarının iki veya üç katı olarak gerçekleşmiştir.

Libya'nın Arap baharında sadece 2011 yılında etkilendiğini, diğer yıllar gerek ihracat gerekse ithalat rakamlarında yükselişini sürdürdüğünü söylemek doğru bir tesbit olacaktır.

Tablo 23: Türkiye Libya İthalat İhracat(milyon dolar)

YIL	İHRACAT	İTHALAT
2002	165 112	41 800
2003	254 741	68 356
2004	337 204	82 629
2005	384 167	194 537
2006	489 261	241 430
2007	643 150	260 386
2008	1 074 288	336 325
2009	1 795 117	357 417
2010	1 932 370	425 652
2011	747 629	139 763
2012	2 139 440	416 152
2013	2 753 096	303 957

Kaynak: Tük Dış Ticaret İstatistikleri

Türkiye, Libya ile olan bağlarını AK Parti hükümeti döneminde artırmıştır. 2002'den itibaren her sene hem ihracatın hem ithalatın yükseldiği görülmekle beraber; Türkiye, her sene net ihracatçı pozisyonunda olmuştur.

Türkiye'nin ihracat rakamları, 2008'de bir sıçrama yaparak bir milyar doların üzerine çıkmış ve Arap Baharına kadar iki milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Libya'ya yapılan ihracatın 2009 küresel krizinden de etkilenmeyerek ciddi yükseliş gösterdiği görülmektedir.

Fakat Arap Baharının ilk yılı ve Kaddafi'nin de düştüğü yıl olan 2011'de, ciddi bir düşüşle ihracatın 700 milyon dolara kadar gerilediği görülmektedir. Yeni rejimle kurulan samimi ilişkiler sayesinde hızla toparlanan ihracat, 2012'yi 2,1 milyar dolarla, 2013'ü ise 2,7 milyar dolarla kapatmıştır.

Tablo 24: Türkiye'nin Libya'ya İhracatı(milyon dolar)

Başlıklar		2009	2010	2011	2012	Pay (%)
1	DEMİR VE ÇELİK	358,6	376,0	53,2	332,8	15,6
2	NÜKLEER REAKTÖRLER, KAZAN	175	181,1	31,4	195,9	9,2
3	MOBİLYALAR, AYDINLATMA REKLAM LAMBALARI	88,6	121,2	22,4	186,1	8,7
4	ELEKTRİKLİ MAKİNA VE CİHAZLAR	126,3	169,4	45,9	165,9	7,8
5	HALILAR	21,8	23,1	27,5	130	6,1
6	PLASTİK VE PLASTİKTEN MAMUL EŞYA	93,4	143,8	34,3	119,4	5,6
7	DEMİR VEYA ÇELİKTEN EŞYA	202,3	234,9	32	100,5	4,7
8	İNCI, KIYMETLİ TAŞ VE METAL MAMULLERİ	30,3	26,4	7,3	79,3	3,7
9	ÖRÜLMEMİŞ GİYİM EŞYASI VE AKSESUARLARI	24,4	32,7	44,5	59,9	2,8
10	TUZ, KÜKÜRT, TOPRAK VE TAŞLAR	66,9	105,8	12,8	56,3	2,6
LİSTE TOPLAMI		1,288	1,414	311	1,426	66,6
TOPLAM		1,798	1,935	748	2,140	100

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Trablus Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, Libya, Ülke Raporu, Trablus, 2013

Türkiye'nin Orta Doğu'daki en önemli ticaret ortaklarından olan Libya ile ticareti, Arap baharına kadar gayet iyi seviyede seyretmekteydi. Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere, 2010 yılına oranla 2011 yılı Türkiye ticareti açısından tam bir hüsrana yılı olmuştur. Zira hemen her kalemden yaşanan düşüşler, ihracat gelirlerini neredeyse dörtte bir kadar düşürmüştü. 2010 yılını yaklaşık iki milyar dolar ihracatla kapatan Türkiye, 2011 yılında ise 700 milyon dolar sınırına gerilemiştir.

Kaddafi'den sonra Libya'dan büyük bir ekonomik darbe alan Türkiye ihracatı, 2012'de hızla toparlanmıştır. Burada ise 2011 yılına kıyasla her kalemden artış gösteren ihracat, toplamda iki milyar doları aşmıştır. Libya'da yaşanan olaylardan etkilenen Türkiye-Libya ticareti, hızlı bir şekilde toparlanabilmiştir.

Tablo 25: Türkiye'nin Libya'dan İthalatı

Başlıklar		2009	2010	2011	2012	Pay (%)
1	MİNERAL YAKITLAR, MİNERAL YAĞLAR	249,7	211,1	55,3	291,1	69,9
2	DEMİR VE ÇELİK	4,2	35,9	5,2	61,6	14,8
3	İNCI, KIYMETLİ TAŞ VE METAL MAMULLERİ	1,4	0,7	5,9	50,9	12,2
4	HAM POSTLAR, DERİLER (KÜRKLER HARİÇ)	0,2	1,5	5,3	4,0	1,0
5	BALIKLAR, KABUKLU HAYVANLAR YUMUŞAKÇALAR	0,0	0,0	0,1	2,0	0,5
6	BAKIR VE BAKIRDAN EŞYA	0,0	0,0	0,0	1,7	0,4
7	DİĞER MALLAR	0,0	0,0	0,0	1,4	0,3
8	GEMİLER, SUDA YÜZEN TAŞIT VE ARAÇLAR	0,3	0,0	1,2	1,1	0,3
9	YÜN, KİL, AT KILI; BUNLARIN İPLİK VE DOKUMALARI	0,6	0,6	0,5	0,6	0,1
10	ALÜMİNYUM VE ALÜMİNYUMDAN EŞYA	0,0	0,0	0,2	0,5	0,1
LİSTE TOPLAMI		256,5	249,9	73,7	414,9	99,7
TOPLAM		402,6	425,7	139,8	416,2	100

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Libya Ülke Raporu

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere, Türkiye'nin Libya'dan ithalatında petrol dışında ciddi bir ithalat söz konusu değildir. Zaten çok yüksek olmayan bu ithalat rakamları, 2010'nun ardından Arap Baharı süreci ve Kaddafi'nin devrilmesi ile 2011'de dip seviyeleri görmüştür.

İhracatta olduğu gibi, ithalatta da 2012 yılı toparlanma yılı olmuş ve eski ithalat rakamlarına ulaşılmıştır.

Bu incelemeler doğrultusunda Arap Baharı'nın Türkiye-Libya ticaretinde bir senelik kayba sebep olduğunu ama bunun yanında daha ciddi oranda müteahhitlik kaybının olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

3.4.4. Türkiye-Suriye dış ticareti

185 bin km² yüzölçümüne sahip olan Suriye, 2011 itibariyle 23 milyon nüfusa sahip orta büyüklükte bir Orta Doğu ülkesidir.⁷⁶

Tablo 26: Suriye Göstergeleri

	GSYH	GSYH %	İŞSİZLİK	KİŞİ BAŞI GSYH
2002	22.758	5.897	11.672	1,305.087
2003	21.702	-2.037	10.781	1,208.885
2004	25.204	6.903	12.288	1,361.499
2005	28.881	6.215	8.089	1,510.292
2006	33.824	5.046	8.182	1,726.028
2007	40.488	5.675	8.406	2,016.052
2008	52.631	4.477	10.924	2,557.211
2009	53.939	5.912	8.139	2,557.267
2010	60.043	3.440	8.613	2,806.685
2011	*	*	*	*
2012	*	*	*	*
2013	*	*	*	*

Kaynak: IMF (Seçilen Ülkeler ve Konular İçin Rapor)
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/index.aspx>

* İşaretli bilgilere ulaşılamamıştır

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere, Suriye'nin GSYH'sı belirtilen yıllar itibariyle sürekli bir yükseliş göstermektedir. Fakat bütün gelişmemiş ülkelerin ve Orta Doğu'nun çoğunun da problemi olan yüksek işsizlik ve kişi başı gelirin düşük olması, Suriye'nin de problemidir. Suriye, çok ciddi bir petrol ihracatçısı olmadığından GSYH'sı 6 milyon nüfuslu Libya'ya yakındır. Arap baharının başladığı yıl olan 2011'den itibaren ise, Suriye'de çıkan iç savaş nedeniyle bu verilere ulaşmak artık mümkün olmamaktadır. Kesin sonuçlara ulaşılamamakla birlikte iç savaş nedeniyle ekonomide büyük kayıplar yaşandığı, işsizlik oranlarının tehlikeli boyutlara ulaştığı tahmin edilmektedir.

⁷⁶ KUYUMCU Oğuz, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Geliştirme Etüd Merkezi, Suriye Ülke Raporu, Ankara, 2011, s. 5

3.4.4.1. Suriye’de Arap Baharı

Arap baharları sürecinde, Domino etkisi gibi birbiri ardına giden son taş Suriye oldu. Suriye’nin durumunu anlamakta iç yapısal dinamikere bakmak gerekli idi. Nüfusun çoğunluğunu Sunni Müslümanların oluşturduğu Suriye’de, Esad Ailesi Hafız el Esad’ın beraber darbe yaptığı subayları saf dışı bırakarak tek başına diktatorya yönetimi kurmasının ardından Şii azınlığın yönetimini görüyoruz. Ordu’nun , bürokrasinin ve elitler ile üst sınıfın desteği de Esad yönetiminden nemalanmaktadır. Libya, Tunus, Mısır örneklerinde olduğu gibi Esad Suriyesi’nin de çabuk düşeceği beklendi ancak, bu beklentiye yanıt verilmedi. Beklenenden güçlü bir altyapısı bulunan Esad, direnişi sürdürmektedir. Bu direnişin bir sebebi de, Esad’ın petrolden gelen maddi kaynaklarının devam etmesidir.

Gösteriler Suriye’de, 17 Mart 2011’de Dera kentinde başlamıştır. Ayaklanmaların eskiden Baas ideolojisinin kalelerinden biri olan Dera’da başlamasının en önemli nedenleri; bütün ülkeyi etkileyen kuraklık ve yolsuzlukla beraber, burada yaşayanların Lübnan’daki iş olanaklarını yitirmesi sonucu büyük bir işsizlik sorununun ortaya çıkmasıdır.⁷⁷ Daha sonra ayaklanmalar; Banyas, Lazkiye, Hama, Deyrizor ve Humus’a sıçramıştır. Rejimin baskıdan yana takındığı tavır ile olaylar, iç savaşa dönüşmüştür. Fakat Suriye halkının taleplerini dile getirdiği gösteri ve ayaklanmalar; rejim tarafından dış güçlerin ya da aşırı köktendincilerin bir komplosu olarak nitelendirilmiştir.⁷⁸

Son durum itibariyle Mart 2011’de başlayan ve giderek şiddetlenen bir iç savaşa dönüşen Suriye krizi, üçüncü yılında korkunç bir tablo bırakmıştır. İç savaşta ölenlerin sayısı 130.000’i aşmıştır.⁷⁹

Suriye İnsan Hakları Örgütü (SNRH) tarafından yayımlanan raporda Suriye’deki iç savaş, 5,8 milyon Suriyeli’nin ülkeden kaçışına sebep olmuştur.

Rapora göre aslında çok daha yüksek olan Suriyeli göçmen sayısının, sınırlardan kaçak geçenler tesbit edilemediğinden daha düşük görünmesine neden olmuştur.

⁷⁷ Süer, Berna. “Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi.” **Akademik ORTA DOĞU**, 2012: 1-20

⁷⁸ Khashan, Hial. “The View from Syria and Lebanon.” **Middle East Quarterly** 18, no. 3 (Yaz 2011).

⁷⁹ IHLAMUR Suna Gülfer, *Türkiye’nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası*, **Orta Doğu Analiz**, Mart-Nisan Cilt: 6 Sayı: 61, s.42

Raporda 450 binini çocukların oluşturduğu, 1,9 milyon Suriyeli kabulüyle Türkiye, sığınmacı kabulünde birinci sıradadır.

Kuzeyde şiddetlenen çatışmalar nedeniyle son aylarda Türkiye'ye sığınanların sayısı artmıştır. Özellikle Kobaniden gelen 180 binin üzerinde sığınmacı, tek seferde kabul edilmişti.

Türkiye'nin ardından en çok sığınmacı kabul eden ikinci ülke, Lübnan olmuştur. Lübnan ise, bir milyonun üzerinde sığınmacıya kapılarını açmıştır.

Ürdün ise, sığınmacı sayısında üçüncü sırada gelmektedir. BM'ye göre 688 bin Suriyeli göçmen Ürdün'e sığınmıştı. Bu rakam, Ürdün makamlarına göre ise 1,4 milyon dolayındadır.

Türkiye, Lübnan ve Ürdün gibi Suriye'ye komşu olan ülkeler yoğun sığınmacı akınına maruz kalırken; Irak'ta 160 bini çocuk, 50 bini kadın 525 bin; Mısır'da ise 120 bini çocuk, 75 bini kadın 270 bin sığınmacı bulunuyor.

Libya, Cezayir, Fas gibi Mağrib ülkelerindeki Suriyeli sığınmacı sayısının ise yaklaşık 40 bin olduğu kaydediliyor.⁸⁰

Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi;

Binlerce yıllık ortak geçmişe sahip bulunan Türkiye-Suriye ilişkilerinin, Osmanlı'nın yıkılışının ardından pek çok anlaşmazlıklarla karşılaştığını ve bir türlü Osmanlı'daki kardeşlik havasını yakalayamadığı görülmektedir.

Suriye-Türkiye ilişkilerinin gerilmesinde, en önemli neden olarak Hatay sorununu görmekteyiz. Suriyenin dış politikada kırmızı çizgisi, işgal altındaki Arap topraklarının bağımsızlığını kazanması olmuştur. Bu noktada Suriye'nin belirlediği kurtarılması gereken topraklar arasında, İsrail'in elindeki Filistin ve Golan tepeleri de vardır. Diğer taraftan Türkiye'nin sahip olduğu Hatay bölgesi, kurtarılması gereken topraklar arasında yer almaktadır.

⁸⁰Sabah Gazetesi

<http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/11/05/siginmacilarin-sayisi-yaklasik-6-milyon>

Türkiye-Suriye ilişkilerinde özellikle soğuk savaştan sonra üç konu önemini hep korumuştur. Bunlar; su sorunu, güvenlik problemi ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin yakınlığı olmuştur.⁸¹

Uzun yıllardır var olan bu gergin atmosfer, 1998 de iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Suriye, Hatay sorunu nedeniyle Türkiye'yi düşman ülke ilan ederken; Türkiye ise, Suriye'yi teröre ev sahipliği yaptığı gerekçesiyle düşman ülke olarak görmekteydi.⁸² Ancak Öcalan'ın Suriye'den ayrılmasından sonra 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile birlikte, Türkiye-Suriye ilişkileri hızlı bir şekilde normalleşme sürecine girmiş ve iki devlet arasında güven inşası süreci başlamıştır.⁸³

2000 yılı ile birlikte ilişkilerde bir normalleşme seyri gözlenmektedir. Zira Hafız Esad'ın 2000'de vefatı ve cenaze törenine dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmed Nejdet Sezer'in katılması, bunun başlangıcı olmuştur. Ardından Temmuz 2000'de Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın oğlu Beşşar Esad'ın iktidara geçmesi ise, ilişkilerin yumuşamasını artırmış ve olumlu havayı sürdürmüştür.⁸⁴ Beşşar Esad, liderliğinin ilk yıllarında hoşgörü ile açıklık politikası eğiliminde tavırlar sergilemiş ve bu dönüşüm sürecinde, gücünü pekiştirmek adına bir takım reform girişimlerinde bulunmuştur. Beşşar Esad'ın ülke için öngördüğü reform modeli, Çin modelidir. Öncelik ekonomik reformlara verilmiş, siyasi reformların ise artan refah seviyesi ile gerçekleşeceği öngörülmüştür. Ancak Arap baharı sonrasında olduğu gibi, bu reformlar hiçbir zaman tam anlamıyla uygulanmamıştır.⁸⁵

2002 yılı itibariyle iktidara gelen AK parti ile birlikte, Türkiye-Suriye ilişkilerinin altın çağını yaşadığını söylemek yerinde olacaktır. Bu ilişkilerin düzelmesinde en etkili isimlerden biri, bir müddet Başbakanlık Başdanışmanlığıyla yaptığı görevi, resmi olarak Dışişleri Bakanı olarak devam ettirmiş olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu gelmektedir. Ak

---

⁸¹ Tan Mehmet, Beleli Aziz, Aydın Abdullah, *2002 Sonrası Ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri Ve Bölgesel Yansımaları*, **2. Bölgesel Sorunlar Ve Türkiye Sempozyumu**, s. 67

⁸² Sayın, Yusuf,(2010) “*Türkiye-Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği*”, E.T. :08.05.2014
<http://yusufsayin.com/makaleler/turkiyesuriye.pdf>, 20.06.2012

⁸³ Kambur Tuğçe Elif, (2012), “*2002'den Arap Baharına Türkiye Suriye İlişkileri*”, Arap Baharı ve Suriye, Ed. Adıbelli Barış, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 156

⁸⁴ Togay Zeynep, (2010), “*Beşşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*”,
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=793> E.T.: 20.06.2012

⁸⁵ Köylü Murat, Serdaroğlu Rıfat, Uçar Zahide, Bulut Levent, (2012) “*Darağacı (BOP) Türkiye-İran-Suriye*”, Bilim+Gönül Yayınları, İstanbul s.60

Partinin islamcı duruşuyla, Türkiye'nin Orta Doğu'daki vizyonuna yeni bir bakış açısı getirilmiştir.⁸⁶

Bu yeni yaklaşım çerçevesinde, Suriye'nin hem coğrafi konumu itibariyle önemi ortaya konmuş, hem de sosyo-ekonomik sebepler itibariyle Türkiye için stratejik önemde bir ülke olduğu ortaya konmuştur. Türkiye'nin ulusal güvenlik problemini, bölge ülkelerinden ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Özellikle bölge ülkeleri içerisinde, Suriye'nin ayrı bir önemi vardır. Suriye ile kurulacak güvene dayalı sıcak ilişkiler, Türkiye'nin güvenlik çemberini genişleteceği gibi, Türkiye'yi Orta Doğu'daki problemlerde daha aktif hale getirecektir. Buna örnek olarak, İsrail-Suriye ilişkilerindeki barış görüşmelerinde gösterilen yapıcı rol gösterilebilir. İsrail-Filistin sorununun çözümünde Suriye ile ilişkilerin önemi de büyüktür. Diğer taraftan Suriye gibi Arap dünyasında güçlü bir aktörün, Arap Dünyası'nda Türkiye'ye vereceği destek de o nisbette önemlidir. Bu da, Türkiye'nin Orta Doğuda etkin bir konuma yükselmesini sağlayacaktır.

AK Parti'nin ilk yıllarından itibaren başlayan Suriye ile yakınlaşmanın bir sebebi de, İsrail'le yaşanan uzaklaşma olmuştur. Zira Suriye'nin düşmanı olan ve halen topraklarının bir kısmını teşkil eden Golan Tepeleri'ni işgali altında tutan İsrail ile Türkiye'nin yakınlığı ve özellikle 90'lı yıllarda Türkiye'nin İsrail'le yapmış olduğu savunma ve güvenlik işbirliği alanındaki anlaşmalar Suriye'yi ortaklığın ortasında sıkıştırmış ve Suriye'nin ciddi tepkisini çekmişti. Suriye ise, o dönem kendisini güvende hissetmek için Saddam'a yakınlaşmıştı.

Suriye, Türkiye İsrail'e yakınlaştığı oranda ondan uzaklaşmıştır. Dolayısıyla İsrail ile yakın ilişkiler, Türkiye'nin Suriye ile yakınlaşması önündeki en önemli engellerden biri olmuştur.⁸⁷

Türkiye-Suriye ilişkilerinde öne çıkan diğer bir unsur da, küreselleşmenin arttığı dünyamızda Suriye'nin batıya açılmasının kaçınılmazlığı ve yine Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılmasının kaçınılmazlığı konusudur. Bu noktada Türkiye, Suriye'nin batıya ve özelde

---

⁸⁶ Kambur, 2012:158

⁸⁷ Togay, 2010, ORSAM

Avrupa Birliği'ne açılan kapısı iken; Suriye ise, Türkiye'nin en uzun doğu sınırına sahip olan ve Orta Doğu'ya açılan önemli bir kapısıdır.⁸⁸

6-8 Ocak 2004'te Beşşar Esad'ın Türkiye'ye yaptığı ziyaret, ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Zira bu ziyarette Türk işadamlarına kolaylıklar sağlanmıştır.⁸⁹

Siyasi arenada yaşanan bu ılımlı hava, ekonomik kolaylıkları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Suriye Başbakanının davetlisi olarak 22-23 Aralık 2004'te bir Suriye ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin amacı Suriye ile serbest ticaret anlaşması imzalanması idi. Üç bakan, on milletvekili ve yüz kadar işadamlarıyla yapılan ziyaretin neticesinde 22 aralık günü, Suriye Başbakanı ile Recep Tayyip Erdoğan arasında bir serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Yapılan anlaşmaya göre Türkiye, Suriye'den ithal edilen sanayi ürünlerinin üzerindeki vergileri kaldırmıştır. Suriye ise, Türkiye'den yapılan sanayi ürünleri ithalatındaki vergileri 12 yıl içerisinde kaldıracağını taahhüd etmiştir. Bu anlaşma, Türkiye'nin Suriyenin dış ticaretinde en büyük payı almasında önemli rol oynamaktadır. Yapılan bu STA ile Türkiye-Suriye arasındaki ticaret hacmi genişlemiş ve ticari faaliyetlerde bir çok kolaylıklar sağlanmıştır.⁹⁰

16 Eylül 2009'da Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar Esad, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip ERDOĞAN'ın davetlisi olarak Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaret sırasında yapılan karşılıklı görüşmeler neticesinde, 18 Eylül 2009 itibariyle iki ülke vizesiz geçiş uygulamasına başlamıştır.⁹¹

12-13 ekim 2009'da Halep ve Gaziantep'te düzenlenen Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Birinci Bakanlar Kurulu Toplantısında, ilişkiler ve altyapıları noktasında önemli adımlar atılmıştır. Ve bu toplantıda önemli kararlar alınmıştır. Bu kararları şu şekilde zikretmek mümkündür;

- Dış ticaret hacminin 5 milyar dolar seviyesine çıkarılması,
- Karşılıklı diplomatların eğitilmesi,

⁸⁸ Sayın, 2010:6-7

⁸⁹ Sayın,2010: 10

⁹⁰ Sayın,2010: 10

⁹¹ CNN Türk, Haberler, *Türkiye Suriye Arasında Vizeler Kalktı*, www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html27.07.2012

- Türk ve Suriye’de lisans düzeyinde öğrenci değişimlerini desteklenmesi,
- Başta G.antepp ve Halep arasında olmak üzere Türkiye-Suriye arasında tren yolu ulaşımına önem verilmesi,
- Su sorunlarının çözülmesi ve bir dizi barajın yapılması kararları alınmıştır.⁹²

2002 yılı sonrası hızlı bir şekilde gelişen Türkiye-Suriye ilişkileri, 2011 yılının mart ayına kadar çok iyi devam etmiştir. Fakat Arap Baharının başlaması ile bozulma sürecine başlayan ilişkiler, Suriye’nin Türk savaş uçağının düşürülmesi ile kopma noktasına gelmiştir.

3.4.4.2. Dış ticaret verilerinin analizi

Tablo 27: Suriye İthalat İhracat Verileri(milyar dolar)

	İhracat	İthalat
2002	6.536	4.458
2003	5.731	4.430
2004	7.378	6.957
2005	8.708	8.742
2006	10.919	9.359
2007	11.546	12.277
2008	15.410	16.107
2009	10.855	13.933
2010	14.000	15.876
2011	10.000	*
2012	4.000	*
2013	3.000	*

Kaynak: Tüik (Uluslararası Seçilmiş Göstergeler)

Suriye’nin ihracat verilerinin 2002’den itibaren gösterdiği yükselişi, 2009 yılında küresel kriz durdurmuş. 2010 yılı itibariyle tekrar yükselme gayretinde olan ihracatı, bu defa da Arap Baharı vurmıştır. İhracat rakamları 2011’de 10 milyar dolara, 2012’de 4 milyar

⁹² Sayın, 2010:15

dolara, 2013'te ise 2002 ihracat rakamlarının bile gerisine düşerek, 3 milyar dolara gerilemiştir.

İthalata bakıldığında ise, başlangıçtan itibaren yükselen ithalat rakamlarını 2009 krizi vurmuştur. Akabinde ise Arap Baharı yılları olan 2011, 2012, 2013 verilerine ulaşamamıştır. Fakat ithalatı ihracattan ayrı düşünemeyeceğimiz için, bu yıllarda da ihracattakine paralel bir düşüşün yaşandığını tahmin etmek zor olmayacaktır.

Tablo 28: Türkiye Suriye Dış Ticareti

YIL	İHRACAT	İTHALAT	Dışticaret dengesi	Dış ticaret hacmi
2002	266 772	314 770	-47.998	581.542
2003	410 755	261 193	149.562	671.948
2004	394 783	247 551	147.232	642.334
2005	551 627	142 585	409.042	694.212
2006	609 417	187 250	422.167	796.667
2007	797 766	259 282	538.484	1.057.048
2008	1 115 013	323 697	791.316	1.438.710
2009	1 421 637	221 454	1.200.183	1.643.091
2010	1 844 605	452 493	1.392.112	2.297.098
2011	1 609 861	336 646	1.273.215	1.946.507
2012	497 960	67 448	430.512	565.408
2013	1 024 473	84 909	939.564	1.109.382

Kaynak: TÜİK Ülkelere Göre Dış Ticaret

Son yıllarda gelişen siyasi ilişkilere paralel olarak, Suriye ile ekonomik ilişkilerde de çok ciddi mesafe kat edilmişti. Ne yazık ki Arap Baharı neticesinde yaşanan iç savaş ve olaylara ek olarak, Türkiye'nin ve Suriye'nin farklı bakış açıları neticesinde bozulan siyasi barış beraberinde ekonomik sıkıntıları getirdi. Yukarıdaki tablo dikkatle incelendiğinde, 2010 yılında zirveyi görerek iki milyar dolar seviyesine kadar çıkan ihracatın, Arap Baharının başladığı 2011 yılında kısmen etkilenecek 1,6 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Yine aynı yıllarda, ithalatın da düşerek 330 milyon dolar sınırına gerilediği görülmektedir.

Suriye'de iç savaşın derinleştiği ve Türkiye ve Suriye'nin ilişkilerinin kopma noktasına geldiği 2012 yılında ise, ticaret dibe vurmuştur. İhracat, önceki yıla kıyasla dörtte

bire kadar gerileyerek 500 milyon doların altına inmiştir. İthalat rakamları ise, çok daha büyük bir düşüşle 67 milyon dolara gerilemiştir.

2013 yılı ise toparlanmanın etkilerini görmek mümkündür. Zira 2013'te ihracat, iki kattan fazla artarak bir milyon doların üzerinde gerçekleşmiştir. İthalata bakıldığında ise, küçük bir yükselişin olduğunu söylemek mümkündür.

Neticede Türkiye dış ticaretinin, Suriye iç savaşından ciddi oranda etkilendiğini söylemek mümkündür. Suriye'deki iç savaşın hala bitmemiş olması ise, ikili ticaret önünde hala zorlu bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

3.5. Arap Baharı'nın Türkiye Petrol Piyasasına Etkisi

Enerji sektörü, ülkelerin kalkınma politikaları içerisinde hayati önem taşıyan stratejik bir alan niteliğindedir. Dünya genelinde ve ülkemizde sosyal ve ekonomik kalkınmanın en temel girdisi olan enerjiye, gün geçtikçe daha fazla gereksinim duyulmaktadır. Sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma için, kesintisiz enerji kaynağı gereklidir.⁹³

Artan petrol fiyatlarının ülkelere etkileri şu şekilde sıralanabilir; Petrol fiyatlarının artması vergi gelirinin düşmesini ve bütçe açığının artmasını netice vermekte, bu gelişmeler faiz oranlarını artırmakta ve kısa süreli işsizliklere neden olmaktadır.

Yine elektriğini ithal petrol ve doğalgazdan karşılayan ülkelerde, elektrik fiyatları çok duyarlı bir çizgi izlemektedir. Enerji girdisi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en büyük girdi kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle Türkiye gibi petrol ihtiyacının % 92'sini, doğalgaz ihtiyacının ise % 98'ini ithalatla karşılayan bir ülke için, durumun ciddiyetini anlamak zor olmayacaktır. Türkiye'nin genel enerjide ise dışa bağımlılık oranı, % 72 gibi yüksek seviyede seyretmektedir.⁹⁴

Türkiye'de sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışına bağlı olarak enerji tüketimi, zaman içerisinde artış göstermiştir. Özellikle son on yılda yakalanan hızlı büyüme ivmesi ile

---

⁹³YAYLALI M, Lebe F. *İthal Ham Petrol Fiyatlarının Makroekonomik Aktiviteler Üzerindeki Etkisi*, **Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi**, cilt: 32, s: 43-68, 2012, <http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2012-1/3yaylali-lebe.pdf>

⁹⁴ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, E.T. :05.10.2014 <http://www2.enerji.gov.tr/tr-TR/Anasayfa#>

enerji ihtiyacı da ciddi artış göstermiştir. Türkiye'nin enerji ithalatı, son 10 yıl içinde 6,5 kat artış göstermiştir.⁹⁵

Genelde enerji, özelde ise petrol, dış etkenlerden etkilenmeye çok açıktır. Spekülatif bile olsa birçok olayın petrol fiyatlarını yükselttiğini görmekteyiz. Bunun en büyük sebebi, arz talep dengesini bozacağı endişesidir. Bu bilgi göz önünde bulundurulduğunda doğal olarak 2010 dan beri hareketli olan Orta Doğunun dünya petrol rezervinin 102 milyar ton ile %57 sine sahip olduğu düşünüldüğünde, petrol fiyatları için endişe etmek yerinde olacaktır. Ve nitekim fiyatlar yükselmiştir.⁹⁶

Tablo 29: Türkiye Petrol Tüketimi

TÜRKİYE PETROL VE PETROL ÜRÜNLERİ İTHALATI		
Yıllar	Miktar (Milyon ton)	Değer(Milyon Dolar)
2003	30,5	6.063
2004	30,8	7.845
2005	30,9	11.427
2006	32,7	14.718
2007	33,5	16.837
2008	31,9	22.850
2009	31,6	14.258
2010	30,2	17.265
2011	32	18.176
2012	30,5	25.193

Kaynak: TPAO

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Türkiye'nin son dönemde doğalgaza yönelmesi dolayısıyla bu on yıllık süreçte petrol ithalatında miktar çok değişmemesine rağmen, fatura her sene yükselmiş, Arap Baharı'nın etkisiyle 2012'de aynı miktara rekor ödeme yapılmıştır.

⁹⁵Elektrik Üreticileri Derneği, *Enerjide İthalat Faturası*, E.T. :15.03.2014
<http://www.eud.org.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7A2395174CFB32E12AE88F745E500DEF>

⁹⁶ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Türkiye'de petrol üretimi* E.T. :11.10.2013
<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=petrol&bn=222&hn=&nm=384&id=40693>

Tablo 30: İthal Enerjinin Türkiye'ye Faturası

TÜRKİYE'NİN 10 YILLIK ENERJİ İTHALATI					
YILLAR	ENERJİ İTHALATI (MİLYON DOLAR)	TOPLAM İTHALAT (MİLYON DOLAR)	ENERJİNİN PAYI (%)	DIŞ TİCARET AÇIĞI MİLYON DOLAR	ENERJİNİN PAYI (%)
2003	11.574	69.339	16,7	22.086	52,4
2004	14.407	97.539	14,8	34.372	41,9
2005	21.254	116.774	18,2	43.297	49,0
2006	28.858	139.576	20,7	54.041	53,4
2007	33.882	170.062	19,9	62.790	53,9
2008	48.281	201.963	23,9	69.936	69,0
2009	29.905	140.928	21,2	38.785	77,1
2010	38.497	185.544	20,7	71.661	53,7
2011	54.116	240.881	22,5	105.934	51,0
2012	62.000	234.000	26,5	92.000	67,3
2013	55.900	251.650	22,2	99.800	56,01

Kaynak: Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Dünyada Ve Türkiye'de Enerji Görünümü, http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Dunyada_ve_Turkiyede_Enerji_Gorunumu.pdf

Türkiye'de son 10 yıldaki gelişimine paralel olarak enerji ihtiyacı ve ithalatı artmıştır. Buna paralel olarak da ödediği fatura da artmış. Fakat yıllar itibariyle yükselme eğiliminde olan enerji faturası, Arap Baharının yaşandığı yıllarda rekor düzeye çıkmıştır. 2011'de 54 milyar dolarla dış ticaret açığının %51'ini oluşturan enerji ithali, 2012'de 62 milyar dolara çıkararak rekor seviyeye ulaşmıştır. Yine bu yıl ki enerji faturası, dış ticaret açığının % 62'sine denk gelmiştir. 2013'te düşüşe geçmekle beraber pek de az olmayan bir rakamla, 55 milyar dolarla, dış ticaret için en ağır yükü oluşturmuştur.

3.6. Arap Baharı'nı Yaşayan Ükelere Komşu İllerde Dış Ticaretin Durumu

Sınır illerinin özellikle de Gaziantep ve Hatay'ın dış ticaret hacimleri dikkate alındığında, bunun hem bölge hem Türkiye için önemi kuşkusuz büyüktür. Arap Baharı gibi dünya ekonomisine etki eden bir olayın sınır illerimizi teğet geçmesi, elbette ki beklenemezdi ve nitekim de öyle oldu. Bölge illeri, bu olaydan olumsuz etkilendi.

Tablo 31: Suriye Irak Sınırında Bulunan Illerin İhracat Rakamları(Bin Dolar)

Yıllar	G.antep	Hatay	Mardin	Ş.urfa	Şırnak	Kilis
2005	1 652 554	745 358	171 436	32 392	250 740	4 496
2006	1 857 722	933 919	191 294	45 922	210 283	7 968
2007	2 447 656	1 199 654	317 444	86 388	265 202	12 865
2008	3 237 061	1 762 181	434 210	147 445	382 885	23 907
2009	2 952 993	1 417 802	549 972	128 893	607 255	16 456
2010	3 518 434	1 698 405	564 205	173 079	625 402	23 320
2011	4 759 952	2 050 555	804 233	148 312	910 482	30 546
2012	5 579 875	2 039 566	948 394	109 818	1 018 062	11 671
2013	6 515 194	2 097 846	1 074 721	215 028	1 071 130	25 974

Kaynak: Tük İllere Göre İhracat

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, ihracatta Gaziantep ve Hatay'ın liderliği göze çarpmaktadır. Burada Arap Baharı'nın başladığı 2011'de, mezkur altı ilden sadece Şanlıurfa'nın toplam ihracatında bir düşüş gözlenmektedir. 2012 yılına bakıldığında ise, Hatay, Şanlıurfa ve Kilis'te küçük düşüşler gözlenmektedir. 2013 yılına gelindiğinde ise, düşüş olmamakla beraber çok önemli bir yükseliş de yaşanmamıştır.

Bu tablo, önceki yılların Arap Baharı yıllarına kıyaslanması noktasından incelendiğinde önceki yıllardaki yükselişin yerini, son yıllarda bir durgunluk dönemi aldığını söylemek yerinde bir tesbit olur. Bu tesbitle Arap Baharı'nın Türkiye'nin sınır illerinde, ihracat artış hızını yavaşlattığını söyleyebiliriz.

Tablo 32: Suriye Irak Sınırında Bulunan Illerin İthalat Rakamları(bin dolar)

Yıllar	g.antep	Hatay	Mardin	Ş.urfa	Şırnak	Kilis
2005	1 686 155	1 091 555	30 340	114 511	10 819	11 434
2006	1 846 300	1 714 385	54 329	149 177	15 332	15 807
2007	2 269 084	2 485 294	71 182	194 932	95 469	35 009
2008	2 793 357	3 344 522	69 202	225 761	17 975	34 403
2009	2 128 417	2 718 461	59 619	195 541	7 214	25 840
2010	3 430 558	3 131 655	93 013	247 504	9 493	49 700
2011	4 723 312	4 594 570	134 443	288 954	9 835	42 423
2012	5 053 993	4 420 192	151 983	202 967	40 733	16 539
2013	5 608 041	3 904 332	152 445	218 626	130 645	24 736

Kaynak: Tük İllere Göre İthalat

Yukarıdaki tabloda, altı ilin de ithalat rakamlarının seneler itibariyle sürekli bir yükseliş eğiliminde olduğu görülmektedir. Fakat burada Gaziantep ve Hatay, en yüksek ithalat rakamları ile dikkati çekmektedir.

Arap Baharının yaşandığı 2011 yılında mezkur illerin toplam ithalatlarında çok fazla bir düşüş gözlenmezken, sadece Kilis'in ithalatında bir miktar düşüş gözlenmiştir. 2012 yılı izlendiğinde Hatay, Şanlıurfa ve Kilis'in düşüşte olduğu gözlenmektedir. 2013 yılına gelindiğinde sadece Hatay'ın düşüşte olduğu gözlenmekle beraber, Şırnak hariç diğer illerde kayda değer bir artışın olmadığı görülmektedir.

3.6.1. Arap Baharı'nın Gaziantep'in Dış Ticaretine Etkisi

Tablo 30 ve 31'e bakıldığında bölge dış ticaretinde Gaziantep, büyük farkla lider görülmektedir. Gaziantep 1.270 ihracatçı firma, 172 ülkeye ihracat, Türkiye'nin ilk 1.000 ihracatçı firması arasında 67 Gaziantepli firma, İSO 1.000 içinde 57 Gaziantepli firma ile Türkiye'nin en fazla ihracat yapan illeri arasında altıncı sırada bulunmaktadır. Makine halısı, fıstık, plastik poşet ve iplik (akrilik, sentetik, polyester, pp) üretiminde Türkiye lideri konumundadır. 2013 yılında 6,5 milyar dolarlık ihracatıyla, Türkiye ihracatının %4,2'sini

gerçekleştirmiştir.⁹⁷ Arap Baharı kapsamında Gaziantep'in ekonomisini etkilemesi en doğal olan ülke, sınır komşusu olan Suriye olacaktır.

Arap Baharı, Gaziantep'ten Suriye'ye yapılan ihracatı olumsuz etkilemiştir. Bölge, 2011 yılında bir önceki yıla oranla %20 ihracat kaybına uğramıştır. İç savaş zaten Suriye'de hayatı olumsuz etkilemişken, buna bir de uluslararası arenada kurum ve devletlerin uyguladığı yaptırımlar eklenince hayat, Suriyeliler için sürdürülemez hale gelmiştir. İşten çıkarmalar çoğalmış, turizm sektörü durma noktasına gelmiş ve petrol üretimi düşerken petrol ürünlerinde ise kıtlık olmuştur. Bunun neticesinde petrol istasyonlarında uzun kuyruklar oluşmuştur.⁹⁸ Suriye'deki yaşananlar sadece Suriye'yi etkilemekle kalmamış, ciddi anlamda Gaziantep dış ticaretini de etkilemiştir. Sadece Suriye ile yapılan ticaretle sınırlı kalmamış, bölge ile yapılan ticaret de tehlikeye girmiştir. Zira Orta Doğu'ya ihracatta Suriye üzerinden yapılan tır taşımacılığı, büyük önem arz etmekteydi. Fakat Suriye'deki istikrarsız durum, karayolu taşımacılığını zora sokmaktadır. Ve bu durum Türkiye'de geçimini bundan sağlayan aileleri tehlikeye atmaktadır.

2010 yılında Gaziantep'in Suriye'ye olan ihracatı 117 milyon dolar iken, 2011 yılında bu rakam 96 milyon dolara gerilemiştir. Yine 2010 yılında Gaziantep'in Suriye'den olan ithalatı 69 milyon dolar iken, 2011 yılında 58 milyon dolara gerilemiştir. Neticede Gaziantep açısından durum iç açıcı değildir. Zira vizelerin karşılıklı olarak kaldırılmasıyla bir kaç senedir yaşanan bahar havası, yerini hala devam etmekte olan Suriye iç savaşı ile endişeye ve belirsizliklere bırakmıştır. Mevcud durumda ekonomik ve ticari ilişkiler yavaşlamış ve il genelinde ciddi ekonomik kayıplar yaşanmaktadır. Süreç uzadıkça Gaziantep'in ekonomik kayıplarının devam edeceği beklenmektedir.

3.6.2. Arap Baharı'nın Hatay Dış Ticaretine Etkisi

Türkiye ile Suriye arasındaki siyasi ilişkilerin zayıf olduğu dönemlerde dahi Hatay ile Suriye arasındaki ticari ilişkiler, bölge ekonomisi açısından önem arz etmiştir.

⁹⁷ Gaziantep Ticaret Odası, <http://www.gto.org.tr/Ekonomi-icerik-19.html>

⁹⁸ Hürriyet gazetesi, Ekonomi Haberleri, E.T. : 07.03.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/19347354.asp>

Tablo 33: Hatay'ın Suriye'ye Olan İhracatı

	2012	2011	2010
Ocak	4.784.608	7.512.980	10.369.045
Şubat	4.759.181	7.808.859	7.619.668
Mart	4.813.051	5.186.464	6.988.433
Nisan	5.504.694	6.136.822	3.748.946
Mayıs	5.599.372	4.510.198	3.316.851
Haziran	4.540.974	4.462.440	7.097.432
Temmuz	3.277.668	13.628.098	12.485.507
Ağustos	196.888	9.461.238	13.036.668
Eylül	1.740.509	8.067.133	7.653.216
Ekim	5.508.558	15.344.370	17.954.496
Kasım	7.569.185	10.070.933	13.159.212
Aralık	8.464.345	4.789.060	14.551.966
Toplam	56.759.033	96.978.595	117.981.440

Kaynak: Tim <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere, Arap Baharı başlamadan önceki dönemde 2010'da Hatay'dan Suriye'ye 118 milyon dolar olan ihracat rakamı, 2011 yılında 97 milyon dolara gerilemiştir. 2012 yılına gelindiğinde ise, 56 milyon dolara gerileyerek 2010'daki rakamın neredeyse yarısına inmiştir. Hatay bölgesi açısından bakıldığında ekonomik ilişkilerin Suriye krizinden bağımsız olarak, doğrudan iki devlet arasında alınan siyasi kararlardan daha fazla etkilendiği belirtilmektedir. Suriye'de iç çatışmalar 2012 yılı, 2013 yılı içerisinde sürmesine rağmen, bölgedeki ekonomik hareketliliğin sürdüğü görülmektedir. Ancak, 2012 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında sınır bölgesindeki ticari hareketlilik, durma noktasına gelmiştir.

Diğer yandan Türkiye ile Suriye arasında krizin tırmandığı 2012 yılının ilk 8 ayında gerçekleşen ihracat, daha önceki yıllarla karşılaştırıldığında ciddi bir düşüş göstermiştir. Hatay üzerinden Suriye'ye gerçekleştirilen ihracat 2010 yılında en yüksek değerine ulaştıktan sonra, Suriye'de yaşanan krize bağlı olarak düşüş göstermeye başlamıştır. İstatistikî bilgiler dikkate alındığında 2012 yılının Temmuz ayı sonrasında, Hatay üzerinden Suriye'ye yapılan doğrudan ve transit ihracatın minimum düzeye indiği görülmektedir. Bu konuda, Halep'teki

çatışmaların yoğunlaşmasının ve Cilvegözü sınır kapısında Türkiye Cumhuriyeti gerçek veya tüzel kişilerine ait 12 çekici aracın (TIR) yakılması etkili olmuştur. Bu bağlamda 2012 yılının Temmuz ayında Hatay'dan Suriye'ye gerçekleştirilen ihracat, 3.333.272 dolar olmuştur. Ağustos ayına gelindiğinde ise söz konusu ihracat, 196 bin dolara kadar gerileyerek son yılların en düşük rakamına ulaşmıştır. Oysa Haziran ayında bu rakam 4.559.990 dolar olmuştu. Mayıs ayında ise bahsi geçen rakam, 5.599.372 dolar olarak gerçekleşmiştir. Karşılaştırmalı olarak bakıldığında, 2011 yılının Ağustos ayında Suriye'ye gerçekleştirilen ihracatın 9.461 bin dolar olduğu görülmektedir. Kriz öncesi dönemi kapsayan 2010 yılının Ağustos ayında ise söz konusu rakam, 13.036 bin dolarla oldukça yüksek bir değere ulaşmıştır.

Tablo 34: Arap Baharı Döneminde Hatayın Suriye'ye Ihracatı

Suriye'ye ilk 3 ay ihracatı	Toplam (dolar)
Ocak-Mart 2013	34.179.532
Ocak-Mart 2012	14.356.840
Ocak-Mart 2011	20.508.303
Ocak-Mart 2010	24.977.146

Kaynak: Tük illere göre ihracat

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Hatay'dan Suriye'ye gerçekleşen ihracat, krizle birlikte gerilemeye başlamıştır. 2012 yılının Temmuz ayında Türkiye ile Suriye arasındaki sınırın fiili olarak kapatılması ile birlikte, Hatay bölgesi ekonomik açıdan olumsuz etkilenmiştir. Ancak 2012 yılının Ağustos ayında Hatay ili ile Suriye arasındaki ekonomik ilişkilerde yeniden bir canlanma olmuş ve Hatay'dan Suriye'ye yapılan ihracatta da bir yükseliş yaşanmaya başlamıştır. Bu kapsamda Hatay üzerinden gerçekleşen 2013 yılına ait ilk üç aylık ihracat rakamlarını değerlendirmeye almak uygun olacaktır.

Tablodan da anlaşıldığı üzere kriz öncesi dönemde Hatay'dan Suriye'ye yapılan ihracatın miktarı 20-25 milyon dolar arası olmasına karşın, 2013 yılının ilk üç ayında söz konusu rakamlar 34 milyon dolara çıkmıştır. Oysa krizin silahlı çatışmalara dönüştüğü 2012 yılının ilk üç ayında, ihracat rakamları 14 milyon dolara kadar gerilemiştir. Dolayısıyla krizin üçüncü yılında Hatay'dan Suriye'ye yapılan ihracatta bir artış yaşanmaya başladığı gözlenmektedir.

Bu hususların yanı sıra, Suriye'deki krizden veya iç çatışmalardan kaynaklanan ve doğrudan yerel ekonomiyi etkileyen farklı nitelikteki ekonomik hareketliliğin de, Hatay bölgesi ekonomisine sirayet ettiği saha çalışmalarında gözlemlenmiştir. Ulusal ve uluslararası yardım kuruluşlarının ağırlıklı olarak Hatay bölgesinde faaliyet yürütmelerinden kaynaklanan ekonomik bir hareketlilik, doğrudan Hatay ekonomisine dışarıdan bir nakit paranın girmesine yol açmıştır. Sığınmacı kampları için gerçekleşen satın almaların yanı sıra İHH, Kızılay, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Danish Refuge Council gibi ulusal ve uluslararası yardım kuruluşlarının kamp dışında yaşayanlara sağladığı destekler de, yerel ekonominin canlanmasına katkı sağlamıştır.

Ayrıca, mültecilerin de doğrudan yerel ekonominin canlanmasına katkı sağladığı tespit edilmiştir. Ucuz işgücü olarak çalışan sığınmacıların bir kısmının günlük 15 veya 20 TL'ye farklı iş kollarında istihdam edildiği, saha araştırmasıyla gözlemlenmiştir. Kriz öncesi dönemde Şanlıurfa ve diğer doğu illerinden Hatay'daki tarlalarda çalışmaya gelenlerin yerini, doğrudan Suriyeli mültecilerin aldığı ve daha düşük ücrete istihdam edildiklerini de belirtmek gerekir. Bu türden istihdam durumunun iç hukukumuzda uyarlı olarak yapılması önemlidir. Zira kaçak olarak çalıştırılan bu kişilere ilişkin doğabilecek sorunların hem hukuki hem de maddi boyutu bulunmaktadır. Bu konuda etkin denetimlerin sağlanmasında yarar vardır.

Yerel ekonominin canlanmasına yol açan bir diğer olgu da, Hatay-Suriye sınırının illegal ticaret açısından daha yoğun bir dönem yaşamasıdır. Özellikle muhaliflerin Suriye'deki savaşı sürdürmek için gerekli olan gıda ve tıbbi ürünler başta olmak üzere temel ihtiyaçlarını karşılama yönünde yarattıkları ekonomik değerlerin doğrudan yerel ekonomiyi etkilediği gözlenmiştir. Yerel esnaflarla gerçekleştirilen görüşmelerde krizin ilk önceleri bir tedirginlik yarattığı, ancak daha sonraları muhaliflerin de ekonomiyi canlandırıcı satın alımlar gerçekleştirmeleriyle birlikte, krizin kendine özgü bir ekonomik değer oluşturduğu vurgulanmıştır.

Hatay'daki ekonomik hareketlilik açısından bakıldığında, doğrudan kampların dışında yaşayanların yerel ekonomiye farklı açılardan bıraktıkları katkının bir ekonomik canlanmaya yol açtığı gözlenmiştir. Ev kiralarında yaşanan artış, doğrudan ailelerin aylık gelirlerine ek bir katkı yapmış, temel tüketim mallarının yerel ekonomiye olumlu yansımaları

olmuştur. Örneğin, Suriyeli mültecilerin ağırlıklı olarak yerleştiği sınır ilçelerinden Reyhanlı ve Altınözü'ünde ev kiralalarının 1000 TL ve üstüne çıkması yerel ev ekonomisine olumlu bir katkı sağlamıştır.

Diğer yandan Suriye'deki iç çatışmalardan dolayı Türkiye'ye çeşitli yollardan getirilen nakit paraların da yerel ekonomiyi canlandırdığı ifade edilmiştir. Yerel kaynaklara göre, Hatay'daki bankalarda Suriyelilere ait döviz mevduatının 2-2,5 milyar dolara ulaştığı ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra Suriye'deki iç çatışmadan dolayı Halep'in ticaret merkezi olma özelliğini kaybetmesine paralel olarak, Suriyeli iş adamlarının yatırımlarını Hatay bölgesine kaydıracağı ifade edilmektedir. Bu kapsamda 2009 öncesi dönemde 13 bin 300 olan aktif işyeri sayısının, 2012 yılı sonu itibariyle 19 bine ulaşması dikkat çekicidir. Kısa süre içerisinde aktif işyeri sayısında %41'lik bir artış yaşanması, Suriyelilerin de ilk etapta Hatay bölgesinde ticarete başladıklarına işaret etmektedir. Suriyeliler, yerel düzeyde restoran işletmeciliğinden büyük çaplı üretim yapan fabrikalara kadar geniş bir sektörde iş hayatına atılmış bulunmaktadır. Bu bağlamda, Hatay'ın farklı devletlere yönelik ticaretinin de Suriyeli iş adamlarının etkisiyle değişim geçirdiği ifade edilmektedir. Nitekim istatistikî tablolar da, saha araştırması sırasında ileri sürülen varsayımları destekler niteliktedir.⁹⁹

Sonuç olarak ekonomik açıdan bakıldığında, Suriye krizinin Hatay bölgesine hem olumlu hem de olumsuz etkileri görülmektedir. Özellikle ciddi bir araç filosuna sahip olan Hatay'ın taşımacılık sektörünün Suriye'deki karışıklıktan olumsuz etkilendiği, açık bir gerçektir.

---

⁹⁹ KAMURAN Reçber-Veyssel Ayhan, *Türkiye İle Suriye Arasındaki Krizin Hatay Bölgesi Üzerindeki Etkileri*, *Alternatif Politika*, Cilt 5, Sayı 3, 324- 340, Aralık 2013

3.6.3. Arap Baharı'nın güney doğu illerindeki taşımacılık sektörüne etkisi

Tablo 35: Hatay'ın Taşımacılık Ve Araç Sayısı

Cilvegözü Sınır Kapısı	Eşya taşımali ve eşya dolu taşımacılık, araç sayısı
Temmuz 2010	15.000
Temmuz 2011	15.000
Aralık 2011	7.980
Temmuz 2012	3.023
Ağustos 2012	30
Eylül 2012	184
Ekim 2012	4793
Aralık 2012	4364
Ocak 2013	4355
Şubat 2013	4557
Nisan 2013	4355
Mayıs 2013	4364

Kaynak : Kara Ulaştırma Genel Müdürlüğü, Sınır Geçiş İstatistikleri,
(<http://www.kugm.gov.tr/>)

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere, Hatay'ın Cilvegözü sınır kapısından Suriye ve Orta Doğu'da bulunan diğer Arap devletlerine geçiş yapan nakliye araçlarının sayısında, Suriye'deki iç çatışmalarla birlikte oldukça önemli sayılabilecek değişiklikler yaşanmıştır. Cilvegözü'nden Suriye'ye 2010 yılının Temmuz ayından itibaren eşya taşımali ve eşya dolu çıkış yapan araç sayısı yaklaşık 15 bin olmuştur. 2011 yılının Temmuz ayında da benzer rakamlara ulaşılmıştır. Ancak, Suriye'ye yönelik yaptırım kararlarının alındığı 2011 yılının Aralık ayında ise, söz konusu araç sayısında aniden %50 düşüş kaydedilmiştir. 2011 yılının Aralık ayında Hatay'da eşya taşımali çıkışlar 4,120 olurken eşya dolu araç çıkışı da 3,860 düşmüştür (<http://www.kugm.gov.tr/>). Araç sayılarındaki düşüş krize paralel olarak sürmüştü ve 2012 yılının Temmuz ayına gelindiğinde ise eşya taşımali çıkışlar da 1,592'e düşmüştür. Ancak, 20 Temmuz 2012 tarihinde Suriye sınırında ve ara bölgede Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetinde bulunan 12 çekicinin (TIR) yağmalanması ve yakılması ile sınırdan geçişler durma noktasına gelmiştir. Bu kapsamda 2012 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Cilvegözü sınır kapısından geçişler oldukça azalmıştır. Ekonomik etkilerin ortaya çıkmaya başlayacağı Ekim ayında ise, geçişler yeniden sınırlı

düzeyde açılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 2012 yılının Ekim ayında tekrar artış gösteren geçişlerin 2013 yılında da benzer rakamlarla sürmesi, söz konusu güzergâhta ve iş kolunda belli bir rahatlamanın yaşanmaya başladığına işaret etmektedir.¹⁰⁰

---

¹⁰⁰ Ulaştırma Bakanlığı, *Sınır Geçiş İstatistikleri*, 2012, 2013 <http://www.ubak.gov.tr/>

SONUÇ

Orta Doğu, Cumhuriyet'ten itibaren Türkiye'ye hem yakın hem pek çok uzak bir bölge olmuştur. Yakındır çünkü, coğrafi olarak doğu ve güneyimizi çevreleyen bir bölgedir. Yakındır çünkü, etnik olarak karışmış iki milletiz zira o topraklarda Türkler, Türkiye'de ise Araplar yaşamaktadır. Yakınız çünkü, Osmanlı bünyesinde yüzlerce yıllık ortak yaşamlarımız ve bu ortak yaşamlarımızın neticesinde gelen akrabalıklarımız var. Yakınız çünkü, ortak düşmanlarımız olan emperyalist batılılara karşı beraber savaştık, beraber öldük.

Fakat tüm bu yakınlıklara rağmen bir o kadar da uzağız. Çünkü Cumhuriyet'le birlikte belirlenen yeni ideoloji çerçevesinde, ya sırtımızı döndüğümüz ya da düşman olarak algıladığımız bir toplum oldular. Yüzümüzü batıya dönüp hemen hiç ortak özelliğimiz olmayan batılı ülkelerle ilişkileri artırmaya çalışırken, onca ortak özelliğimiz olan bu toprakları ve halkları unuttuk, unutmak istedik.

Türkiye, Arap Dünyası'na yönelik politikasında başa gelen hükümetlerin yapısına göre sürekli değişikliğe gitmiştir. Başta Adnan Menderes sonra ise Turgut Özal döneminde, Orta Doğu ile olan siyasi ve ticari ilişkiler artırılmıştır. Türkiye, Orta Doğu ile olan ilişkilerinde altın dönemini 2002 sonrası süreçte yaşamaya başlamıştır. Dönemin Başbakan Danışmanı olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koyduğu 'Komşularla Sıfır Sorun Politikası' bu iyimser tablonun temelini oluşturmaktadır. Diğer taraftan AK Parti'nin sergilediği İslamcı duruş, Arap Halklarına güven vermiştir.

Her şeyin yolunda gittiği siyasi ilişkilerin arttığı, Orta Doğu ile olan ekonomik ilişkilerin tarihin zirvesinde olduğu bu dönemde, Orta Doğu'da kişisel bir protesto gerçekleşti. Tunus'ta Muhammed Buazizi adında üniversite mezunu bir gencin, seyyar satıcılık yaptığı arabasına zabıtarlar tarafından el konması sonrası, yönetimi protesto için Valilik önünde kendini yaktı. Fakat gencin verdiği tepki, yalnızca bir seyyar arabası meselesi değildi. O, kendini ülkelerinde eksik olan insan haklarına çağrı yapmak için kendini yakmıştı. Ülkede had safada olan işsizliğe tepki için kendini yakmıştı. Ülkede yerleşen adam kayırmacı, rüşvetçi düzene karşı kendini yakmıştı. Ülke zenginliklerinin yönetim ve yandaşları tarafından tüketilirken halkın açlıkla mücadele etmesine tepki için kendini yakmıştı. Bu problemler tüm

halkın problemi olduğundan hızla karşılık bulmuştu. Buazzi ile aynı hissiyatı paylaşan binlerce Tunuslu, sokaklara dökülerek yönetimi protesto etti. Protestolar kısa zamanda çevre ülkelerde yankı buldu. Çünkü problemler ortaktı.

Arap Baharı'ndan doğrudan yada dolaylı olarak birçok ülke etkilenmiştir. Bu ülkeler; başta Tunus, Mısır, Libya, Suriye olmak üzere Cezayir, Lübnan, Ürdün, Sudan, Suudi Arabistan, Yemen, Fas, Bahreyn, Umman ve Moritanya'dır. Bununla birlikte yapılan protestoların bazıları ise, daha fazla insan haklarına kavuşmak için küçük çaplı olarak gerçekleşmiştir. Tunus, Mısır, Libya ise, kanlı çatışmalardan sonra değişimi gerçekleştirmiştir. Suriye ise, iç savaşa girmiş ve toplumun sosyal hayatını derinden etkileyen bu iç savaş hala son bulmamıştır.

Diğer taraftan mevcut ticari ilişkilerinden ve arz endişesi neticesinde yükselen petrol fiyatlarından dolayı bir çok ülke, Arap Baharı'dan etkilenmiştir. Bu da, Arap Baharı'nı küresel ölçekte bir olay haline getirmiştir.

Arap Baharı sonrası başta ABD olmak üzere büyük devletler, bölgeye yönelik politikalarını gözden geçirerek, yeni bir Orta Doğu politikası üretme gayreti içine girmişlerdir. Türkiye de, Orta Doğu'ya yönelik politikasını gözden geçirmektedir. Orta Doğu, eski otoriter rejimlerini yıkarak demokratikleşme yolunda ilerlemektedir. Orta Doğu ile ilişkiler de bu doğrultuda halka yayılmalıdır.

Orta Doğu'da yaşanan Arap Baharı'nın Türkiye'ye, hem siyasi hem de ekonomik zararları olmuştur. Özellikle isyanların en şiddetli yaşandığı Tunus, Mısır, Libya, Suriye'deki olayların neticesinde yaşanan değişimlerle Türkiye, bölgede hem yeni ortaklar kazanmış, hem de bir kısım ortaklarını yitirmiştir. Zira olayların hemen arkasından ülkelere verilen destekle Tunus, Libya ve Mısır, Orta Doğudaki yeni ortaklarımız olmuştur. Fakat ne yazık ki Mısır'da yaşanan darbe neticesinde, Mısır'la ilişkiler kopma noktasına gelmiş ve öyle de devam etmektedir. Suriye'de ise, Arap Baharı'nın üzerinden dört yıl geçmesine rağmen hala iç savaş bitmiş değildir. Türkiye'nin muhaliflere verdiği destekten dolayı, ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Bu noktada Türkiye, an itibariyle Arap Baharı öncesi dostu olan iki ülkeyi kaybetmiş durumdadır.

Diğer taraftan bu siyasi sonuçların ekonomiyi etkilemesi kaçınılmazdır. Zira ekonomik ilişkiler, başlangıçta da siyasi ilişkilerle artırılmıştı. Arap Baharı'nda 2011 yılı, bu ülkelerle yapılan ticarete kayıp yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap Baharı'nın başlangıcı olan bu yıl, ticari ilişkiler minimum düzeyde gerçekleşmiştir. Yine Arap Baharı'nın bölge ile olan ticari ilişkilerde yavaşlamayı getirmesi açısından olumsuz bir etkisi de söz konusudur.

Arap Baharı öncesi Tunus'la olan ilişkiler, karşılıklı artırılma çabaları içerisindeydi. Tunus'la olan ticaret hacminde, 2002 yılından itibaren Türkiye'den Tunus'a yapılan ihracatta, sürekli artış gözlenmektedir. Sadece 2009'da yaşanan küresel kriz döneminde, 133 milyon dolarlık bir düşüş görülmüştür. Arap Baharı'nda isyanların şiddetlendiği yıl olan 2011'de, Tunus'a yapılan ihracatta bir düşüş gözlenmemektedir. Aksine bir önceki yıla kıyasla yaklaşık 89 milyon dolarlık bir artış söz konusudur. Yine 2012 yılına gelindiğinde pek bir düşüşün yaşandığı söylenemez. 2013'te ise ihracatın yükselişe geçtiği görülmektedir. 2013 ihracatı, bir önceki yıla kıyasla yaklaşık 96 milyon dolarlık artışla kapanmıştır.

İthalatta ise, yine 2002'den itibaren sürekli bir yükseliş kendini göstermiştir. Burada da yine küresel krizin yaşandığı 2009 yılı, bu yükselişi durdurmuştur. Ardından yükselişe geçen ithalatı, 2011'de Arap Baharı etkilemiştir. 2010'da 280 milyon dolara ulaşan ithalat, 2011'de 250 milyon dolara gerilemiştir. Bu rakam 2012'de daha da düşerek 200 milyon doların altına inmiştir. 2013'te tekrar toparlanma sürecine giren ithal ticareti, seneyi 290 milyon dolar sınırında kapatmıştır. Fakat hala, ithalat rakamlarının en yüksek düzeyde olduğu 2008 rakamlarının gerisindedir.

Türkiye'nin Libya ile olan ilişkilerinde AK Parti Hükümeti dönemi, yükseliş dönemidir. 2002'den itibaren her sene, hem ihracatın hem ithalatın yükseldiği görülmekle beraber; Türkiye, Libya'ya karşı her sene net ihracatçı pozisyonunda olmuştur.

İhracat rakamları, 2008'de bir sıçrama yaparak bir milyar doların üzerine çıkmış ve Arap Baharına kadar iki milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Libya'ya yapılan ihracat, 2009 küresel krizinden de etkilenmemiştir. Fakat Arap Baharının ilk yılı ve Kaddafi'nin de öldürüldüğü yıl olan 2011'de ciddi bir düşüşle ihracat, 700 milyon dolara kadar gerilemiştir. Yeni rejimle kurulan samimi ilişkiler sayesinde hızla toparlanan ihracat; 2012'yi 2,1 milyar dolarla, 2013'ü ise 2,7 milyar dolarla kapatmıştır.

Libya'dan yapılan ithalatta ise, ihracata paralel olarak sürekli bir yükseliş yaşanmış. Fakat Arap Baharı'na gelindiğinde 2010 yılını 425 milyon dolar olarak gerçekleştiren ithalat, 139 milyon dolara gerilemiştir. İşlerin yoluna girmeye başladığı 2012 yılında ise, yükselişe geçerek eski seviyesine yakın bir rakama ulaşmıştır.

Mısır, Orta Doğu'nun en önemli aktörlerinden biridir. Türkiye'nin Mısır'la olan ilişkileri, Arap Baharı öncesi iyi sayılabilecek düzeydeydi. Hüsnü Mübarek'le dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın karşılıklı olarak ilişkilerin artması konusunda gayretleri, söz konusu idi. Arap Baharı ile birlikte Türkiye, ülkedeki demokratik dönüşüme destek veren ülkelerin başını çekmekteydi. Mısır'da yapılan ilk demokratik seçimleri, Müslüman Kardeşlerin adayı olan Muhammed Mursi'nin kazanması ile ilişkiler, altın dönemini yaşamıştır. Hatta Mursi, kendine model olarak AK Parti tarzı siyaseti benimsemişti. Fakat bir sene süren bu iyimser tablo, Mursi'nin askeri bir darbe neticesinde devrilmesi ve Türkiye'nin buna şiddetle karşı çıkması neticesinde kopma noktasına gelmiştir.

Türkiye'den Mısır'a gerçekleştirilen ihracat, küresel krizin de olduğu 2009 da dahil, her yıl yükselişte olmuştur. Yalnız 2010 yılında küçük bir düşüş söz konusudur. Arap Baharı döneminde de, yükselişin devam ettiği görülmektedir. Arap Baharı'nın ilk yılı olan 2011'de ihracatta, bir önceki yıla göre yaklaşık 550 milyon dolarlık bir artış gerçekleşmiştir. Mursi'nin başta olduğu 2012 yılında ise, neredeyse bir milyar dolarlık bir yükseliş yaşanarak tarihi bir rekor kırılmıştır. 2013 ise siyasi olayların etkisiyle düşüş yaşanan bir yıl olmuş ve önceki yıla göre yaklaşık 500 milyon dolarlık bir kayıpla 3,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Mısır'dan yapılan ithalat rakamları incelendiğinde ise, ihracat gibi her sene devam eden yükseliş görülmektedir. İthalat rakamlarının Arap Baharı'ndan etkilenmediği görülmektedir.

Türkiye'nin Mısır'la olan dış ticaretinin Arap Baharı'ndan ziyade, Mısır'da gerçekleşen darbeden etkileneceğini söylemek yerinde bir tesbit olur. Zira darbe ile gerilen ilişkiler, Türkiye'nin bunun bir darbe olduğunu her yerde dile getirmesiyle birlikte, iyileşme umudu göstermemektedir.

Suriye ise, ilişkilerde en vahim tabloyu gözler önüne sermektedir. Arap Baharı öncesi ortak bakanlar toplantısı gerçekleştirecek kadar iyileşen ve vizelerin kaldırıldığı

günlerden, savaş ihtimallerinin konuşulduğu günlere gelinmiştir. Beşşar Esad'ın Suriye'de yaptığı katliamları bir an önce bitirmesini ve halkın isteklerine kulak vermesini isteyen Türkiye, bu çağrılarına olumlu cevaplar alamamıştır. Gerilen bu siyasi atmosfer, ekonomiyi de etkilemiştir. Arap Baharı neticesinde yaşanan iç savaş ve olaylara Türkiye'nin ve Suriye'nin farklı bakış açıları neticesinde bozulan siyasi barış, ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirdi. Yukarıdaki tablo dikkatle incelendiğinde, 2010 yılında zirveyi görerek 2 milyar dolar seviyesine kadar çıkan ihracat, Arap Baharı'nın başladığı 2011 yılında kısmen etkilenerek 1,6 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Yine aynı yıllarda ithalatın da düşerek, 330 milyon dolar sınırına gerilediği görülmektedir.

Suriye'de iç savaşın derinleştiği ve Türkiye-Suriye'nin ilişkilerinin kopma noktasına geldiği 2012 yılında ise, ticaret dibe vurmuştur. İhracat, önceki yıla kıyasla dörtte bire kadar gerileyerek 500 milyon doların altına inmiştir. İthalat rakamları ise, çok daha büyük bir düşüşle 67 milyon dolara gerilemiştir.

2013 yılında ise toparlanmanın etkilerini görmek mümkündür. Zira 2013'te ihracat, iki kattan fazla artarak bir milyon doların üzerinde gerçekleşmiştir. Suriye'deki iç savaşın hala bitmemiş olması ise, ikili ticaret önünde hala zorlu bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Arap Baharı'nın Türkiye açısından belki de en büyük etkisi, 100 doların üstüne çıkan petrol fiyatları ile ekonomiyi vurması ve cari açığı artırması olmuştur. Türkiye'de son 10 yıldaki gelişimeye paralel olarak enerji ihtiyacı ve ithalatı artmıştır. Buna paralel olarak da ödediği fatura da artmış. Fakat yıllar itibariyle yükselme eğiliminde olan enerji faturası, Arap Baharının yaşandığı yıllarda rekor düzeye çıkmıştır. 2011'de 54 milyar dolarla dış ticaret açığının %51'ini oluşturan enerji ithali, 2012'de 62 milyar dolara çıkarak rekor seviyeye ulaşmıştır. Yine bu yıl ki enerji faturası, dış ticaret açığının % 62'sine denk gelmiştir. 2013'te düşüşe geçmekle beraber, pek de az olmayan bir rakamla, 55 milyar dolarla dış ticaret için ağır bir yük oluşturmuştur. Zira bu fiyat artışı, Türkiyenin büyüme hızını olumsuz etkilemiştir.

Suriye'de yaşanan iç savaş sonrası, sınır illeri başta olmak üzere Türkiye'nin tümüne göç eden Suriye'li vatandaşların adaptasyonunun kolay olmadığı ve bazı sorunların yaşandığı

bilinmektedir. Diğer taraftan ülkeye gelen göçmenlerin, ciddi bir maddi yük oluşturduğu da bir gerçektir.

Türkiye, Orta Doğu'da üstlendiği müteahhitlik işlerinden ciddi gelir elde etmektedir. Arap Baharı sürecinde meydana gelen güvensiz ortam neticesinde, ülkeden ülkeye değişmekle beraber, şirketler işlerine en az bir sene ara vererek işçilerini Türkiye'ye getirmişlerdir. Bu ise başta Libya olmak üzere, Türkiye'nin ciddi gelir kaynaklarından birinde bir senelik kayıp demektir.

Arap Baharı'nın diğer bir etkisi ise taşımacılık sektörüne olmuştur. Hatay'ın Cilvegözü sınır kapısından Suriye ve Orta Doğu'da bulunan diğer Arap Devletlerine geçiş yapan nakliye araçlarının sayısında, Suriye'deki iç çatışmalarla birlikte oldukça önemli sayılabilecek değişiklikler yaşanmıştır. Cilvegözü'nden Suriye'ye 2010 yılının Temmuz ayından itibaren eşya taşımaları ve eşya dolu çıkış yapan araç sayısı yaklaşık 15 bin olmuştur. 2011 yılının Temmuz ayında da benzer rakamlara ulaşılmıştır. Ancak Suriye'ye yönelik yaptırım kararlarının alındığı 2011 yılının Aralık ayında ise, söz konusu araç sayısında aniden %50 düşüş kaydedilmiştir. 2011 yılının Aralık ayında Hatay'da eşya taşımaları çıkışlar 4,120 olurken, eşya dolu araç çıkışı da 3,860'a düşmüştür. Araç sayılarındaki düşüş, krize paralel olarak sürmüş ve 2012 yılının Temmuz ayına gelindiğinde ise eşya taşımaları çıkışlar 1,611'e gerilerken, eşya taşımaları çıkışlar da 1,592'e düşmüştür.

Ülkemiz açısından Arap Baharı'nın sonuçları, iyi analiz edilerek dezavantajlarının en aza indirgenmesi ve avantajlarının belirlenmesi gereklidir.

Osmanlı'dan beri sıkı bağlarla bağlı olduğumuz bölge ülkelerine karşı samimi ve sorunlarına sahip çıkan bir duruş, Türkiye açısından olumlu neticeler verecektir.

Bölge sorunlarını uluslararası arenada dile getirmek, bölgenin Türkiye'ye olan sempatisini artıracak gibi, bölge sorunlarının çözülmesi halinde Türkiye için her zaman arzu edilen güvenli bir çevre oluşacaktır. Bu da Türkiye'nin AB sürecini hızlandıracaktır.

İlişkilerin bozulduğu ülkeler için çözümler üreterek gerek lehimize çevirmek, gerekse o ülke ile ticaret yapan firmalarımızın maduriyetlerini kısa zamanda gidermek anlamına gelecektir.

Suriye'den gelen göç dalgası neticesinde oluşan olumsuzlukları gidermek için Antep ve Hatay'daki esnaflar için bir destek ve danışma birimi kurulması, olaylardan dolayı yaşadıkları olumsuz etkileri azaltacaktır.

Ülkemizde bulunan Suriyelilerin durumlarını düzenlemek ve onlara meslek edinecekleri kursların verilmesi ile onları, ekonomi için bir yük değil, bir kazanç haline getirecektir.

Suriyelilerin okuyabileceği Türk-Arap okulları ile Türkçe öğretiminin sağlanması da gerekmektedir.

Suriye'nin, sorunların bitiminde Arap Dünyası'nda Türkiye'nin en büyük destekçisi olacağını ve Orta Doğu'ya girişte en önemli kapı olabileceğini düşünülmelidir.

Son dönemde giderek artan ticari ilişkileri ile ağırlığını ortaya koyan Orta Doğu ülkelerinin öneminin farkında olmak ve bölgeye özel ihracat politikaları üretmek, Türkiye'nin çıkarına olacaktır.

Müteahhitlerimizin benzer olaylardan etkilenmemeleri adına, Avrupa ve Asya gibi daha sakin bölgelerden de iş alarak risklerini azaltması faydalı olacaktır.

Diğer taraftan Türkiye'nin, kendi yeraltı kaynaklarını tam anlamıyla kullanarak ve alternatif enerji kaynakları kullanarak, enerjiden gelen riskleri en aza indirmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak Arap Baharı, Orta Doğu'daki bildikleri değiştirmektedir. Türkiye, bölgenin yeniden yapılanmasında bir an önce aktif bir rol alarak, Arap Baharı'dan gelen zararları telafi edecek kazanımlar sağlamalıdır. Aksi takdirde bölge emperyalist güçlerin eliyle şekillenecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar :

- BAL, İ. , **Türk Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul,(2001)
- ÇAKMAK Hüseyin, **Türkiye'nin Coğrafi Yakınlığa Bağlı Dış Ticareti Ve Büyüme Üzerindeki Etkisi** (1980-2011) (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum, 2014
- DEĞER, M. Emin, **Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke Ya da Oltadaki Balık Türkiye**, Çınar Araştırma Yayınları, İstanbul, 1994
- EKİNCİ, A. C, LAÇİNER, S (2011) **11 Eylül Sonrası Orta Doğu**, Usak Yayınları, Ankara
- EŞİYOK, B. Ali, **İktisadi Dönemler İtibariyle Kalkınma (1923-2004)**, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 2006
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Ekonomi Sözlüğü**, 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993
- KAMBUR, Tuğçe Elif, (2012), “**2002’den Arap Baharına Türkiye Suriye İlişkileri**”, *Arap Baharı ve Suriye*, Ed. Adıbelli Barış, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul
- KÖYLÜ, Murat, Serdaroğlu Rıfat, Uçar Zahide, Bulut Levent, (2012) “**Darağacı (BOP) Türkiye-İran-Suriye**”, Bilim+Gönül Yayınları, İstanbul
- KÜÇÜKKALAY, A. Mesud, **İktisadi Düşünce Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul: Beta yayınları, 2011
- LAÇİNER Sedat, **Orta Doğu Diye Bir Yer Var mı? , Tartışma Platformu**, Usak Analiz, www.usak.org.tr/.../GYI6FMajJQzAE2kA4O5bQUNkO77VJu.pdf
- Lisa Anderson, “**Democracy in the Arab World: A Critique of the Political Culture Approach**”, Rex Brymen (et al) (der.) *Political Liberalization and Democratization in the Arab World Theoretical perspective*, Boulder: Lynee Rienner, 1995
- Michael Ross, “**Does Oil Hinder Democracy**”, *World Politics*, 2001, ss.325---61; Terry Lyn Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Boom and Petro---States*, Berkeley: University of California, 1997
- TABAKOĞLU, Ahmet, **İslam İktisadına Giriş**, 2. baskı, İstanbul: Dergâh yayınları, 2007
- TURAN, Ömer, **Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu**, Step Ajans Yayınları, İstanbul, 2002

Sürelî Yayınlar

ACAR, Fatih, **Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)**, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt 1, sayı 2, Ekim-Aralık 2013

ALFRED Stepan ve Graeme B. Robertson, “An ‘Arab’ More Than an ‘Muslim’ Democracy Gap”, *Journal Of Democracy* 14, 2003

AKGÜN, M., PERÇİNOĞLU G. ve GÜNDOĞAR, Ş. S. (2009) **Orta Doğu’da Türkiye Algısı 2009**, TESEV Yayınları, İstanbul

AKGÜN Mensur, Gündoğar Şenyücel Sabiha, **Mısır Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru**, Tesev(Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı), İstanbul, Ocak 2014

BABALOLA, S., J., “Exports, Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Empirical Application for Nigeria” [**İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme: Nijerya İçin Bir Ampirik Uygulama**], *International Journal of Economics and Finance*, 4(4), 2012, E.t.: 2 Temmuz 2012, <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijef/article/view/15916/10678>

DAVUTOĞLU, A. (2008) “**Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assesmen of 2007**”, *Insight Turkey*, Volume: 10, Number: 1.

DURAN, H. (2008) “**Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Dış politika Anlayışı ve İlkeleri**, Editör: BIYIKLI, Mustafa, *Türk Dış Politikası -Cumhuriyet Dönemi-* Cilt:1, Bilimevi

Dönüşümünün Etkisi”, *İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi - Yönetim Dergisi*, sayı: 49, 2004, E.t. : 06 Mart 2012

EROL, M. S. (2007) “**11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve “Dört Tarz-ı Siyaset”**”, *Akademik Bakış*, Cilt:1, Sayı:1, Ankara

IHLAMUR Suna Gülfer, **Türkiye’nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası**, *Orta Doğu Analiz*, Mart-Nisan Cilt: 6 Sayı: 61

KAMURAN Reçber-Veyssel Ayhan, **Türkiye İle Suriye Arasındaki Krizin Hatay Bölgesi Üzerindeki Etkileri**, *Alternatif Politika*, Cilt 5, Sayı 3, 324- 340, Aralık 2013

KHASHAN, Hial. “**The View from Syria and Lebanon.**” *Middle East Quarterly* 18,no. 3, 2011

KONUR Alp Koçak, Mısır: **Demokratikleşme Yolunda İki Adım İleri Bir Adım Geri**, *Yasama Dergisi*, Sayı:23, Ankara, 2013

LARRY Diamond, “**Why are there no Arab democracies**”, *Journal of Democracy*, 21(1), 2010

- OĞUZLU, Tarık, “**Middle Easternization of Turkey’s Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?**” *Turkish Studies*, Cilt 9, Sayı 1, 2008
- OĞUZLU, Komşularla Sıfır Sorun Politikası: **Kavramsal Bir Analiz**, *Orta Doğu Analiz*, Haziran 2012 - Cilt: 4 - Sayı: 42
- OĞUZLU, Türk Dış Politikasında **Orta Doğu’nun Dayanılmaz Ağırlığı**, *Orta Doğu Analiz*, Eylül, 2012, cilt: 4, sayı: 45
- SADIKİ Larbi, **Rethinking Arab Democratization: Elections without Democracy**, Oxford: *Oxford University Press*, Şubat 2009
- SEYMUR, A. , “**İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eştümleşme ve Panel Nedensellik Analizleri**”, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 2011, E. T. : 07 Mart 2012,
<http://www.onlinedergi.com/eab/arsiv/arsivDetay.aspx?yil=2011&periyot=2>
- SÜER, Berna. “**Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi.**” *Akademik ORTA DOĞU*, 2012
- ULUTAŞ, Ufuk, Furkan Torlak, **Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi**, *Seta Analiz*, Cilt: 46, Kasım 2011
- YAYLALI M, Lebe F. **İthal Ham Petrol Fiyatlarının Makroekonomik Aktiviteler Üzerindeki Etkisi**, *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, cilt: 32, 2012
- YILMAZER, M. , “**Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme ilişkisi: Türkiye**, *Celal Bayar Üniversitesi, sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 8, Sayı: 1

İnternet adresleri

- AKPINAR A. Tolga, **Türkiye’de Ekonomik Krizler**, Sinestezi E Dergi,
<http://sinestezi.wordpress.com/2009/02/03/turkiye-de-ekonomik-krizler-1946-1954-ve-1958-krizi/>
- ATİK, H., “**Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz**”, *Ankara Üniversitesi SBFDEĞİSİ*, 61(2), 2006, E.t.: 25 Şubat 2012, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/441/4934.pdf>
- AYAŞ, N., Çeştepe, H., “**Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türk İmalat Sanayi Örneği**”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 2010, E.T. : 17 Mart 2012, <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2010-2-13.pdf>
- AYHAN, Veysel-AYHAN, Algan Nazlı, IMPR, **Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu**, *Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi*, E.T. :19.10.2014 <http://www.impr.org.tr/>
- AYHAN Veysel, **Tunus Kurucu Meclis Seçim Sonuçları: Bir Devrimin Ardından Kazananlar ve Kaybedenler**, *Dış Politika Analizleri*, Orsam, E.T. :25.12.2014 <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2819>
- Amnesty **International Yearbook** 010, Tunisia, E. T: 5 Kasım 2011 <http://www.amnesty.org/en/region/tunisia/report-2010>
- Bloomberg **Haberler**, E.T. :19.11.2014 , <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1212907-turkiyeden-misira-2-milyar-dolar>
- BOLAT, D. (2012) “**Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının Genel Çizgisi ve Bu Politikada Etkili Olan Faktörler**”, *E.T. : 18.08.2014* <http://akademikmakalem.com/2012/01/27/turkiyenin-orta-dogu-politikasinin-genel-cizgisi-ve-bu-politikada-etkili-olan-faktorler/>
- BULUT, Yiğit, (2011), **Türkiye’nin Ne Yaptığını Libya’da Çok Daha İyi Anladım**, *Habertürk*, 18 Eylül 2011 Pazar, E.T. :30.12.2014 <http://www.haberturk.com/yazarlar/yigit-bulut/670615-turkiyenin-ne-yaptigini-libyada-cok-daha-iyi-anladim>
- CIA **The World Factbook** <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html>
- CNN TÜRK, HABERLER, **Türkiye Suriye Arasında Vizeler Kalktı**, www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804_0/index.html27.07.2012
- Coğrafya Gen, **Tunus**, E.T. : 22.05.2014 <http://www.cogرافya.gen.tr/siyasi/devletler/tunus.htm>

Christopher Walker And Vanessa Tucker **For Freedom House**

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=694>

Dünya Bankası, E.T. :23.01.2015, <http://data.worldbank.org/topic/economy-and-growth>

Dünya Bankası, **Ülkeler Raporu, Mısır**, <http://www.worldbank.org/en/country/egypt>

Dünya Bankası **Ülke verileri**, E.T. : 05.02.2015

http://data.worldbank.org/country/tunisia#cp_wdi

Deviren, N. V., “**Yeni Dış Ticaret Teorileri**”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl 7, Sayı 81, 2004, E.t.: 5 Ağustos 2012, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm>

EĞİLMEZ Mahfi, **Türkiye Ekonomisi Göstergeleri**, E.T. : 08.09.2014

<http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/turkiye-ekonomisi-gostergeleri-ve-ideal.html>

Elektrik Üreticileri Derneği, **Enerjide İthalat Faturası**, E.T. :15.03.2014

<http://www.eud.org.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7A2395174CFB32E12AE88F745E500DEF>

Ekovitrin Haber, **Türkiye’den Mısır’a 1 Milyar Dolar Kredi**, E.T. :03.07.2014

<http://www.ekovitrin.com/guncel/turkiyeden-misira-1-milyar-dolar-kredi-h33057.html>

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, E.T. :05.10.2014, <http://www2.enerji.gov.tr/tr-TR/Anasayfa#>

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Türkiye’de petrol üretimi** E.T. :11.10.2013

<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=petrol&bn=222&hn=&nm=384&id=40693>

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Dünyada ve Türkiye’de Enerji Görünümü**, E.T. :20.12.2014

http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Dunyada_ve_Turkiyede_Enerji_Gorunumu.pdf

Gaziantep Ticaret Odası, <http://www.gto.org.tr/Ekonomi-icerik-19.html>

GÖZEN, R. (2007) “**Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri**, *Çukurova Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, E.T. : 10.10.2014

http://strateji.cukurova.edu.tr/ORTA_DOGU/04.htm

Hürriyet gazetesi, **Ekonomi Haberleri**, E.T. : 07.03.2014,

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/19347354.asp>

IMF (Seçilen Ülkeler ve Konular İçin Rapor)

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/index.aspx>

KARATAŞ, M., Bekmez, S., “**Türkiye’nin İktisadi Gelişmesinin Dış Ticaret ve Teknolojik İlerleme Açısından Değerlendirilmesi**”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*,

- 12(2), 2005, s. 105-106, E.t. : 3 Mayıs 2012,
<http://www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/2005-2.htm>
- Kara Ulaştırma Genel Müdürlüğü, **Sınır Geçiş İstatistikleri**, E.T. : 19.01.2015
<http://www.kugm.gov.tr/>
- MSXLABS, ticaret nedir, E.T. : 24.08.2014 <http://www.msxlabs.org/forum/ekonomi/321614-ticaret-nedir.html>
- Nüve Forum, **Ekonomi tarihi hakkında 1980'den Günümüze Türkiye'de Enflasyon Serüveni ile ilgili bilgiler**, <http://www.nuveforum.net/789-ekonomi-tarihi/19462-1980-den-gunumuzeturkiye-enflasyon-seruveni/> E.T. :02.02.2015
- ÖZTÜRK Salih, **Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin Gsmh, Dış Ticaret Ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi**, *Mevzuat Dergisi*, E.T. :15.01.2015,
<http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>
- ÖZCAN, D. (2011) “**Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası**”
E.T. :13.04.2014
http://www.tasam.org/trTR/Icerik/2357/soguk_savas_sonrasi_donemde_turkiyenin_orta_dogu_politikasi
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, **Türkiye’de Özelleştirme**, (10 aralık 2014)
<http://www.oib.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>
- Tekfen İnşaat, **Al Kufra-Tazerbo Su İletim Sistemi Projesi Hayata Geçiyor**, E.T. :21.01.2015, <http://www.tekfeninsaat.com/TR/haber/article2.html>
- TİM, **2023 İhracat Stratejisi Kitabı**, E.T. : 22.02.2015
<http://www.tim.org.tr/files/downloads/2023/tim%202023%20ihracat%20stratejisi%20raporu.pdf>
- Tim, İhracat Rakamları, E.T. : 23.02.2015, <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>
- TOGAY, Zeynep, (2010), “**Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri**, *Orsam, E.T.* :20.06.2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=793>
- Sabah Gazetesi, Foto Haber, E.T. : 18.09.2014
<http://www.sabah.com.tr/fotohaber/ekonomi/turkiyede-ekonomik-krizler?tc=34&page=1>
- Sabah Gazetesi, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/11/05/siginmacilarin-sayisi-yaklasik-6-milyon>
- Saatcioğlu, C., Karaca, O., “**Türkiye’de İhracat İle Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1980 Dönüşümünün Etkisi**”, *İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi - Yönetim*

Dergisi, sayı: 49, 2004, E. T. : 06 Mart 2012,
<http://www.iie.istanbul.edu.tr/ydsy/MakaleGoster.aspx?m=327>

Sayın Yusuf, **Türkiye–Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği**, E.T. : 08.05.2014
<http://yusufsayin.com/makaleler/turkiyesuriye.pdf>

Salihi, Emin, (2010), **Türk Dış Politikasının Eksen Genişlemesinde Körfez Sermayesinin Etkisi**, E.T. : 10.03.2014
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=759:tuerk-d-politikasnn-eksen-genilemesinde-koerfez-sermayesininetkisi&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150

Ulaştırma Bakanlığı, **Sınır Geçiş İstatistikleri**, 2012, 2013 <http://www.ubak.gov.tr/>

Uluslararası Medikal Kurtarma Ekipleri Derneği, **Deprem Toplum Üzerinde Yarattığı Deprem** E.T. :03.06.2014 <http://www.umke.org/depremin-toplum-uzerinde-yarattigi-zelzele>

YILMAZER M, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Deneme**, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 8(1), 2010, s. 246, E.t. : 17 Şubat 2013,
<http://www2.bayar.edu.tr/sosyal/dergi7/18Yilmazer.pdf>

Wikipedi Özgür Ansiklopedi, **Kemal Derviş** (12 Aralık 2014)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Kemal_Dervi%C5%9F

Diğer kaynaklar

Ekonomi Bakanlığı, Tunus Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Tunus Ülke Raporu**, Tunus, 2013

Ekonomi Bakanlığı, Trablus Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, **Libya Ülke Raporu**, Trablus, 2013

Ekonomi Bakanlığı, Kahire Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Mısır Ülke Raporu**, Giza, 2013

İpekyolu Kalkınma Ajansı, **Orta Doğu Durum Raporu**, Ocak, 2011

KUYUMCU Oğuz, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Geliştirme Etüd Merkezi, **Suriye Ülke Raporu**, Ankara, 2011

Nazilli Ticaret Odası, **Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu**, Kasım 2012

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, **2007-2012 Dünya ve Türkiye Dış Ticareti Değerlendirme Raporu**

TAN Mehmet, Beleli Aziz, Aydın Abdullah, **2002 Sonrası Ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri Ve Bölgesel Yansımaları, 2. Bölgesel Sorunlar Ve Türkiye Sempozyumu**

TÜİK, İllere Göre İhracat

TÜİK, İllere Göre İthalat

TÜİK, Ülkelere Göre Dış Ticaret

TÜİK (Uluslararası Seçilmiş Göstergeler)